

MILITAIRE SPECTATOR

Krijgsmacht en veteranen

- Kennismanagement Defensie
- Professionaliteit en ethiek
- Europees defensiebeleid
- Publiek, politiek en pers

AANKONDIGING

CONFERENTIE RECHTVAARDIGE OORLOG, VROEGER EN NU

Minister Van Middelkoop van Defensie spreekt op maandag 9 juni tijdens een conferentie van de Vereniging van Christen-Historici in Utrecht over het thema Rechtvaardige Oorlog.

De minister is gevraagd de klassieke theorie over dit thema van nieuwe gezichtspunten te voorzien. Vorig jaar legde de minister in een toespraak al de nadruk op het *ius post bellum*, het recht na afloop van de oorlog, dat hij toevoegde aan de klassieke tweedeling van het recht van oorlog en het recht tijdens de oorlog. De uitbreiding die de minister aanbrengt past bij het moderne optreden van de krijgsmacht bij vredesoperaties in zogeheten post-conflictgebieden.

Minister Van Middelkoop (links) tijdens een bijeenkomst van de NATO-Russia Council (Foto NAVO)

Programma:

- 10:00 uur Ontvangst met koffie en thee
- 10:45 uur Beatrice de Graaf; welkomstwoord als VCH-voorzitter
Evert van Vlastuin; dagvoorzitter
- 11:00 uur E. van Middelkoop, minister van Defensie
De rechtvaardige oorlog nu: hoe om te gaan met asymmetrische conflicten en terrorisme?
- 11:30 uur Discussie
- 12:00 uur Lunch
- 12:45 uur Prof. dr. J. Hoffenaar (bijzonder hoogleraar militaire geschiedenis Universiteit Utrecht)
De rechtvaardige oorlog in historisch perspectief
Dr. K. van der Bruggen (onderzoeker internationaal recht Universiteit Leiden)
De rechtvaardige oorlog vanuit kerkelijk perspectief
- 13:45 uur Discussie
- 14:30 uur Koffie
- 15:00 uur Einde

Locatie:

Academiegebouw van de Universiteit Utrecht aan het Domplein. De entree is 7,50 euro

Organisatoren:

Vereniging van Christen-Historici (VCH), Instituut Geschiedenis (UU) en het Centre for Terrorism and Counterterrorism Studies (Campus Den Haag/UL)

Meer informatie:

Dr. B. de Graaf, bdegraaf@campusdenhaag.nl (voorzitter VCH)

Drs. E. van Vlastuin, info@christenhistorici.nl (woordvoerder VCH) tel. 055-5190020

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
info@kvbk.nl

Secretaris en ledenadministratie

luitenant-kolonel Henk Sonius
T 070 -318 6930
E hc.sonius@mindef.nl

Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

brigade-generaal cav b.d. prof. em.
J.M.J. Bosch (hoofdredacteur)
T 071 - 542 18 30
E jmjbosch@xs4all.nl
kolonel cav drs. P.J.E.J. van den Aker
luitenant-kolonel KLu S.M. Babusch bc
kapitein ter zee P. van den Berg
commodore KLu drs. G.M. Bergsma
drs. P. Donker
kolonel MJD mr. dr. P.A.L. Ducheine
drs. P.H. Kamphuis
kolonel KMar drs. J.A.J. Leijtens
kolonel MPSD drs. F. Matsier
brigade-generaal TS ir. R.G. Tieskens
luitenant-kolonel Marns drs.
A.J.E. Wagemaker MA
kapitein-luitenant ter zee mr.
N.A. Woudstra

BUREAU-REDACTIE

mw. drs. A. Kool
drs. F.J.C.M. van Nijnatten
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 - 316 51 20 of
070 - 316 51 95
F 070 - 316 51 99
E redactiemilitairespectator@mindef.nl

LIDMAATSCHAP

binnenland € 22,50
studenten € 15,00
buitenland € 27,50

OPMAAK EN DRUK

Drukkerij Giethoorn Ten Brink

ISSN 0026-3869

Nadruk verboden

Coverfoto: Kroonprins Willem Alexander
speldt een herinneringsmedaille op bij
sgt. KLu Hulsmans-Voor den Dag en andere
veteranen (Foto ANP, M. Antonisse)

MILITAIRE SPECTATOR

320 Meer plicht dan passie

J.R. Schoeman

De opvattingen die Nederland heeft van zijn krijgsmacht en veteranen stellen deels gerust, maar zijn deels ook zorgwekkend.

331 Kennismanagement binnen Defensie

N.A. Dodonova

Steeds meer defensieorganisaties zijn bezig hun kennismanagement te verbeteren; zij vragen daarbij wel coördinatie en aansturing.

337 De toepasbaarheid van wiki's voor kennismanagement

D.J. Blas

Een pilot heeft aangetoond dat wiki's de onderlinge kennisuitwisseling bij Defensie kunnen verbeteren.

342 3P: publiek, politiek en pers

J.S.J. Hillen

Circulerend rond de krijgsmacht doen publiek, politiek en pers mee aan een debat waarin zij vaak langs elkaar heen praten.

349 Professionaliteit en ethiek

J.M.H. Groen en D.E.M. Verweij

Bij het ontwikkelen van hun professionaliteit dienen militairen zich in de eerste plaats bewust te worden van hun eigen bestaansethiek.

361 Nederland en de Europese militaire integratie

R. Westerneng

In de discussie over de Europese militaire integratie heeft Nederland gekozen voor het primaat van de NAVO.

En verder:

Editoriaal	318
Andere ogen	372
Tegenwicht	374
Meningen van anderen	376
Boeken	378
Summaries	

Veteranen en witte anjers

Het begrip traditie is niet gemakkelijk of eenduidig uit te leggen. Traditie kan worden gezien als een gewoonte die vaak al jaren, eeuwen of millennia leeft onder een bepaald volk of een bepaalde bevolkingsgroep. De herkomst is niet altijd bekend. Nederland kent vele tradities, waaronder Koninginnedag, het herdenken van gevallen en oorlogsslachtoffers en het vieren van de bevrijding.

Op 4 mei heeft de Nationale Herdenking plaatsgevonden op de Dam te Amsterdam, met dit jaar als thema: vrijheid en solidariteit. Tijdens de Nationale Herdenking herdenken we alle burgers en militairen die in het Koninkrijk der Nederlanden of waar ook ter wereld zijn omgekomen sinds het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, in oorlogssituaties en bij vredesoperaties. Daarnaast vinden in Nederland tal van andere plechtigheden plaats waarbij groepen uit de samenleving stil staan bij slachtoffers van oorlogsgeweld en vervolging.

Ook Defensie heeft traditiegetrouw indrukwekkende herdenkingsplechtigheden gehouden bij de eigen monumenten in Den Helder, Rotterdam, Soesterberg en op de Grebbeberg. De nationale driekleur halfstok, het signaal taptoe, twee minuten stilte, troostende woorden, het Wilhelmus en stemmige koraalmuziek; het zijn vaste ingrediënten van de wijze waarop de Nederlandse samenleving eer betuigt aan de gevallen. Aangetreden troepen, nabestaanden, veteranen, post-actieven en overige belangstellenden zijn uit solidariteit samen gekomen om te gedenken. Het zijn sobere plechtigheden, met gevoelens van verdriet en onmacht die ons tot in het diepste kunnen raken. Nabestaanden weten zich in hun verlies gesterkt door de aanwezigheid van veel landgenoten die eer, dank-

baarheid en respect willen betuigen aan hen die het hoogste offer hebben gebracht. Hierdoor kunnen wij in Nederland tegenwoordig in vrijheid leven. Het blijft daarom zinvol om hierbij jaarlijks op 4 mei stil te staan en de traditie van gezamenlijke bezinning te koesteren.

Voor de huidige generatie militairen heeft de herdenking op 4 mei een extra dimensie gekregen. De Nationale Herdenking was tot nu toe voor velen vooral iets uit het verleden: de Tweede Wereldoorlog, Indië, Korea. De huidige inzet van de Nederlandse krijgsmacht in Afghanistan, waarbij sinds enige jaren helaas met grote regelmaat militairen sneuvelen of gewond raken, maakt dat deze herdenking een andere gevoelswaarde heeft gekregen. Het 'sta een ogenblik stil' is heel dichtbij gekomen. De direct nabestaanden en nog actief dienende militairen komen nu dan ook – net als kort na de Tweede Wereldoorlog – bijeen om hun recent overleden familieleden en collega's te gedenken. Ze doen dit in de overtuiging dat de overledenen zich niet voor niets hebben ingezet. Hun offer diende immers een bijdrage te leveren aan een betere wereld. De geschiedenis zal leren of deze offers zinvol zijn geweest. Vrede en veiligheid, niet alleen in eigen land, is een groot goed en waard om voor te strijden.

In ons land is het herdenken van oorlogsslachtoffers onlosmakelijk verbonden met het vieren van de bevrijding. Op 5 mei heeft de Nationale Viering plaatsgevonden, waarmee wordt onderstreept dat wij in Nederland als vrij volk kunnen leven, zonder vijand en onderdrukking. Traditionele bevrijdingsfeesten hebben plaats gemaakt voor bevrijdingsfestivals en culturele activiteiten. Solidair zijn met elkaar en elkaar

respecteren voor wie en wat we zijn wordt daarmee symbolisch vorm gegeven.

Bij zowel de herdenking als de viering spelen veteranen, en onze bevrijders, een belangrijke rol. Tot enkele jaren geleden was het hoogtepunt van de 5 meiviering het defilé in Wageningen, afgenomen door prins Bernhard. Veteranen uit het hele land kwamen bijeen om gezamenlijke herinneringen op te halen. Met het overlijden van de prins is tot ongenoegen van velen een einde gekomen aan deze mooie traditie. In 2005 heeft de regering echter besloten om een Nederlandse Veteranendag in te stellen.

Jaarlijks op 29 juni, de verjaardag van prins Bernhard, worden publiekelijk de tienduizenden veteranen geëerd die de Nederlandse belangen hebben verdedigd. Ter gelegenheid van de eerste Nederlandse Veteranendag op 5 mei 2005 verwoordde de Prins van Oranje de nationale gevoelens als volgt: 'Echte vrede en echte vrijheid bestaan pas als ook die permanente angst voor oorlog en onvrijheid is verdwenen. Daar ligt vandaag onze uitdaging'. In 2006 is de Nederlandse Veteranendag door het kabinet aangemerkt als nationaal evenement en wordt er op overheidsgebouwen gevlagd.

Dit jaar wordt de Nederlandse Veteranendag voor de vierde maal georganiseerd. Deze dag wordt vooral in Den Haag gevierd met activiteiten in de Ridderzaal, op het Malieveld én een defilé, afgenomen door de Prins van Oranje. Maar in steeds meer andere steden in ons land worden initiatieven ontwikkeld om veteranen in hun eigen, vertrouwde omgeving in het zonnetje te zetten.

Een Veteranendag is een relatief nieuw fenomeen voor Nederland, waarmee de regering

verdere invulling geeft aan de maatschappelijke erkenning van de veteraan. In andere landen bestaat dit al veel langer. *Veterans Day* is een van de weinige feestdagen in de Verenigde Staten. In Groot-Brittannië maken de veteranen deel uit van de activiteiten rond *Remembrance Day*. Als blijk van waardering dragen veel Britten een rode klaproos, *poppy*, waarvan de opbrengst gaat naar steunfondsen voor veteranen. Ook in Frankrijk wordt zichtbaar uiting gegeven aan de waardering voor hun veteranen door het dragen van een blauwe korenbloem, *Bleuet de France*. Nederland kende deze traditie nog niet.

Door voormalig Libanon-gangers is het initiatief genomen om een witte anjer, het handelsmerk van prins Bernhard, als symbool en blijk van waardering voor alle veteranen in te voeren. De witte anjer is overigens een verwijzing naar Anjerdag. Op 29 juni 1940 kwamen in Den Haag, Amsterdam, Rotterdam en veel andere plaatsen in Nederland Oranjegezinde Nederlanders bij elkaar. Openlijk en demonstratief werd de verjaardag van prins Bernhard gevierd. Anjerdag was een demonstratie van nationale trots, trouw aan het Koningshuis en afkeer van de bezetter. Na aanvankelijke twijfels heeft inmiddels het Comité Nederlandse Veteranendag aangegeven het initiatief van de witte anjer te steunen en hieraan actief invulling en medewerking te geven.

Het zichtbaar dragen van een witte anjer geeft vanuit de samenleving een duidelijk signaal van steun aan de veteranen. Wij zijn benieuwd of Nederland op 29 juni wit kleurt van de anjers, als een kleurrijke blijk van waardering. Mogelijk wordt er een mooie nieuwe traditie geboren!

Meer plicht dan passie

Nederland over zijn krijgsmacht en veteranen

Wat zijn de opvattingen en beelden die Nederland heeft van zijn krijgsmacht, zijn militairen en zijn veteranen? Voor een deel blijken die opvattingen en beelden geruststellend rotsvast te zijn, maar voor een ander deel zijn ze zorgwekkend onjuist. Er is nadrukkelijk sprake van simplificering of misschien beter gezegd: stereotypering. De maatschappelijke opvattingen over veteranen in de loop der jaren worden opgelijnd en toegelicht. Wat is de relatie tussen een verminderde presentie van de krijgsmacht en ons collectieve denken? Ook wordt nagegaan welke plaats hedendaagse militairen en hun optreden hebben gekregen in de moderne populaire cultuur.

*Drs. J.R. Schoeman**

Onderzoek toont aan dat een deel van de Nederlandse samenleving een eenzijdig beeld van zijn veteranen heeft. Immers, gevraagd naar de eerste associatie die Nederlanders hebben bij het horen van het woord 'veteraan' duiken typering op als *oud-gediende, een uitgewerkte militair, veteranenziekte, slachtoffer, anjers of oorlogstrauma*.¹ Inhoude-

lijk gezien niet altijd geheel onjuist, maar ook niet steeds bijzonder complimenteus. En wat te denken van *te dom om te gaan studeren, iemand die jarenlang op onze kosten heeft geleefd zonder al te veel te werken* en uiteindelijk zelfs een *aansteller die zijn eigen ervaringen buitenproportioneel verheft en andermans ervaringen vooral bagatelliseert*?

Nu wordt ook deze soep doorgaans niet zo heet gegeten als ze wordt opgediend. Dat blijkt dan uit die bijna 50 procent van de Nederlandse bevolking die het woord veteraan uitsluitend en daardoor minder beladen associeert met iemand die in een oorlog of conflict is ingezet. In het verlengde daarvan wordt overigens vaak gerefereerd aan de Tweede Wereldoorlog en aan oude mensen in het algemeen.

Deze bijdrage staat stil bij de actuele opvattingen en beelden die Nederland heeft van zijn krijgsmacht, zijn militairen en daarmee ook van zijn veteranen.² Aan de ene kant blijken sommige opvattingen en beelden geruststellend rotsvast, aan de andere kant zijn er daarentegen opvattingen die zorgwekkend onjuist zijn.

* De auteur werkt als Hoofd van de Afdeling Communicatie/Maatschappelijke Erkenning bij de Stichting het Veteraneninstituut (Vi) in Doorn. Naast het reguliere voorlichtingswerk doet hij onderzoek naar de publieke opinie over veteranenaangelegenheden, in het bijzonder de maatschappelijke waardering voor militaire inzet in heden en verleden. Over dit onderzoek publiceert hij regelmatig, terwijl hij daarover tevens gastcolleges verzorgt aan onder meer de Nederlandse Defensie Academie.

1 Deze uitkomsten van opinieonderzoek zijn afkomstig uit: Vi-KOC/Blauw Research BV, *Veteranenmonitor 2007* (Doorn/Rotterdam, oktober 2007). Sinds 2000 onderzoekt de Stichting het Veteraneninstituut jaarlijks de maatschappelijke opvattingen over veteranen. Historie en actualiteit lopen daarbij regelmatig door elkaar, zeker waar het gaat om al langer durende operaties. Centrale onderzoeksvragen zijn: wat weet de samenleving van al die militaire operaties waaraan Nederland meedeed en hoe worden de (ex-)militairen die eraan hebben deelgenomen nu precies gewaardeerd? Het veldwerk van het onderzoek wordt via internet verricht. Dit onderzoek, waaraan jaarlijks ruim duizend Nederlanders van 18 jaar en ouder deelnemen, vindt telkens in september plaats. Door toepassing van een statistisch rekenmodel zijn de onderzoeksresultaten representatief voor de volwassen Nederlandse bevolking wat betreft geslacht, leeftijd, politieke voorkeur en opleidingsniveau.

2 Dit artikel is begin oktober 2007 geschreven (en daarmee dus eerder dan de start van bijvoorbeeld de stickeractie rond de Nederlandse militairen in Uruzgan).

Sowieso geldt dat de jeugd anno nu minder weet van en zich ook minder betrokken voelt bij de militaire organisatie en de mensen die daar in heden en verleden deel van uitmaakten. Voor een deel heeft dat te maken met een verminderde presentie van de krijgsmacht in ons collectieve denken. Ter illustratie daarvan inventariseert dit artikel ook de plaats die hedendaagse militairen en militair optreden hebben gevonden in de moderne populaire cultuur.

Stereotypering

Bovengenoemde beelden van veteranen zijn allemaal voorbeelden van simplificering of, misschien beter gezegd, stereotypering. Stereotypering is een wijze van beeldvorming waarbij met name de media beelden creëert die als *pictures in our head* deel gaan uitmaken van het collectief geheugen van een samenleving.³ De beeldvorming kenmerkt zich door de onevenredige aandacht voor bepaalde – in het bijzonder negatieve – karakteristieken van de doelgroep en door het bewust en herhaald presenteren dan wel weglaten van relevante informatie over (leden van) de doelgroep.

Wat betreft die pictures van veteranen is het tegenwoordig ietwat somber gesteld in Nederland, want nog afgezien van bovengenoemde clichés domineert in het publieke debat momenteel vooral het beeld van de veteraan als psychisch beschadigd slachtoffer en als wandelende tijdbom. Ter illustratie: 60 procent van de bevolking onderschrijft de stelling dat een groot deel van de Nederlandse veteranen psychisch beschadigd zou zijn, terwijl slechts 18 procent die stelling verwerpt. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen of dit beeld alleen van toepassing is op veteranen of ook op nog actief dienende militairen met uitzendervaring.

Stereotypering kan leiden tot eenzijdige ('veteranen zijn oud'), maar ook tot negatieve beeldvorming ('veteranen zijn wandelende tijdbommen'). Het risico is dat stereotypering een bepaalde draai geeft aan de werkelijkheid. Stereotypering reflecteert namelijk maar een deel van de werkelijkheid en creëert op die manier een nieuwe – en in dit specifieke geval

van onvolledigheid ook ongewenste – werkelijkheid. Vervelende consequentie daarvan is bijvoorbeeld dat veel jonge veteranen zichzelf niet herkennen in het regelmatig door de media verspreide beeld van oude mannen dan wel wandelende tijdbommen en zich vervolgens afwenden van de veteranengemeenschap en de veteranencultuur. Dat belemmert reüniebezoek en ander lotgenotencontact wat van waarde kan zijn bij de verwerking van de inzetervaringen.

FOTO NIMH

Thuiskomst van een Nederlandse UNIFIL-militair

3 Lippmann, W., *Public Opinion* (New York, 1945; tiende herziene druk, eerste druk 1922).

Formeel zijn veteranen ‘voormalige militairen (of gemilitariseerde burgers) met de Nederlandse nationaliteit die het Koninkrijk hebben gediend onder oorlogsomstandigheden of daarmee vergelijkbare omstandigheden, zoals tijdens vredesmissies binnen en buiten het verband van de Verenigde Naties. Hiertoe behoren ook voormalige militairen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL), het vaarplichtig koopvaardijpersoneel uit de Tweede Wereldoorlog en personeel van de gouvernementsmarine’.⁴

Militairen verwerven dus pas de status van veteraan op het moment dat ze de militaire dienst verlaten. Er leven naar schatting ruim 140.000 veteranen in Nederland terwijl dat er, als gevolg van demografische ontwikkelingen, in 2010 naar verwachting ongeveer 115.000 zullen zijn.⁵ Binnen deze populatie wordt regelmatig onderscheid gemaakt tussen ‘jonge’ en ‘oude’ veteranen. Oude veteranen hebben gediend tijdens de missies van 1940 tot 1962, dus de Tweede Wereldoorlog (1940-1945), de dekolonisatiestrijd in het toenmalige Nederlands-Indië (1945-1949), de Korea-oorlog (1950-1953) en het conflict in Nieuw-Guinea (1950-1962).

‘Jonge’ veteranen hebben als militair vanaf 1979 deelgenomen aan internationale vredesoperaties. Dit onderscheid is overigens zonder verdere betekenis en daarnaast ook tamelijk kunstmatig. Zo zijn er veteranen die als jong militair in Nieuw-Guinea hebben gediend en die aan het eind van hun loopbaan nog eens naar Libanon zijn uitgezonden. Zij zijn dus tegelijkertijd oude én jonge veteranen. Daarnaast doet zich het merkwaardige fenomeen voor dat bijvoorbeeld een op dat moment 52-jarige militair die in 1979 is uitgezonden naar Libanon momenteel rond de 80 is, maar gelet op zijn uitzendverleden wél te boek staat als jonge veteraan.

Nederland aan het woord

Om de maatschappelijke opvattingen over al die veteranen in een breder en begrijpelijker kader te plaatsen, is het zinvol ook de houdingen opzichte van de huidige krijgsmacht en hedendaagse operaties te peilen. De beeldvorming over veteranen wordt immers (mede) beïnvloed door het actuele optreden van individuele militairen en van de krijgsmacht in het algemeen. De Stichting het Veteraneninstituut (Vi) peilt die opvattingen en sluit daarmee aan bij een sinds 1962 opgebouwde onderzoekstraditie van de – ondertussen opgeheven – Stichting Maatschappij en Krijgsmacht. Een belangrijke plaats binnen dat onderzoek had het thema ‘de gevoelde noodzaak van de krijgsmacht’. Die noodzaak is de afgelopen 45 jaar nagenoeg jaarlijks gepeild met behulp van de vraag *Wat is uw oordeel over de Nederlandse krijgsmacht?* Tabel 1 geeft een globaal overzicht van het antwoord.

Natuurlijk zijn de resultaten per antwoordcategorie in dit tijdsbestek wel gewijzigd, maar gelet op de politieke, maatschappelijke en culturele aardverschuivingen die zich sinds de jaren ’60 hebben voorgedaan, is het verbazingwekkend dat de meningen hooguit marginaal zijn veranderd. Anders gezegd: hoewel de resultaten door de jaren heen wel ietwat fluctueerden, onderschreef een opvallend stabiele en ook grote meerderheid van de bevolking al die tijd de noodzaak van de krijgsmacht. Hoewel het wereldbeeld volkomen is gekanteld en – met name door de overgang van een kadermilitie krijgsmacht naar een beroepsorganisatie – ook de maatschappelijke inbedding van de krijgsmacht fundamenteel veranderde, is het bestaansrecht van de organisatie tot op heden onomstreden.⁶

In de laatste peiling van september 2007 doen zich in de onderzoeksuitslagen verschillen tussen de leeftijdscategorieën voor – soms meer, soms minder spectaculair. Zo onderschrijft 71 procent van de 18-34 jarigen en 86 procent van de groep 50 jaar en ouder de vraag naar de noodzaak (de gecombineerde antwoordcategorieën ‘nodig’ en ‘noodzakelijk

4 Uit: *Zorg voor veteranen in samenhang* (Den Haag, Ministerie van Defensie, 1990).

5 Veteraneninstituut, Factsheet *Veteranen en hun missies* (2005).

6 Zie voor de rationaliteit en consistentie van de publieke opinie bijvoorbeeld: Page, B.I., en Shapiro, R.Y, *The Rational Public. Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences* (Chicago, University Press of Chicago, 1992).

kwaad'). Bij een andere antwoordmogelijkheid lopen de generaties ook uiteen: daar waar 5 procent van de ouderen zegt het niet te weten, ligt dat percentage voor de 18-34 jarigen met 9 procent beduidend hoger. De diverse leeftijdsgroepen gaan ook uiteenlopen waar het gaat om de trots op, en het vertrouwen in de eigen militairen. Zo onderschreef 74 procent van de ondervraagden in september 2007 de stelling 'Nederlandse militairen doen in niets onder voor hun Engelse of Amerikaanse collega's'. In de leeftijdscategorie 18-34 jaar lag dat percentage echter lager en wel op 62.

Opmerkelijk is de laatste jaren ook de ontwikkeling die tabel 2 toont rond het vertrouwen van de bevolking in de krijgsmacht.

Hoewel door – onder meer – een andere methodiek binnen de verschillende onderzoeken deze uitkomsten met enige terughoudendheid moeten worden vergeleken, is hier onmiskenbaar een positieve trend te zien. Desalniettemin is ook hier een uitsplitsing naar leeftijdscategorie leerzaam en misschien is de uitkomst dan wel een tikje zorgelijk. Immers, waar van de 50-plussers nog 73 procent (veel) vertrouwen zegt te hebben, daalt dit percentage naar 63 onder de 18-34 jarigen. Die verschuiving vertaalt zich niet zozeer in 'tamelijk weinig' of 'helemaal geen' vertrouwen, maar weerspiegelt zich veel nadrukkelijker in het antwoord 'weet niet'. Daarop reageert, min of meer vergelijkbaar met de vraag naar de 'noodzaak', namelijk 10 procent van de 50-plussers en een flink hoger percentage, te weten 16 procent, van de 18-34 jarigen positief.

Ongeveer tweederde (67 procent) van de ondervraagden geeft dus aan (veel) vertrouwen te hebben in de krijgsmacht. Tussen 'noodzaak' en 'vertrouwen' bestaat een positief verband: Nederlanders die van mening zijn dat het bestaan van een krijgsmacht noodzakelijk is, hebben tevens een bovengemiddeld vertrouwen in die organisatie. Opvallend detail is dat oudere Nederlanders vaker vertrouwen hebben in de krijgsmacht dan jongere landgenoten. Nog opvallender is dat één op de zes Nederlanders jonger dan 35 überhaupt niet zegt te weten

Tabel 1

De krijgsmacht is... (in procent)

	1966	1982	1998	2007
Nodig	46	52	52	48
Noodzakelijk kwaad	34	30	22	30
Nauwelijks nodig	6	9	16	12
Overbodig	6	9	6	4
Weet niet	8	0	5	5

Tabel 2

(Veel) vertrouwen in de krijgsmacht (in procent)

1981	1997	2007
43	56	67

hoeveel vertrouwen men in de huidige krijgsmacht heeft. Daarmee is voor de vijfde keer op rij vastgesteld dat de antwoorden van jongeren afwijken van die van oudere ondervraagden, onder meer doordat eerstgenoemden aangeven het niet of in ieder geval minder goed te weten. Een oorzakelijk verband met een afnemend direct contact tussen krijgsmacht en samenleving zou een verklaring kunnen zijn. En in het verlengde daarvan ook een variant op 'onbekend maakt onbemind'. Buiten het bestek van dit onderzoek, maar daarom niet minder interessant, is overigens de vraag of jonge mensen tegenwoordig minder uitgesproken meningen over deze thema's hebben, ofwel hun mening pas op latere leeftijd vormen.

Missies

Onbekend is de samenleving zeker niet met bepaalde historische militaire optredens. Zo gaf het overgrote deel van de respondenten in september 2007 aan bekend te zijn met de inzet van Nederlandse militairen tijdens de Tweede Wereldoorlog (94 procent), de Politionele Acties in het voormalig Nederlands-Indië (91 procent), de missie in Srebrenica (88 procent), de Nederlandse militaire deelname aan het optreden in Irak (83 procent) en de actuele missie in Uruzgan (89 procent). De UNIFIL-missie tussen 1979 en 1985 in Libanon is bij 62 procent

bekend. Beduidend minder bekend daarentegen is de militaire inzet in Korea (40 procent) in de jaren tussen 1950 en 1955.

De generatieverschillen zijn ook hier opvallend en soms zelfs spectaculair. Zo is de bekendheid met het militaire optreden in Korea onder jongeren met 25 procent flink lager dan het gemiddelde van 40 procent. Hetzelfde geldt voor de UNIFIL-missie in Libanon tussen 1979 en 1985, waarvan 35 procent van de jongeren op de hoogte is tegen een gemiddelde van 62 procent. Diezelfde jongeren scoren echter bovengemiddeld bij recente missies zoals Irak en Uruzgan. Mogelijk doet zich hier gelden dat zij, naast de traditionele media, intensief gebruikmaken van internet en internettoepassingen (zoals YouTube en weblogs) waarop veel (beeld)materiaal over hedendaags militair optreden beschikbaar is.

Diegenen die aangaven van een bepaald optreden op de hoogte te zijn, kregen ook de vraag

hoe terecht die inzet was. Met 93 procent vóór onderschrijft een grote meerderheid van de samenleving de inzet van Nederlandse militairen in de Tweede Wereldoorlog. Deze uitkomst is nauwelijks verrassend. Nederland was immers slachtoffer van een agressor zoals de wereld die voorheen nog niet had ervaren. Alle verweer daartegen mag dan rekenen op een brede instemming achteraf, zeker met de nu beschikbare kennis over de gevolgen van die agressie. Ten opzichte van enkele jaren geleden is dit cijfer overigens wel licht gedaald, want in 2005 bedroeg dat percentage 96, terwijl het in 2004 op 95 lag. Deze daling wordt vooral veroorzaakt door – alweer – het groeiende aantal vooral jonge(re) Nederlanders dat over deze kwestie geen oordeel heeft.

De inzet in Indië (49 procent), Libanon (46 procent) en Srebrenica (50 procent) ervaren de ondervraagden als minder terecht. Dat hierop geen positiever antwoord komt, betekent overigens niet automatisch een veel negatiever oordeel. Deze verminderde instemming is namelijk voor een deel te verklaren doordat in alledrie de gevallen maar liefst tussen de 25 en 30 procent van de ondervraagden zegt ‘geen mening’ te hebben. Uitgesprokener zijn de meningen over de SFIR-operatie in Irak tussen augustus 2003 en maart 2005: 38 procent vond die inzet terecht, 41 procent was tegen en 21 procent had geen mening. Daarmee is deze uitzending significant omstredener dan zelfs de optredens in Indië en Srebrenica, die zich mede door hun afloop tot onderwerp van soms verhit publiek debat ontwikkelden.

In februari 2006 besloot het kabinet na een hoogoplopende politieke discussie tot deelname aan de missie in Uruzgan. De politieke verdeeldheid van toen weerspiegelt zich nog altijd in de actuele maatschappelijke opvatting of deelname terecht was: 43 procent van de Nederlanders stemde in september 2007 met de missie in, 23 procent had geen opvatting en 34 procent was tegen. Deze uitkomsten zijn overigens iets positiever dan die uit onderzoek door Defensie zelf.⁷ Daarin gaf namelijk zo'n 35 procent van de ondervraagden aan (sterk) voorstander van de inzet in Uruzgan te zijn.

FOTO: W. DEN DUNNEN

Veteranendag 2007, defilé in Den Haag

7 Ministerie van Defensie, Defensie Personele Diensten/Gedragswetenschappen, *Monitor Steun en Draagvlak* (Den Haag, Ministerie van Defensie, augustus en september 2007).

De jaren vergeleken

Nu gedurende een reeks van jaren deels dezelfde vragen op telkens dezelfde wijze aan het publiek zijn voorgelegd, is het mogelijk ontwikkelingen op langere termijn te onderscheiden. Eén van de jaarlijks gestelde vragen is de hierboven genoemde naar de bekendheid van de Nederlandse bevolking met militaire operaties uit het (recente) verleden. Niet verrassend scoort de Tweede Wereldoorlog hier door de jaren heen hoog. Een aantal andere cijfers dat betrekking heeft op de meerjarige ontwikkelingen in die bekendheid staat in tabel 3.

Tabel 3

Bekendheid met militaire operaties (in procent)

	2002	2007
Indië 1945-1950	95	91
Korea	43	40
Nieuw-Guinea	66	59 (2005)
Libanon	61	62
Srebrenica	94	88

De kennis rond de inzet 'in de Oost' en Korea neemt licht af. Deze daling loopt parallel aan de als gevolg van demografische ontwikkelingen in omvang verminderde groep ooggetuigen. Daarnaast is deze periode, mede door het nagenoeg ontbreken van muziek, literatuur en/of speelfilms over die tijd, niet hecht verankerd in de (populaire) cultuur en daarmee in het collectief bewustzijn.

Na publicatie van het NIOD-rapport in 2002 en de uitkomsten van de Parlementaire Enquête in 2003 is ook de (heftigheid van de) discussie over het Nederlands optreden in en rond Srebrenica medio jaren '90 afgenomen. De daaruit voortvloeiende verminderde (media)aandacht is mogelijk een verklaring voor de eveneens licht gedaalde bekendheid met dit optreden. De kennis rond de UNIFIL-missie in Libanon tussen 1979 en 1985 is vergelijkbaar gebleven. Weliswaar ligt dit optreden in tijd steeds verder weg, maar aan de andere kant blijft de regio in het nieuws. Zo werd in de (media)aandacht voor het

gebied na de Israëlische inval in Libanon in de zomer van 2006 en de toegenomen onrust en gewelddadigheid in het land ook frequent stilgestaan bij het toenmalige Nederlandse militaire optreden en bij de – naijgende – gevolgen daarvan voor de toen ingezette militairen.

Was de inzet terecht?

Zoals hierboven al genoemd, krijgen diegenen die aangaven van een bepaald optreden op de hoogte te zijn ook de vraag hoe terecht zij die inzet vonden.

Tabel 4 geeft weer welk deel van de Nederlandse bevolking in 2002 respectievelijk 2007 de militaire inzet tijdens bepaalde missies als 'terecht' bestempelde.

Tabel 4

De militaire inzet was terecht (in procent)

	2002	2007
Indië 1945-1950	36	49
Libanon	44	56
Srebrenica	56	50

Ondervraagden die niet met 'terecht' antwoordden zijn overigens niet automatisch uitgesproken negatief. Die conclusie is te trekken op basis van het gegeven dat in september 2007 in alledrie de gevallen tussen de 25 en 30 procent van de ondervraagden aangaf geen mening te hebben of te willen geven.

Dominant beeld

Hierboven is op basis van de reacties op een stelling vastgesteld dat een meerderheid van de Nederlandse bevolking veteranen psychisch beschadigd acht. Het is de moeite waard te bezien of dit beeld ook geldt als de respondenten niet alleen de mogelijkheid hebben een stelling te onderschrijven of te verwerpen, maar een keuze moeten maken uit meerdere beelden. Anders geformuleerd: om te kunnen vaststellen welk beeld van veteranen maatschappelijk dominant is, werd in september 2007 getoetst welke van de drie typering in tabel 5 men het meest van toepassing vond op Nederlandse veteranen.

Tabel 5

Veteranen hebben... (in procent)

1. moed getoond	74
2. psychische problemen	12
3. soms te gewelddadig opgetreden	8
4. weet niet	6

Verreweg de meeste ondervraagden zien veteranen dus niet in de eerste plaats als 'slachtoffers met psychische problemen', maar vooral als 'helden'. Dat geldt overigens in mindere mate voor in politiek opzicht links georiënteerde Nederlanders: zij scoren op dit punt lager dan gemiddeld. Nederlanders die de krijgsmacht overbodig vinden, zien veteranen bovengemiddeld vaak als mensen met psychische klachten. Hoewel 'psychische problemen' dus niet de eerste associatie vormen, is dat beeld toch prominent en ook hardnekkig gekoppeld aan de status van veteraan.

Staat versus individu

De opinie-onderzoeken van het Veteranen-instituut staan systematisch stil bij het verschil

tussen enerzijds de waardering voor de rol van Nederland in het algemeen en anderzijds de waardering voor de ingezette militairen. Tabel 6 is een grafische weergave van de antwoordcategorie '(veel) waardering voor...', zoals gepeild in september 2007.

Opvallende uitkomst is dat in alle gevallen de waardering voor de rol van Nederland lager en soms zelfs beduidend lager ligt dan de waardering voor de betrokken militairen. Ook hier geldt dat deze cijfers zich de afgelopen jaren in positieve zin hebben ontwikkeld. Tabel 7 is een weergave in langjarig perspectief van de antwoordcategorie '(veel) waardering voor...'.

Samengevat blijken de maatschappelijke opvattingen over Nederlandse veteranen over het geheel genomen tamelijk positief. Datzelfde geldt voor de waardering van het werk dat ze hebben verricht. Daarnaast blijkt dat, wanneer de uitkomsten over een langere periode naast elkaar worden gezet, daarin veelal een stijgende lijn is vast te stellen. De hoge waardering voor het actuele optreden van individuele Nederlandse militairen zal, zeker voor een deel, ook debet zijn aan de gestegen waardering voor hun militaire voorgangers. Daar waar ten slotte sprake is van veranderingen, doen die zich niet geïsoleerd voor, maar vallen ze samen met andere terzake relevante ontwikkelingen, bijvoorbeeld op demografisch gebied of in de hoeveelheid media-aandacht.

Over steun en betrokkenheid

Er is dus steun en tevens is vast te stellen dat het met de kennis over en de waardering voor ons militaire heden en verleden in Nederland alleszins redelijk is gesteld. Bij al het optimisme passen echter ook een paar kanttekeningen. Zo maakt bovenstaande tekst al duidelijk dat de jeugd op een aantal fronten afhaakt. Daarnaast is er wel veel en verheugend genoeg ook toenemende steun, maar dat is niet automatisch hetzelfde als een grote betrokkenheid. Veelzeggend in dit verband is het antwoordpatroon op de stelling 'Het thema veteranen is een thema waar ik meer over zou willen weten'. Voorgelegd in september 2007 kreeg deze stelling van slechts

Tabel 6

(Veel) waardering voor... (in procent)

	Indië 1945-50	Libanon	Srebrenica	Irak	Afghanistan
Rol Nederland	37	56	39	47	56
Inzet Militairen	61	71	67	68	71

Tabel 7

(Veel) waardering voor... (in procent)

	Rol Nederland		Inzet Militairen	
	2002	2007	2002	2007
Indië	32	37	52	61
Libanon	47	56	57	71
Srebrenica	39	39	59	67

22 procent een positief antwoord; 29 procent reageerde neutraal en maar liefst 49 procent was het ermee oneens. Dat is nauwelijks oprechte, warme belangstelling te noemen. Anders gezegd: op basis van zulke cijfers is de liefde van Nederland voor zijn veteranen meer als plichtmatig dan als gepassioneerd te typeren.

Overigens lijkt hetzelfde te gelden voor actief dienende militairen en hedendaagse operaties. Zo antwoordde recentelijk 29 procent van de ondervraagden positief op de vraag 'In hoeverre heeft u belangstelling voor de Nederlandse militairen in Uruzgan?', terwijl 72 procent aangaf tamelijk weinig of zelfs heel weinig belangstelling te hebben. In het verlengde daarvan zegt 39 procent van de ondervraagden sterk of tamelijk betrokken te zijn bij de Nederlandse militairen in Uruzgan, terwijl 61 procent dat niet zo of helemaal niet is.⁸

Cultuur

De maatschappelijke betrokkenheid van de samenleving bij zijn (ex)militairen laat zich op verschillende manieren vaststellen. Eén daarvan is de presentie in de hedendaagse Nederlandse (populaire) cultuur. De plaats die krijgsmacht, militairen, veteranen en vredesmissies in die cultuur innemen is heel bescheiden en dat stemt tot nadenken. Illustratief is in dit verband de populaire muziek, die in Nederland in feite is blijven steken bij de dienstplichtkraker *Ik sta op wacht* van Joop de Knecht uit 1957, inclusief koor van de Koninklijke Luchtmacht! Mogelijk staat bij een enkeling uit de UNIFIL-generatie ook de Eindhovense groep Bots nog op de trommelvliezen gebrand. Zij bezongen immers in 1980 niet zonder sarcasme hoe Nederlandse militairen *Met zonneolie en kanon* naar Libanon gingen.

Van meer recente datum is ten slotte het bitterontroerende lied *Welkom thuis* waarvoor zanger Stef Bos zich liet inspireren door het sneuvelen van marechaussee Jeroen Severs in Irak in 2004. Al met al is de muzikale aandacht echter marginaal en het contrast met de rest van de wereld groot. Daar hebben sterren als Neil Young en Bruce Springsteen immers mondiaal succes met muziek over *11 september* en de *War on Terror*.

FOTO: KIPPA

Bots: met zonneolie en kanon...

Maar in Nederland piekert Marco Borsato er niet over een *Blauwhelmen Blues* op zijn repertoire te zetten. En waarom speelt het Concertgebouw Orkest eigenlijk geen *Srebrenica-symfonie*? Hetzelfde geldt voor de literatuur. Waar de Tweede Wereldoorlog prominent aanwezig is in het werk van schrijvers als Wolkers, Mulisch en Hermans, geldt dat veel minder voor bijvoorbeeld onze dekolonisatie-oorlogen. Feitelijk zijn de twee romans *De Walgvogel* (1974) en *De Kus* (1977) van Jan Wolkers uitzonderingen die de regel bevestigen, in die zin dat respectievelijk de *Politionele Acties* en een terugkeerreis van een veteraan als decor voor de verhaallijn fungeren. En dan is er natuurlijk het PTSS avant la lettre dat Jan Cremer in 1964 beschrijft: 'Gijs zat in het gekkenhuis, hij bleek een shock overgehouden te hebben uit Korea en daarom vocht hij elke dag met iedereen, vooral met negers en kleurlingen, en hij had een Surinamer verdronken in het bier, op de brouwerij'.⁹

8 Ministerie van Defensie, Defensie Personele Diensten/Gedragswetenschappen, *Monitor Steun en Draagvlak* (Den Haag, Ministerie van Defensie, juni 2007).

9 J. Cremer, *Ik Jan Cremer* (Amsterdam, Uitgeverij Meulenhoff, 32ste druk, 1975) blz. 41-42.

Nog somberder is het gesteld met het literaire perspectief op vredesoperaties: hoewel er wel werken zijn verschenen over de inzet in Libanon en voormalig Joegoslavië, is daarvan nauwelijks beklijving of een ander effect merkbaar. Dat geldt bijvoorbeeld voor het eenzijdig-kritische en daardoor ook achterhaalde toneelstuk *Srebrenica!!!* van Ton Vorstenbosch en Guus Vleugel (1996). Hooguit enige aandacht van media en publiek kregen in 2005 en 2006 enkele theaterproducties die zich in navolging van Jan Cremer richtten op de kwalijke gevolgen van uitzending. Zo draait de productie *Thuisfront* van Bosnië-veteraan Barry Hofstede,

taire – dramatiek van de Grebbeberg, Javazee, Hoengsong, At Tiri of Srebrenica? En waarom figureren er geen militairen of veteranen in soapseries als *Goede Tijden Slechte Tijden* of *Onderweg naar morgen*?

Al met al lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat muziek, speelfilms en fictief proza de Nederlandse samenleving niet of nauwelijks informeren over de militaire operaties na de Tweede Wereldoorlog en de daarbij betrokken militairen.

Deze gebrekkige populair-culturele belangstelling wordt in zekere mate gecompenseerd door non-fictieve aandacht voor de militaire actualiteit, maar ook voor het militaire verleden en voor de mannen en vrouwen die daaraan vorm en inhoud gaven. Onderbouwing daarvoor verschaft de nog steeds groeiende serie wetenschappelijke studies van de afgelopen jaren, die er onder meer voor hebben gezorgd dat militaire geschiedenis vandaag de dag ook op civiele universiteiten als serieus geldt. Dat is wel eens anders geweest. Andersoortig, maar evenzeer belangrijk, is de hoeveelheid kolommen en zendtijd die de media besteden aan naoorlogs militair optreden en dan met name de toonzetting waarin dat gebeurt. Onderzoek door het Veteraneninstituut naar gedrukte media laat namelijk zien dat die toonzetting overwegend positief is.¹⁰

Aandacht is er ook bij Nederlandse documentairemakers, en dat heeft de afgelopen vijftien jaar geresulteerd in indrukwekkende producties als *De slag in de Javazee* van Niek Koppen (1995), *Crazy* van Hedy Honigmann (2000) en *Nine Eleven Zulu* (2006) van Vik Franke. Verder mag *Smile and wave* (2003) van Marijke Jongbloed en opnieuw Vik Franke niet onvermeld blijven. Het is het verhaal van een groep militairen onder commando van sergeant Winus Dorenbos tijdens hun voorbereiding op en inzet in Afghanistan. Zelden zijn de onmacht, terughoudendheid en teleurstelling die zijn verbonden met vredesoperaties en de frustratie die daar uit voortvloeit, treffender in beeld gebracht dan in deze documentaire. Het meest pijnlijk ervaren de militairen van Dorenbos die verplichte terughoudendheid wanneer ze niet

Krijgsmacht en veteranen hebben een bescheiden plaats in de Nederlandse cultuur

gespeeld door Theatergroep Wederzijds (2005/2006), om relatieproblemen, terwijl het in een geactualiseerde versie van het klassieke drama *Ajax* door het Noord Nederlands Toneel om PTSS gaat. Opvallend detail in dit laatste stuk is dat een deel van de rollen werd gespeeld door Bosnië- en Libanon-veteranen. Ten slotte stonden de lotgevallen van de Canadese generaal Romeo Dallaire na diens terugkeer uit Rwanda centraal in het toneelstuk *De Generaal*. Merk overigens op dat in de genoemde producties, evenals bij Jan Cremer, het accent ligt op de hinderlijke naweeën van militaire inzet.

Een vergelijkbaar somber beeld biedt de filmindustrie. Ter illustratie: het Amerikaanse Vietnam-debacle heeft in de vorm van een lange reeks Oscar-winnende producties onuitwisbare sporen achtergelaten in de internationale filmgeschiedenis. Ons eigen Indië-verleden, wat gelet op schaalgrootte en uiteindelijke effecten onze samenleving eveneens buitengewoon hard moet hebben geraakt, heeft daarentegen geen enkele echte bioscoopklassieker opgeleverd. Geïnspireerd door de Tweede Wereldoorlog zijn weliswaar *Soldaat van Oranje*, *De Aanslag* en *Zwartboek* met veel succes verfilmd, maar waarom is dat nooit gebeurd met de – mili-

10 Zie: Vi. Factsheet, *Veteranen en media* (Doorn, december 2006).

mogen ingrijpen bij een confrontatie tussen Afgaanse studenten en de lokale politie, waardoor die vervolgens met ten minste zeven dodelijke slachtoffers volkomen uit de hand loopt.

Welwillend onverschillig

Uit – onder meer – het bovenstaande is af te leiden dat er in Nederland ook vandaag de dag behoefte bestaat aan een krijgsmacht. Een decennialange onderschrijving van die noodzaak verschaft een solide fundament. Onderzoeksresultaten rond de inzet in Afghanistan en vooral Irak tonen overigens aan dat de publieke opinie daarmee niet automatisch instemt met alle denkbare missies. Onderzoek laat vervolgens zien dat er weliswaar een constant en solide draagvlak voor de krijgsmacht bestaat, maar dat dat niet automatisch betekent dat Defensie ook een prominente plek inneemt op de maatschappelijke prioriteitenlijst. Binnenlandse thema's op die lijst, zoals onderwijs, criminaliteitsbestrijding en gezondheidszorg, scoren – misschien niet verwonderlijk – doorgaans hoger dan 'buitenlandse' onderwerpen zoals ontwikkelingssamenwerking en mondiale vredeshandhaving. Het zijn dan ook laatstgenoemde thema's waarop het publiek zo nodig als eerste zou willen bezuinigen.¹¹

Eén en ander leidt haast automatisch tot de conclusie dat de Nederlandse samenleving zeker niet onwelwillend, maar tegelijkertijd toch tamelijk onverschillig kijkt naar haar krijgsmacht, militairen en veteranen. Er is eerder steun dan betrokkenheid en – zo men wil – eerder een gevoel van plichtmatigheid dan diepgewortelde passie. Een verdere en recente onderbouwing daarvan vormt het karakter en de uitvoering van de derde Nederlandse Veteranendag op 29 juni vorig jaar. In weerwil van het motto van de dag, 'Praat eens met een veteraan!', waren het in Den Haag zowel als op de naar schatting honderd lokale vieringen in de rest van het land immers vooral veteranen die onderling met elkaar spraken. Daardoor kreeg de dag uiteindelijk meer het karakter van een reünie dan van de beoogde civiel-militaire dan wel civiel-postmilitaire ontmoeting. Ondanks

de media-aandacht en het feit dat veteranen zelf desgevraagd aangeven zich meer gewaardeerd te voelen¹² kan men zich afvragen of de hoofddoelstelling van Veteranendag – het verschaffen van meer bekendheid met en waardering voor het werk van veteranen – wel voldoende en vooral ook voldoende structureel beslag krijgt.

Ter afsluiting

Valt nu uit bovenstaande te concluderen dat er aanleiding bestaat voor enige civiel-militaire bezorgdheid, in het bijzonder naar aanleiding van het beeld dat Nederland heeft van vooral de geestelijke gesteldheid van zijn veteranen? Klaarblijkelijk leeft immers bij een meerderheid van de bevolking de opvatting dat militaire inzet leidt tot psychische schade. Maar dat beeld is onjuist en stigmatiserend voor de Nederlandse veteranenpopulatie. Het kan daarnaast leiden tot allerlei ongewenste neveneffecten. Wat bijvoorbeeld te denken van de gevolgen van dit 'wandelende tijdbom'-beeld voor de sollicitatiekansen van uitstromende BBT-ers¹³ met uitzendervaring? Daarnaast valt ook te vrezen voor het imago van Defensie als werkgever met toegevoegde positieve waarde. Werken aan een verbetering van het imago van (ex)militairen met uitzendervaring is in de eerste plaats een belangrijke blijk van waardering in de richting van de voormalig werknemer. Het is daarmee een belangrijk aspect van (na)zorgbeleid en als zodanig een plicht van Defensie. Gelet op de mogelijke consequenties voor de organisatie als aantrekkelijk werkgever is het echter niet alleen een plicht, maar ook een belang van Defensie.

Resteert ten slotte de vraag in hoeverre bovengenoemde opiniecijfers en de daarop gebaseerde conclusies aanleiding moeten geven tot gefronste wenkbrauwen. Om te beginnen past daarbij de vaststelling dat er feitelijk niet veel nieuws onder de zon is: al decennialang is het

11 Zie: Netwerk/Motivaction, *Tabellen maatschappelijke barometer. Begroting van het volk* (2005) www.motivaction.nl.

12 P.M. Huls-van Zijl en C. Harreveld, *Evaluatie Nederlandse Veteranendag 29 juni 2007* (Doorn, Vi, september 2007).

13 BBT: Beroeps Bepaalde Tijd.

maatschappelijk perspectief op de krijgsmacht en het militaire beroep tamelijk afstandelijk. Al in 1959 werd in kenmerkend jargon uit die jaren geconstateerd dat politiek en samenleving weliswaar bereid waren veel geld in Defensie te stoppen, maar dat er tegelijkertijd toch 'een vrij algemene apathie' heerste onder het volk jegens het wel en wee van de krijgsmacht. Verder waren de resultaten van de werving van beroepspersoneel 'gering', de 'tegenzin tegen de dienstplicht' groot en berichtte de pers met 'leedvermaak' wanneer er ongunstige gebeurtenissen bij en om 'oorlog' hadden plaatsgevonden.¹⁴

FOTO AVDD

Het Veteraneninstituut in Doorn

Die soms wat koele verhouding tussen samenleving en krijgsmacht is een kenmerkende factor in de Nederlandse militaire geschiedenis die zelfs in de jaren '50 en '60, toen de samenleving een serieuze dreiging vanuit het oosten ervoer, niet wezenlijk veranderde. Latere generaties Nederlanders voelen zich echter niet langer in die zin bedreigd, terwijl zij als gevolg van de verkleining van de krijgsmacht en vooral de opschorting van de dienstplicht steeds minder in direct contact komen met Defensie. Er is overigens terecht op gewezen dat het belang van de toenmalige dienstplicht in het samen-

brenge van krijgsmacht en civiele samenleving niet moet worden overschat. De dienstplicht leidde weliswaar tot een heel direct contact, maar gelet op de animo en de houding van de toenmalige dienstplichtigen en de positie die ze binnen de krijgsmacht innamen, fungeerden ze misschien wel meer als slijtzwam dan als bindmiddel tussen krijgsmacht en samenleving.¹⁵

In zijn algemeenheid en als antwoord op de vraag waarmee deze paragraaf opent geldt dat moet worden gewaakt voor te veel civiel-militaire somberheid en zeker voor een idealisering van het verleden. Er is immers nog steeds een solide en consistent draagvlak voor de krijgsmacht. Het is constructiever dát te constateren en vervolgens te borgen, dan te blijven streven naar een maatschappelijk extasegevoel dat in de samenleving momenteel weliswaar ontbreekt, maar feitelijk ook in het verleden nooit heeft bestaan.

Binnen het Nederlandse collectieve denken is er voor de krijgsmacht op gebieden als verankering en maatschappelijke vervlechting geen plaats weggelegd die vergelijkbaar is met andere (overheids)organisaties die de leefwereld van de gemiddelde burger veel directer beroeren. Dat neemt niet weg dat er de afgelopen vijftien jaar heel veel en ook heel veel goeds is gebeurd, niet in de laatste plaats op het gebied van de maatschappelijke erkenning en (na)zorg voor veteranen. Het is nog even afwachten of en hoe die trend zal doorzetten, maar vooralsnog ligt een plichtmatige maatschappelijke houding tegenover de krijgsmacht daarbij meer voor de hand dan een gepassioneerde bejegening. Overigens dient ook – en misschien zelfs juist – binnen die wat koele benadering ruimte te zijn voor een correcte beeldvorming. Het kan namelijk niet zo zijn dat Nederland zijn militairen uitzendt om wereldwijd de vrede te helpen bevorderen en ze vervolgens na terugkeer beschouwt als een collectief binnenlands veiligheidsrisico. In dat proces van verschuivende beelden zou de hulp van mensen als Marco Borsato, Paul Verhoeven en Connie Palmén van grote invloed kunnen zijn. Wie doet ze de suggestie?

14 Nationale Raad Welzijn Militairen, *Verhouding Volk-Krijgsmacht* (Den Haag, 1959).

15 J.S. van der Meulen, *Draagvlak voor Defensie. Een vierluik* (Ministerie van Defensie, Den Haag, 2006).

Naar een beter kennismanagement binnen Defensie

In december 2007 organiseerde het Coördinatiecentrum Expertise Militaire Gezondheidszorg (CEMG) de bijeenkomst 'Kennis en strategie: beter benutten van kennis binnen Defensie'. Op dit symposium bleek dat steeds meer defensieorganisaties bezig zijn met het verbeteren van de kennisfunctie binnen hun eigen domein en dat er nog steeds grote behoefte is aan coördinatie en aansturing van deze processen. Het symposium gaf een extra aanzet tot de wiki-pagina Kennismanagement, die het mogelijk maakt opgebouwde kennis en ervaring met een bredere groep van management en medewerkers te delen.¹ Tevens leidde het symposium tot een reeks artikelen die de komende tijd in de *Militaire Spectator* zullen verschijnen. Naast onderstaande inleidende artikel bevat dit nummer een artikel over de toepasbaarheid van wiki's voor kennismanagement.

N.A. Dodonova*

Vernieuwing staat al jaren nadrukkelijk op de agenda van Defensie. Ingrijpende reorganisaties moesten en moeten leiden tot dezelfde of betere prestaties met minder mensen. Maar welke maatregelen zijn daarvoor nodig? En wat is de rol van kennismanagement daarbij? De laatste jaren probeert Defensie antwoord te geven op deze vragen. Tegelijkertijd speelt een effectiever gebruik van de eigen kennisfunctie een steeds grotere rol binnen de overheid. Het kabinet heeft dit onderwerp de afgelopen tijd meerdere keren besproken en maatregelen genomen voor het beter benutten van kennis, zowel binnen als buiten de overheid. Dit artikel schetst in het kort de ontwikkelingen van de laatste jaren en laat zien waarom het bewust omgaan met kennis steeds belangrijker wordt.

Kennismanagement Defensie: recent verleden

Medio 2003 startte het programma SAMSON, dat het meest recente reorganisatieproject bij Defensie moest ondersteunen. Iedere reorganisatie heeft een verdeling van de aanwezige kennis over nieuwe organisatieonderdelen tot gevolg. Tijdens de transitie kan kennis verloren gaan als ze niet goed wordt overgedragen. Met het oog op dat risico kende SAMSON de maatregel A 11, 'kennismanagement'. Een analyse van de stand van zaken rond kennismanagement binnen Defensie in 2004 leidde tot de conclusie: 'Het belang van kennismanagement is op veel plekken in de organisatie onderkend en concrete initiatieven op het gebied van kennismanagement zijn aangetroffen'.² Bij veel van deze initiatieven zag men het belang van kennismanagement in, omdat de benodigde kennis niet of niet op tijd te vinden was; het wiel moest vaak opnieuw worden uitgevonden. Ondanks deze positieve ontwikkeling en ondanks het belang van kennis voor Defensie, is kennismanagement binnen Defensie niet

* De auteur is Hoofd Stafbureau Kennismanagement van het Coördinatiecentrum Expertise Militaire Gezondheidszorg.

1 <http://wiki.mindef.nl/wikidienst/wikis/kennismanagement/index.php/Hoofdpagina>.

2 Nota 5 juli 2004. Zie voor meer informatie over maatregel 11 en overzicht van decentrale kennismanagementactiviteiten de intranetsite: Gezondheidszorg Defensie/kennismanagement/kennismanagement binnen Defensie: http://intranet.mindef.nl/portaal/pp/gezondheidszorg_defensie/kennismanagement/defensie.aspx.

gestructureerd vormgegeven (...) Het wordt beschouwd als een 'gewone' lijnverantwoordelijkheid zoals ook 'kwaliteitsverbetering'. De meeste initiatieven rond kennismangement zijn dan ook decentraal ontstaan en de resultaten worden niet benut buiten het eigen organisatiedeel of werkgebied, aldus de analyse.³

De conclusie was dat Defensie (te) weinig rendement haalt uit kennismangement. Er kwamen maatregelen om het risico van kennisverlies op korte termijn te beperken.⁴ Tegelijkertijd kwam er een schets van de gewenste situatie op de lange termijn: 'Verouderde kennis moet snel(ler) kunnen worden vernieuwd. Een kwalitatief hoogwaardige krijgsmacht dient de benodigde kennis op het juiste moment voor de juiste personen beschik-

FOTO AVDD

Bijeenkomst van de kerngroep SAMSON

baar te hebben. De aanwezige kennis moet zo efficiënt mogelijk worden benut. Er moet alleen worden geïnvesteerd in kennis die van belang is voor Defensie. Door bewust om te gaan met kennis kan Defensie beter en sneller inspelen op de actuele ontwikkelingen. Door de rol van aanjager, stimulator, sponsor en/of begeleider van veelbelovende (al dan niet decentrale) initiatieven op het gebied van kennismangement te beleggen, kan op de langere termijn meer rendement worden gehaald uit kennismangement'.⁵

In 2005 maakte de maatregel 'kennismangement' een doorstart, onder meer met de detachering van een functionaris kennismangement bij de BS/DFEZ (Bestuursstaf/Directie Financieel Economische Zaken) voor de duur van een jaar. Het doel was zoeken naar mogelijkheden om van het niveau van decentrale initiatieven naar de structurele benadering van kennismangement over te gaan. Om de *scope* beheersbaar te houden beperkten de activiteiten zich toen tot de Bestuursstaf.

Masterclass Kennismangement

De eerste stap in de richting van een structurele aanpak was de masterclass Kennismangement binnen de Bestuursstaf.⁶ De organisatoren wilden alle directies van de Bestuursstaf in gesprek brengen rondom kennismangement. Inzicht in de problematiek en de gekozen oplossingen binnen de directies zou de basis vormen voor een mogelijke defensiebrede benadering. Deelname aan de masterclass door vertegenwoordigers van verschillende directies zou leiden tot een gemeenschappelijk beeld van kennismangement, een netwerk en de benodigde deskundigheid, wat de implementatie van kennismangement mogelijk zou maken. Aan de masterclass namen 28 defensiemedewerkers deel. De masterclass bood niet alleen theoretische kennisoverdracht van docent op deelnemer, maar liet ook ruimte voor de uitwisseling van ervaringen tussen deelnemers onderling. Een door elke deelnemer ingebrachte casus, die te maken had met zijn of haar eigen functiegebied, speelde daarbij een centrale rol. Uit de analyse van de casussen bleek dat bij de implementatie van kennismangement in ieder geval de volgende drie toepassingsrichtingen zijn te onderkennen:

- *Kennismangement voor organisatieonderdeel/directie*

Veel organisatieonderdelen hebben behoefte aan het managen van eigen kennis. Ze zoeken daarbij het antwoord op vragen als: Welke kennis hebben we nodig? Dekkt de beschikbare kennis deze behoefte? Welke kennis is van buiten te halen? Hoe borgen en delen we de benodigde kennis? Hoe zorgen we voor kennisoverdracht bij functiewisseling?;

3 Ibid.

4 Eindrapportage maatregel A 11 Kennismangement, 12 oktober 2004.

5 Ibid.

6 Nota 10 mei 2005. Zie voor meer informatie over de masterclass en de pilot 'verbeteren van het sturen op kennis' de bovengenoemde intranetsite.

- *Kennismanagement voor besluitvormingsproces en beleidscyclus*

De behoefte bestaat om kennismanagement in te zetten voor de verbetering van het besluitvormingsproces, integratie van beleid, het uitvoerbaar maken van beleid en het sluiten van de cyclus ter verbetering van de kwaliteit van beleid. Hierbij is samenwerking van verschillende organisaties/organisatieonderdelen nodig;

- *Defensiebrede functionele ketens*

Kennismanagement heeft een grote toegevoegde waarde bij het ondersteunen van functionele ketens. De belangrijke aspecten daarvan zijn het:

- tijdig betrekken van kennis die impact kan hebben op de integrale resultaten uit verschillende organisaties in de functionele ketens;
- identificeren en het toepassen van *lessons learned* en *best practices*;
- ontwikkelen en verspreiden van kennis over de nieuwe werkwijze.

Wat betreft de resultaten van de masterclass valt ten eerste te constateren dat 28 procent van de deelnemers binnen anderhalf jaar naar een andere functie was overgegaan. De deelnemers hebben de opgedane kennis daarbij vooral als persoonlijke bagage meegenomen. Een deel van de betrokkenen bij de masterclass werkte zijn casus verder uit en implementeerde die in de werksituatie. Meestal ging het daarbij om de toepassing van kennismanagement binnen de eigen organisatie.

Toepassing van kennismanagement voor het besluitvormingsproces, de beleidscyclus en/of de functionele ketens bleek moeilijk van de grond te krijgen. Dat is op zich niet zo verwonderlijk, want dat vraagt om een investering in samenwerking van verschillende organisaties en om aansturing en begeleiding van kennisprocessen dwars door de organisatie heen. Uit onderzoek van het adviesbureau DNV-CIBIT bij andere bedrijven is gebleken dat ‘sterk management aan de top’ één van de succesfactoren bij deze processen is: ‘management dat in staat is het langere termijn collectieve denken in de organisatie te verbinden met lokale autonomie en resultaten die meer op korte termijn moeten worden gerealiseerd. Overtuiging en overtuig-

ingskracht in het topmanagement is daarom een belangrijke succesfactor’.⁷ Een andere succesfactor is de beschikbaarheid van ICT-hulpmiddelen die deze samenwerking van verschillende organisaties kunnen ondersteunen.

Na afronding van de masterclass ontstond een informeel kennisnetwerk dat werd uitgebreid met medewerkers buiten de BS die op een of andere manier betrokken waren bij de initiatieven rond kennismanagement. In 2006 en 2007 gingen organisaties en organisatieonderdelen hun eigen weg om hun kennishuishouding te verbeteren. Tegelijkertijd was men op zoek naar geschikte ICT-middelen voor samenwerken en het delen van kennis.

Effectievere kennisfunctie binnen de overheid

Parallel aan bovengenoemde processen binnen Defensie liepen ontwikkelingen voor het beter benutten van kennis bij de overheid. In 2004 ging rijksbreed het project ‘Verkenning kennisfunctie’ van start, als onderdeel van het programma ‘Andere Overheid’ van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties.⁸ Het programma had als doel de hele overheid efficiënter en beter te laten werken. Er was onder meer behoefte aan betere keuzes van investeringen in wetenschappelijke onderzoeken en betere benutting van kennis voor beleid.

Op advies van de Commissie ‘Brugfunctie TNO en GTI’s’ (onder voorzitterschap van Herman Wijffels) heeft de overheid in 2004 gekozen voor het invoeren van een gestructureerdere vraagprogrammering en financiering van het toegepaste onderzoek door TNO en de Grote Technologische Instituten (GTI’s). Vraagprogrammering en financiering zijn in de plaats gekomen van instituutfinanciering:

7 Rob van der Spek, Annelies Kleijns en Eelco Kruizinga, ‘Zwakke verbanden in organisaties compenseren met kennismanagement’, *White paper DNV-CIBIT*, gepubliceerd in reader masterclass Kennismanagement voor de Bestuursstaf ministerie van Defensie, 2005.

8 Voor dit project is een stuurgroep van het SG-beraad ingesteld, onder voorzitterschap van de SG-V&W. Het project moet de mogelijkheden in kaart brengen voor een betere benutting van de bestaande externe adviesraden, planbureaus en andere vergelijkbare interne en externe kenniscentra van het Rijk.

‘Kern van vraagprogrammering is dat de kennisvraag centraal staat. Het betekent dat overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties meer dan voorheen aangeven voor welke problemen er nieuwe kennis nodig is. Daarvoor heeft de overheid twaalf maatschappelijke thema’s beschreven, die richtinggevend zijn voor de onderzoeksprogramma’s van de instituten. De financiering van het overheidsbudget voor TNO en de GTI’s loopt via de onderzoeksprogramma’s die worden uitgevoerd binnen de verschillende maatschappelijke thema’s’.⁹

Advies AWT

In 2005 verscheen het rapport ‘Kennis voor beleid – beleid voor kennis’ van de Adviesraad voor Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT). De AWT wees in dit advies op de noodzaak van een goed ontwikkeld kennisbeleid. Het centrale aandachtspunt in dit advies lag bij de vormgeving en werking van een dergelijk kennisbeleid bij de Rijksoverheid, de departementen in het bijzonder. Het ging daarbij om twee vragen:

1. Hoe zijn kennisprocessen als agendering, vraagarticulatie, opdrachtverlening, kennisbenutting en kwaliteitszorg zodanig in te richten dat het departement optimaal gebruik maakt van kennis bij beleidsvorming?
2. Onder welke organisatorische randvoorwaarden kunnen deze kennisprocessen effectief en efficiënt verlopen?

Hoewel de uitwerking van kennisbeleid sterk kan verschillen, moet het altijd waarborgen dat de departementen in hun beleidsontwikkeling:

- gebruik maken van uiteenlopende perspectieven en inzichten uit onafhankelijke kennisbronnen – en daartoe voldoende *countervailing*¹⁰ kennis om zich heen organiseren;
- uitgaan van betrouwbare en gevalideerde kennis van bewezen kwaliteit – en daartoe eisen stellen aan de openbaarheid van het gebruikte onderzoek;

- op een transparante manier kennis inzetten – met oog voor de onzekerheid waarmee kennis soms is omgeven – en daarover adequaat verantwoording afleggen.

Om dit te realiseren is het in de ogen van de AWT in ieder geval cruciaal dat:

- de top van het departement aandacht voor en ambitie met kennisbeleid heeft;
- de ministeries verbindingen tussen de beleids- en kenniswereld op alle niveaus aangaan en onderhouden;
- de kennisagenda van de overheid integraal en interactief wordt opgesteld en haar kennisvragen zorgvuldig worden gearticuleerd;
- de overheid een personeelsbeleid voert waardoor kennis en ‘kenniswerkers’ gedijen;
- er een herkenbare eenheid is in het departement die intern zorg draagt voor effectieve en efficiënte verwerving, diffusie en benutting van kennis, en extern het opdrachtgeverschap voor kennisleveranciers vormgeeft;
- de departementen zorg dragen voor een brede onderstroom van beleidsrelevante kennisontwikkeling in hun omgeving.¹¹

De AWT zag verder ruimte voor de verbetering van de kwaliteit van beleid door een systematischer en minder politiek gebruik van kennis. In het advies pleitte de AWT er dan ook voor om in de organisatie capaciteit vrij te maken, expertise in huis te halen of te ontwikkelen en een duidelijk herkenbare eenheid verantwoordelijk te maken voor kennisbeleid.

Kabinetsreactie op advies AWT

In de Kabinetsreactie op dit advies stond: ‘De kern van de materie is dat een Rijksoverheid zich blijft professionaliseren om de rol die zij steeds meer speelt – die van spelverdelers, makelaar, regisseur van ketens van betrokken partijen – waar te kunnen maken. Die professionalisering omvat ook het vaststellen welke informatie zij nodig heeft en hoe de aanvoer van die kennis binnen het ambtelijk apparaat zo effectief en efficiënt kan worden georganiseerd (...). De AWT snijdt in zijn advies twee wezenlijke componenten aan van de relatie

⁹ Zie voor meer informatie de internetsite: <http://www.senternovem.nl/vraagprogrammeringTNOenGTIs/>.

¹⁰ *Countervailing knowledge*: kennis die verschillende perspectieven aanbiedt, inclusief eventuele tegengeluiden.

¹¹ ‘Kennis voor beleid – beleid voor kennis’, advies AWT, mei 2005. Blz. 6.

tussen beleid en kennis. De ene is de infrastructuur van kennisleveranciers en de wijze waarop beleidsmakers met de kennis om (dienen te) gaan in beleidsontwikkeling, -presentatie en -evaluatie (kennis voor beleid). De andere is de wijze waarop binnen departementen en de Rijksoverheid als geheel de 'kennisfunctie' is georganiseerd, dat wil zeggen de mensen en organisatie om de juiste kennis aan te zoeken en de verkregen kennis intern door te geleiden naar de beleidsmakers (beleid voor kennis).¹²

Volgens het Kabinet kunnen organisaties onder meer inspelen op het belang van kennis voor beleid door de ambtelijke top nadrukkelijk te betrekken bij de kennisfunctie, te zorgen voor validiteit en goede kwaliteit van de gebruikte kennis, een inspirerende en uitdagende kennisomgeving te creëren en door interdepartementale afstemming.

Het belang van kennis veronderstelt een regelmatig contact tussen 'beleid' en 'kennisbronnen' – de onderzoeksweld, burgers, andere departementen, andere overheden, het buitenland – door de hele cyclus van beleidsontwikkeling heen. Een mogelijk instrument daarvoor is volgens het Kabinet de *kenniskamer*: 'In een kenniskamer kunnen op strategisch niveau per departement de kennisproducenten bij elkaar worden gebracht om bijvoorbeeld afstemming te organiseren en overlap dan wel lacunes in de kennisontwikkeling te voorkomen. Namens het departement neemt de ambtelijke top deel waardoor de verbinding tussen de beleids- en kenniswereld ook op dit niveau wordt aangegeven en onderhouden. Ook kunnen het bedrijfsleven of maatschappelijke organisaties deel uitmaken van een kenniskamer'.

De beleidsreactie ging ook in op de rol van de politiek bij het kennisbeleid. Een goede balans tussen feitenverzameling en politieke keuzes werd genoemd als misschien wel de belangrijkste vereiste. Transparante besluitvormingsprocessen en een heldere onderbouwing van beleidskeuzes zijn daar de instrumenten voor. Een dialoog in openheid vergt de brede aanwezigheid van en toegang tot kennis, zowel onderbouwende kennis als countervailing kennis.

FOTO AUTEUR

Deelnemers aan het symposium *Kennis en Strategie*

In 2005 ging de Commissie-Rabbinge in haar adviesrapport 'Contourschets van een functionele en instrumentele intermediaire structuur voor Kennis. Beleid en Innovatie' in op de vraag: Welke verbindingen tussen kennisaanbod (wetenschap) en kennisvraag (van de overheid, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties) kunnen bijdragen aan een betere benutting van kennis en een betere aansluiting van de kennisontwikkeling aan de vraag? Die structuur dient de versterkte, niet-vrijblijvende, dienende en gezaghebbende functionaliteit te bieden om de werelden van wetenschap, overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties optimaal met elkaar te verbinden.

Het kabinet plaatste de voorstellen in het kader van een lerende benadering en wil in 2008 de kennisfunctie van de Rijksoverheid bezien. Doel is na te gaan of de voorstellen het gewenste effect hebben gehad.¹³ Dat het onderwerp kennis en innovatie hoog op agenda van de overheid blijft staan, is te zien aan het aantal uitgegeven en in 2008 geplande adviezen van de AWT.¹⁴

12 Beleidsreactie op het AWT-advies 'Kennis voor beleid – beleid voor kennis', 1 mei 2006, ASEA/DIR/2006/15044.

13 Beleidsreactie op het advies van de Commissie-Rabbinge, 1 mei 2006; ASEA/DIR/2006/15045.

14 In voorjaar/zomer 2008 geplande adviezen: 'Innovatie in publieke sectoren'; 'Nieuwe besturingsparadigma's voor publieke kennisinstellingen'; 'E-science: Digitalisering van kennisontwikkeling en -verspreiding'; 'Voortschrijdende instituutsvorming en de betekenis hiervan voor onze publieke kennisinfrastructuur'.

Defensie: inspelen op ontwikkelingen

Defensie reageerde in 2007 op bovengenoemde ontwikkelingen met de oprichting van de Bestuursraad Kennis en Strategie (BKS) en de aanstelling van een Adviseur Kennis- en Strategiebeleid (AKSB). Volgens de toelichting in een Kamerbrief is de BKS opgericht om de kennisfunctie beter te laten aansluiten bij het strategisch beleid van Defensie door de politieke en ambtelijke aansturing te versterken. Ook moet de BKS nagaan of er mogelijkheden bestaan om onderzoek intern te laten verrichten. Verder vermeldt de brief dat alle beleidsverantwoordelijke directies in de BKS vertegenwoordigd zijn. Zij zijn op hun beleidsterrein primair verantwoordelijk voor de vraagarticulatie. De BKS is verantwoordelijk voor de opstelling van een prioriteringskader voor kennisontwikkeling dat recht doet aan het gevoerde strategische defensiebeleid. De BKS bewaakt vervolgens het proces van kennisontwikkeling en beoordeelt en prioriteert de jaarlijks op te stellen onderzoeksplannen. De BKS zal tevens het vaste defensiebestanddeel van de kenniskamer van Defensie gaan vormen. Fungerend als brede kenniskamer zal de top van de kennisinstututen die relevant zijn voor Defensie tweemaal per jaar worden uitgenodigd.¹⁵ Hiermee zette Defensie een belangrijke stap in de versterking van de kennisfunctie. Tegelijkertijd staat de kennisfunctie in een breder perspectief. De kennisfunctie omvat niet alleen de ontwikkeling van nieuwe kennis door wetenschappelijk onderzoek of het betrekken van externe experts bij complexe beleidsvraagstukken. Ze omvat ook het:

- pro-actief vergaren, combineren, verspreiden en mobiliseren van kennis voor de realisatie van de doelstellingen van Defensie;
- leren voor, tijdens en na de uitvoering van taken;
- integreren van opgedane kennis in beleid, opleiding en praktijk;

- organiseren en het toegankelijk maken van collectief geheugen en kenniscollecties;
- zorgen voor een betere aansluiting van de kennisinfrastructuur en de kenniskringloop tussen organisaties en organisatieonderdelen op de strategie, de doelstellingen en de praktijkbehoeften;
- zichtbaar maken van de unieke kennis die binnen Defensie wordt opgebouwd en die toegevoegde waarde heeft voor de maatschappij.

Vanuit dit perspectief zijn verschillende organisaties binnen Defensie de laatste jaren bezig geweest om hun eigen kennisfunctie te versterken.

Koppeling van parallele processen

Bij een geringere (staf)capaciteit kan Defensie alleen professioneler en beter functioneren door kennis, expertise en ervaring die verspreid binnen en buiten het departement aanwezig is te bundelen en optimaal te gebruiken. Tegelijkertijd dienen kennis en ervaring binnen Defensie beter te worden benut bij het bepalen van strategische richtingen en noodzakelijk wetenschappelijk onderzoek. Zoals hierboven geschetst zijn er twee parallele processen ter versterking van de kennisfunctie te onderscheiden. Het ene is geïnitieerd vanuit de overheid en de top van Defensie, het andere vanuit defensieorganisaties zelf. De ontwikkelingen van de laatste tijd wijzen op de behoefte om deze parallel lopende processen aan elkaar te koppelen voor een hoger rendement van kennis.

De voordelen daarvan zijn dat de defensietop een scherper beeld zal krijgen van de kennisbehoefte op de werkvloer en signalen ontvangt uit andere maatschappelijke gebieden. De unieke kennis opgebouwd voor, tijdens en na operationeel optreden van Defensie wordt zichtbaar en bruikbaar voor de kenniskamer, maar bijvoorbeeld ook voor de co-creatie van nieuwe producten met leveranciers en onderhandelingen daarover.¹⁶ De koppeling van bovengenoemde processen schept betere voorwaarden voor doelgericht investeren in kennis binnen Defensie. ■

¹⁵ Kamerbrief Kennisfunctie Defensie, 8.11.2007; DMO/DR&D/2007024362.

¹⁶ Voorbeelden zijn kennis van het gedrag van materieel in extreme operationele omstandigheden (stof, hitte, en dergelijke) of kennis van werkbare combinaties van onderdelen van materieel; kennis van oorlogschirurgie of medische kennis rond het duiken.

Kennismanagement

Toepasbaarheid van wiki's

Kennismanagement is al vele decennia een thema binnen Defensie. De organisatie investeert veel in kennis- en ervaringsopbouw. Tegelijkertijd maakt deze ervaringsopbouw dat door de hiermee verbonden functie-wisselingen veel kennis verloren gaat. Kunnen het World Wide Web en daarbinnen weer het concept van de wiki hier oplossingen bieden? Een pilot in 2006 toonde aan dat de onderlinge uitwisseling van kennis verbeterde en tevens dat kennis langs deze weg beschikbaar blijft.

*Ir. D. J. Blaas – luitenant-kolonel van de Technische Staf**

Kennismanagement is reeds decennialang onderwerp van studie en beleidsvorming. Defensie investeert veel in de kennis- en ervaringsopbouw van haar personeel, maar in de praktijk blijkt het erg moeilijk om binnen organisatiedelen deze kennis optimaal aan te boren en te benutten. Veelal is immers niet bekend welke kennis bij welke medewerker aanwezig is, en verdwijnt kennis vaak onbedoeld weer uit het organisatiedeel door personeelwisseling.

Paradoxaal genoeg zijn deze personeelwisselingen nu juist bedoeld om de medewerker zijn kennis en ervaring te laten verbreden. De kennis die personen hebben opgebouwd moet beter worden uitgewisseld en vastgelegd, om deze voor een organisatie te behouden. In de praktijk blijkt echter de structurele uitwisseling en vastlegging van kennis¹ een moeilijk te realiseren voornemen. Wiki's kunnen hier een belangrijke verbetering brengen.

Dit artikel beschrijft eerst de ontstaansgeschiedenis van wiki's.² Daarna worden de belangrijkste elementen van het concept van de wiki toegelicht en het potentieel dat dit concept biedt voor de ondersteuning van kennisdeling over het netwerk. Vervolgens komt de eerste toepassing van een wiki voor kennisdeling binnen de Directie Informatievoorziening en Organisatie (DIO)³ aan de orde en het vervolg dat dit inmiddels heeft gekregen in de richting van een defensiebrede toepassing. Het artikel sluit af met een korte beschouwing die de techniek plaatst in de context van de (operationele) bedrijfsvoering en bedrijfscultuur.

Geschiedenis

In de afgelopen vijftien jaar is het World Wide Web in het leven van alledag doorgedrongen als hét medium voor informatievergaring. Door de redelijk complexe techniek die aan de basis van het internet staat, was het publiceren van informatie op het web in beginsel voorbehouden aan een kleine groep deskundigen, de webdesigners. De overgrote meerderheid van de gebruikers was – en is – slechts consument van informatie op het web.

De laatste jaren echter is een trend zichtbaar waarbij de gewone internetgebruiker zelf ook

* De auteur is senior beleidsmedewerker bij de Hoofddirectie Informatievoorziening en Organisatie (HDIO).

1 Het gaat hier uiteraard om expliciete kennis.

2 Ward Cunningham heeft zijn concept de naam 'wiki' gegeven. Wiki is een uitdrukking uit het Hawaïaans, dat 'snel, vlug' betekent. Het begrip 'wiki' is een applicatie of (web-)toepassing waarmee webdocumenten gezamenlijk kunnen worden bewerkt. Een bekend voorbeeld van een wiki is Wikipedia.

3 In 2007 is de DIO een hoofddirectie (HDIO) geworden.

kan publiceren op het web. Marktplaats, Wikipedia, YouTube, Flickr en Hyves zijn voorbeelden hiervan. Deze trend die van het internet een tweerichtingsmedium heeft gemaakt, wordt verwoord onder de term 'Web 2.0'.⁴

Een specifiek fenomeen binnen deze ontwikkeling vormt de wiki, een concept dat door Wikipedia inmiddels ruime bekendheid heeft verworven. Het was de Amerikaan Ward Cunningham die reeds eind jaren tachtig van de vorige eeuw op het idee kwam om het maken en bewerken van webpagina's zodanig te vereenvoudigen dat dit voor de grote massa te hanteren zou worden. Het duurde tot 1995 voor hij zijn idee kon verwezenlijken op zijn eerste wiki-website.

Proeftuin Wikidienst Defensie

Omdat het concept niet met patenten en copyrights werd afgeschermd, maar juist werd opengesteld voor gebruik en verbeteringen, hebben velen in de *open-source community* het idee in de loop der jaren opgepakt, uitgebreid en verbeterd. Hierdoor is een breed scala van wiki-software beschikbaar gekomen, van zeer sobere

uitvoeringen tot wiki's die alle mogelijke functionaliteiten als blogging, contentmanagement, forums en mediasharing ondersteunen.

Door de omarming van het concept door de open-source communities, zoals bijvoorbeeld de wikipedia-community, is wiki inmiddels een breed toegepast fenomeen en is niet meer weg te denken. Inmiddels worden wiki's binnen bedrijven en instellingen veelvuldig toegepast.

Concept

De basis van een wiki wordt gevormd door de mogelijkheid om via de standaard webbrowser op een website pagina's te maken, te bewerken en onderling te verbinden via hyperlinks. Elke pagina op een wikiwebsite bevat daartoe een link, of button, die de bewerkingsmode voor die pagina start. In die bewerkingsmode (editmode) kan de totale inhoud van de webpagina worden gemaakt en/of gewijzigd. Daarvoor is een zeer eenvoudige 'wiki-opmaaktaal' verzonnen.

Omdat iedere bezoeker van de website op deze manier pagina's kan maken, wijzigen en zelfs verwijderen, bestaat natuurlijk een kans op onbedoelde wijzigingen of zelfs bewuste sabotage van pagina's. Om dat te ondervangen is er in een wiki een mechanisme opgenomen waarmee een webpagina eenvoudig naar een vorige versie kan worden teruggebracht.

Fouten en sabotage zijn hierdoor gemakkelijker te corrigeren dan te introduceren. Dat beneemt de kwaadwillende de lust, en haalt bij de goedwillende de drempel weg om te experimenteren. In de praktijk zien we dan ook dat weinig of geen gebruikersfouten of sabotage voorkomen bij wiki's. Bovendien is de inhoud van pagina's doorgaans betrouwbaar.

Een ander onderdeel van het concept is de mogelijkheid om pagina's in categorieën op te nemen, waarvan door de software automatisch overzichtspagina's worden gecreëerd. Een krachtige zoekfunctionaliteit completeert de uitstekende vindbaarheid van gepubliceerde informatie.

De meeste wiki-software⁵ biedt de mogelijkheid

⁴ Sinds deze benaming hiervoor wordt gebruikt, verstaat men onder 'Web 1.0' het gebruik van het WWW als éénrichtingsmedium, waarbij informatie alleen van leverancier naar consument gaat.

⁵ De software voor een wiki draait op een webserver; bij de gebruiker is, zoals gezegd, alleen de standaardwebbrowser nodig.

om Office-documenten als bijlage aan te hechten aan webpagina's. Via een hyperlink op de webpagina kan het document dan worden geopend en ingezien.

Het potentieel

Een wiki is weinig meer dan een verzameling van eenvoudig uit te breiden webpagina's die men kan structureren door het gebruik van hyperlinks en van categorieën.

Door de eenvoud waarmee met een wiki een web van pagina's kan worden gemaakt en gestructureerd, en de flexibiliteit die hierin zit opgesloten, vormt het een zeer krachtig concept voor samenwerking via het netwerk.

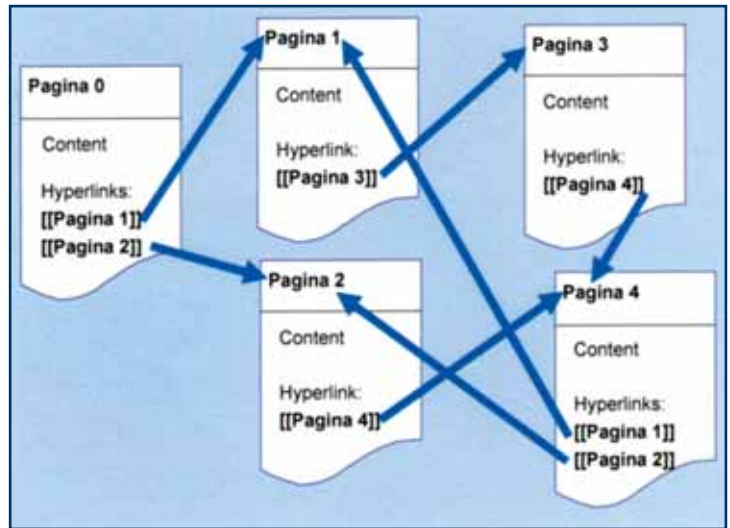
Omdat een wiki overal vanuit het netwerk is te benaderen, vergelijkbaar met het intranet⁶ binnen het defensienetwerk, zijn er geen barrières voor samenwerking over de grenzen van de organisatiedelen heen.

Dit maakt dat wiki's voor veel doeleinden als ondersteuning gebruikt kunnen worden. Bijvoorbeeld bij het:

- delen van kennis binnen een groep deskundigen (onder meer over *lessons identified/learned*);
- samenwerken aan de totstandkoming en verbetering van handleidingen en documenten (waaronder doctriedocumenten of begripelijsten);
- discussiëren en overleggen over bepaalde onderwerpen waarover beleid wordt ontwikkeld (zoals standaardisatie);
- informeel publiceren van informatie binnen *communities of interest* (zoals Wapen- en Dienstvakverenigingen).

Het gaat hierbij om groepen medewerkers die, vaak verspreid over de organisatie, gezamenlijk bijdragen aan en gebruik maken van een verzameling webpagina's met een specifiek aandachtsgebied.

Daarmee heeft de wiki een eigen bestaansrecht naast het intranet, dat specifiek wordt gebruikt voor formele communicatie, in één richting, met als doelgroep: de gehele defensiepopulatie.

Een web van webpagina's

De praktijk

In 2006 heeft de DIO een pilot gestart waarbij een kennisweb is ingericht met behulp van een wiki. Het kennisweb had verbetering van de onderlinge kennisuitwisseling binnen de DIO ten doel.

Uitgaande van deze specifieke behoefte is het DIO-kennisweb ingericht, met twee soorten pagina's: medewerkers- en onderwerpspagina's. Op de medewerkerspagina houdt elke medewerker zijn kennisprofiel bij (in termen van specialismen en opleidingen) en een overzicht van de onderwerpen die in behandeling of onder de aandacht zijn.

Elk van die onderwerpen heeft vervolgens een pagina op het web waarin het onderwerp kort wordt beschreven (de context) en waarin belangrijke gebeurtenissen rond dat onderwerp worden aangetekend, zoals het bereiken van mijlpalen, besluiten, terugkoppeling van afstemmingen (de actualiteit).

Voor elk van de twee soorten pagina's zijn sjablonen beschikbaar waarop een nieuwe pagina kan worden gebaseerd. Zodoende heeft elke pagina een herkenbare indeling.

⁶ Met 'intranet' wordt hier bedoeld het defensiebrede web dat via de CMS-applicatie Tridion op het MULAN-netwerk beschikbaar wordt gesteld.

Verder zijn alle onderwerpen ingedeeld in één of meer categorieën, naar beleidsterrein en/of naar beleidsfase.

Pilot

De pilot is uitgevoerd met technische ondersteuning van DTO/kenniscentrum en gebaseerd op de open-source software die ook wikipedia ondersteunt.⁷ De inrichting van het kennisweb en de begeleiding van de pilot is volledig door eigen medewerkers van de DIO uitgevoerd. Hiervoor is gedurende de pilot een 'Verbeter-team Communicatie DIO' op deeltijdbasis actief geweest, officieel ingesteld door de directeur van DIO.

De pilot is na een half jaar geëvalueerd. De uitkomsten van deze evaluatie zijn gepresenteerd aan D-DIO. De evaluatie toonde een significante verbetering aan van de onderlinge kennisuitwisseling gebleken. De medewerkers van de directie waren structureel beter op de hoogte van elkaars werkzaamheden en de voortgang van de veelheid van onderwerpen die spelen in het aandachtsgebied van de DIO.⁸

Dit gold ook voor de informatiepositie van het management van de directie. Men onderkende grote meerwaarde in de ontkoppeling in de tijd van het publiceren en het consumeren van informatie op het kennisweb. De beschikbare informatie kon op de momenten dat ze functioneel benodigd was worden gevonden, in plaats van verplicht worden geconsumeerd op het moment dat ze door iemand wordt geproduceerd en verstuurd via de mail.⁹ Ook door het aanhechten van documenten die aan het onderwerp zijn gerelateerd, bleken deze veel beter beschikbaar te zijn dan via de groepsdirectories op het netwerk. De onderwerpspagina biedt namelijk contextinformatie over het aangehechte document, die daardoor gemakkelijker is te vinden. Bovendien is altijd de laatste versie van een document dat nog in ontwikkeling is,

aangehecht aan de pagina. Hierdoor werken men in principe altijd met de meest recente informatie.

Kanttekening

Ondanks de overwegend positieve conclusies van de evaluatie van het kennisweb moet wel een kanttekening worden gemaakt. De informatie-inhoud van een wiki of van het kennisweb in het bijzonder, staat of valt met de bereidheid en motivatie om te publiceren. In de praktijk blijkt dat niet iedereen die basishouding heeft. Er zijn grote verschillen geconstateerd tussen medewerkers van de DIO op dit aspect; een aantal is nog steeds louter consument van de kenniswebinformatie. Maar ook zij ervaren de meerwaarde door de rijkheid aan informatie die het web hen biedt als consument, en dat heeft sommigen inmiddels toch over de drempel gehaald.

Het gaat hier dan ook om een cultuurverandering en daar is altijd tijd voor nodig. Het wiki-concept draagt hier geen schuld aan; de praktijk heeft uitgewezen dat het publiceren laagdrempelig is en eenvoudig eigen te maken, ook voor 'digi-onhandigen'. Op internet is aangetoond (onder meer bij Wikipedia) dat de kans op succes van een wiki groter is naarmate er een grotere community is die eraan kan en mag bijdragen. Bovendien blijkt de nieuwe generatie op internet al veel meer geneigd te zijn om zelf te publiceren, getuige het succes van sites als Hyves en YouTube.

Vervolg

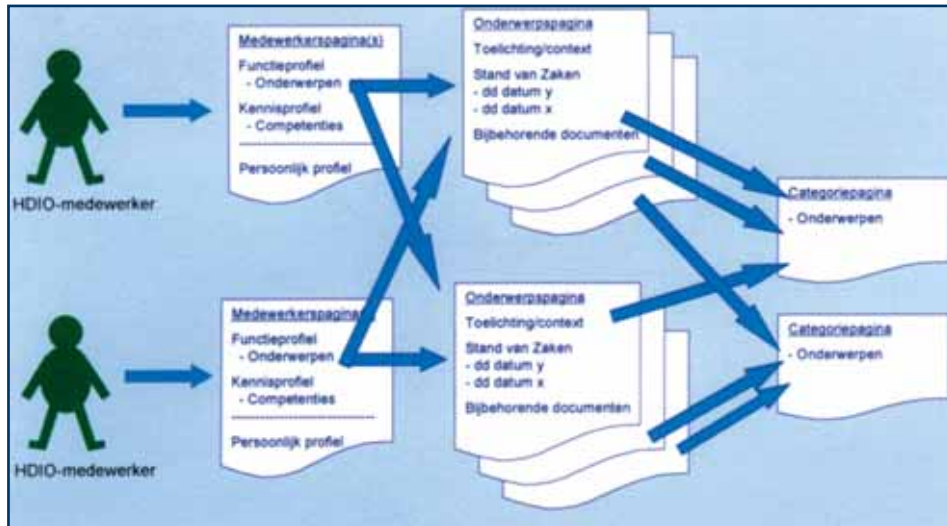
Na de positieve ervaringen van de pilot zijn twee besluiten genomen. Allereerst besloot men om het gebruik van wiki's binnen Defensie breder te onderzoeken op bruikbaarheid voor samenwerking. Daartoe heeft DTO een 'Proeftuin Wikidienst Defensie' opgestart. In de proeftuin kan de deelnemer zelf een compleet nieuwe wiki starten en ervaring opdoen in het structureren van de wiki voor de eigen behoefte aan samenwerking via het netwerk. Inmiddels zijn diverse defensieonderdelen al als deelnemer actief met één of meer wiki's, in elk van de eerder genoemde toepassingsgebieden.

7 De software die wikipedia ondersteunt, draagt de naam mediawiki, en wordt naast Wikipedia ook gebruikt voor zusterprojecten als Wiktionary, Wikinews en Wikibooks.

8 Op het moment van de evaluatie (na zes maanden) waren er ongeveer 250 onderwerpspagina's.

9 Het zogenoemde *publish & smart-pull*-mechanisme versus een *push*-mechanisme.

Structuur van
het (H)DIO-
kennisweb

Verder is besloten dat het DIO-kennisweb zelf ook zal worden voortgezet in de proeftuinfase omdat het als kennismedium niet meer kan worden gemist binnen de directie. Inmiddels heeft de HDIO een traject gestart om de Proeftuin Wikidienst te laten uitgroeien tot een reguliere product-dienstcombinatie die als generieke informatievoorzieningsfunctionaliteit defensiebreed beschikbaar zal worden gesteld.

Afsluiting

Na vele jaren van studie, overleg, beleidsvorming en goede voornemens op het onderwerp kennismanagement binnen Defensie heeft de HDIO het voortouw genomen om een praktische oplossing te vinden voor – om te beginnen het eigen – kennisuitwisselingsprobleem. Omdat kennisuitwisseling alles te maken heeft met ‘netwerken’, maar wij in de praktijk zo weinig tijd krijgen en/of nemen om van mens tot mens kennis te delen, lijkt het logisch om van de mogelijkheden gebruik te maken die de informatisering ons biedt.

Door de samenwerking via het defensienetwerk te ondersteunen met het wikiconcept ontstaat de mogelijkheid om kennisuitwisseling ontkoppeld in te richten, via community-websites. Het (H)DIO-kennisweb was een eerste, geslaagde, poging om kennismanagement te ondersteunen. Verbeteringen in het concept zijn mogelijk en zullen dankzij de inherente flexibiliteit van (open-source) wiki's ook zeker kunnen worden ondersteund.

De automatisering is echter, zoals altijd, ook hier niet de enige oplossing van het probleem. Zoals eerder gesteld moet de bereidheid en motivatie om te publiceren binnen kennisgroepen als basishouding worden omarmd en ondersteund. Mensen moeten hiervoor enthousiast worden gemaakt.

Dit is overigens ook in de bredere context aan de orde. Een belangrijk thema van *Network Enabled Capabilities* (NEC), volledige informatiebeschikbaarheid, is niet voor niets wel eens kernachtig verwoord als: ‘van need-to-know naar *need (duty)-to-share*’. Het basisconcept van een wiki sluit hierbij uitstekend aan.

De toepassing van het concept zou daarom niet alleen beperkt moeten blijven tot het kantoor, maar kan zeker ook binnen de operationele informatievoorziening meerwaarde hebben. Waar een applicatie als ISIS¹⁰ wordt gebruikt voor het *publish & smart-pull* delen van gestructureerde gegevens¹¹, kan een wiki als aanvulling hierop worden gebruikt voor het op dezelfde basis samenwerken aan, en delen van ongestructureerde gegevens, zoals bijvoorbeeld inlichtingen, planningsdocumenten en (ervarings-)rapportages. ■

10 ISIS: *Integrated Staff Information System*; het systeem voor ondersteuning van de commandovoering voor het bataljonsniveau en hoger dat bij de landstrijdkrachten is ontwikkeld en wordt gebruikt.

11 Gestructureerde gegevens zijn gegevens die met een vaste structuur, het zogeheten datamodel, worden vastgelegd in een database. Ongestructureerde gegevens zijn gegevens die niet voldoende zijn beschreven om door een geautomatiseerd informatie-systeem, zonder tussenkomst van een mens, te worden geïnterpreteerd. Deze zijn veelal vastgelegd in documenten, berichten of op webpagina's.

3P: publiek, politiek en pers

Op 5 mei gaat het om vrede, in het besef dat dit kostbare goed niet allen gegeven is. Er zijn niet voor niets operaties in het buitenland waaraan ook de Nederlandse krijgsmacht deelneemt. In de onmiddellijke omgeving van de krijgsmacht spelen die 'P's': publiek, politiek en pers. Men zegt dat militaire acties tegenwoordig op de beeldbuis worden gewonnen. Misschien zijn de drie P's uiteindelijk hoofdzakelijk met zichzelf bezig. Waar ontwikkelingssamenwerking buiten het jaarlijks loven en bieden van de begroting is gehouden, zou dat ook voor defensie moeten gelden.

*Drs. J.S.J. Hillen**

Op 5 mei 2008 organiseerde het Nationaal Comité Herdenking Capitulaties 1945 in Wageningen het jaarlijkse symposium. Thema was dit jaar militaire operaties voor vrijheid en solidariteit: vredesmissies of vredesmissers? Aan de discussie gingen drie inleidingen vooraf. De eerste hield generaal-majoor der mariniers b.d. F.E. van Kappen, voor-

malig adviseur van de secretaris-generaal van de VN en lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Mevrouw mr. C.F. Meindersma, directeur Conflictbeheersing bij het Centrum voor Strategische Studies in Den Haag hield de tweede lezing. Drs. J.S.J. Hillen hield de derde inleiding. Onderstaand artikel vormt de hoofdlijn van zijn lezing.

Er is een trendbreuk nodig na jarenlange bezuinigingen op Defensie. Nederland heeft een militaire ambitie die voortreffelijk spoort met zijn plaats en zwaarte in de internationale gemeenschap. De begrotingsmiddelen die daarbij horen worden nu al jaren telkens verminderd. Dat is niet consequent en ook niet passend bij de rol die Nederland wil spelen in de internationale politiek.

Minister Van Middelkoop van Defensie houdt nu Verkenningen bij deskundigen en in de

samenleving naar het draagvlak voor toekomstig defensiebeleid. De regering verzuimt echter van te voren haar eigen positie aan te geven. De Verkenningen zijn daarom een stuurloos proces. Als de uitkomst positief is, is dat meegenomen. Als de uitkomst negatief is, is er politiek het nieuwe feit ontstaan dat er formeel dus geen draagvlak is voor extra defensie-uitgaven. Dan gaat de boel op slot, omdat de politiek niet de moed had om zelf richting te geven en daarvoor verantwoordelijkheid te dragen. Er is nog een tweede probleem. De Verkenningen duren deze kabinetsperiode, zodat nieuw beleid pas na dit kabinet kan worden geformuleerd. Dat is belangrijk tijdverlies.

Om minister Van Middelkoop niettemin van dienst te zijn presenteer ik hier enige observaties, verkenningen zo u wilt, van de politieke

* De auteur was twaalf jaar lid van de Tweede Kamer voor het CDA. Begin jaren negentig was hij voor zijn fractie eerste woordvoerder voor Defensie. Later werd hij secretaris van de fractie tijdens het fractievoorzitterschap van Jaap de Hoop Scheffer. Hillen is nu weer terug in de politiek. Hij is voor het CDA lid van de Eerste Kamer en wederom woordvoerder voor Defensie. Daarnaast vervult hij een aantal functies in het bedrijfsleven.

'Niet de goed onderbouwde mening gaat voor, maar de emotie van de straat'

en maatschappelijke omgeving van de krijgsmacht. Ik bespreek de 3 P's: het publiek, de politiek en de pers. Ze zeggen dat militaire acties tegenwoordig niet op het slagveld maar op de beeldbuis moeten worden gewonnen. Over de hoofden van de strijdende partijen kijkt CNN mee, en in het kielzog daarvan de emotie en de opinie van het grote publiek, zijn politiek en zijn pers. Zijn er werkelijk grote verschillen met vroeger?

Het publiek

Onmiddellijk heftig en emotioneel, maar nauwelijks beklijvend – dat zijn de wachtwoorden van de publieke reactie op ingrijpende gebeurtenissen. Iedereen die met de publieke reactie heeft rekening te houden moet dat goed voor ogen houden. Onmiddellijk heftig en emotioneel, maar nauwelijks beklijvend. De enorme toevloed van beelden en informatie stelt niet alleen grenzen aan de verwerkbaarheid, maar is tegelijk slijtend op de consistentie van de gevoelens van de mensen.

Je merkt het misschien niet aan jezelf, maar de moderne mens is veel minder trouw aan zijn opvattingen geworden. Er is geen eigen, veilige omgeving meer waar alles wordt ingekleurd in de patronen van het eigen hokje, zelfs niet in het gezin. Jonge kinderen zien en horen veel meer dan wat vader en moeder zouden willen communiceren. Heel veel ouders hebben het tegensturen daarom allang opgegeven. De jeugd krijgt dus nauwelijks kaders mee. Voor volwassenen geldt dat de vertrouwde kaders zijn verschrompeld en de wind uit elke hoek dwars door het huis waait. Een mens krijgt zo veel, vaak tegenstrijdige, informatie te verwerken dat hij onbewust zijn standpunt steeds bijstelt. Mensen worden daarom praktisch. Ze nemen steeds vaker standpunten per moment in. De constante is niet meer de loyaliteit aan een principe, maar de oprechtheid van de telkens gevoelde emotie. Maar die kan voor de opinie dus per dag verschillend uitpakken. Mensen kunnen daarom gemakkelijk van standpunt veranderen, en toch van zichzelf vinden dat ze consistent zijn.

Hotels

Politieke partijen hebben daarmee rekening te houden. Vroeger tekende je een leven lang voor principes, voor religie en ook voor een politiek tehuis. Politieke tehuizen zijn hotels geworden voor dagjesmensen. Vandaag volgeboekt, morgen half leeg. Een en ander houdt dus ook in dat de aloude waarheid: 'de generaal wint altijd wat, al wint hij maar tijd', nu nog meer dan vroeger geldt voor de bestuurder die wordt geconfronteerd met heftige maatschappelijke beroering.

De hitte van het moment duurt kort. Bezwijken voor de roep onmiddellijk te reageren is tweemaal fout. Eén: op het hoogtepunt van de emotie doe je het toch nooit goed genoeg. En twee: met wat tijdrekken is daarna amper de helft van de eerst noodzakelijk lijkende reactie al ruim afdoende.

Geschetter

De mensen laten zich in ons communicatietijdperk tegelijk steeds luidruchtiger horen. Er moet naar ze worden geluisterd. Dat is niet eenvoudig. De samenleving is zelden een harmonie geweest, veeleer een kakofonie. Daar één melodie uit destilleren was altijd al moeilijk. 'Zoveel hoofden, zoveel zinnen' is een heel oud Nederlands gezegde. Het nieuwe is dat al dat geschetter door elkaar heen vandaag per dag nog verschillend getoonzet kan zijn.

Ga daar als politiek leidinggevende maar eens chocola van maken. 'Luisteren!', beveelt de burger. Maar vandaag stuurt hij hierheen en morgen stuurt hij daar.

'Luisteren!' betekent niet zozeer 'gehoorzaam ons!', maar veeleer 'geef ons aandacht!'. Een politicus die de indruk kan geven zich thuis te voelen bij de mensen wordt dan ook niet steeds op zijn jasje gespuugd. Hij geniet vertrouwen. Hij kan een heel eind zijn gang gaan. Dit betekent dat een verandering in de publieke opinie door de politiek niet altijd even zwaar moet worden gewogen. Morgen kan de stemming immers weer omslaan?

Politiek Den Haag kan daar nog steeds moeilijk mee uit de voeten. Nederland stemde per referendum tegen de Europese grondwet, en daarom kon Den Haag zich niet voorstellen

dat de tweede keer de uitslag radicaal anders kon zijn. Maar waarschijnlijk was het zomaar gebeurd.

Emotie van de straat

Dagelijkse opinieonderzoeken geven de dagkoersen van de opvattingen weer. Bovendien zijn de serieuze opinieleiders uit het beeld verwijderd. Tot het NOS-Journaal aan toe laten we tegenwoordig vooral de gewone man of vrouw aan het woord, om spontaan te reageren op de gebeurtenis. Niet de doordachte en goed onderbouwde mening gaat ons voor, maar de emotie van de straat. Die moeten we dus ook niet even zwaar willen wegen als vroeger die gefundeerde opvatting. De dagelijkse opinievorming heeft de waarde van de cartoon, van de tekening van de dag. Enkele rake strepen, vaak goed getroffen, en eigenlijk alleen goed op waarde te schatten in het perspectief van de dag zelf, maar morgen al weer half achterhaald.

De politiek

Dat de politiek daar zenuwachtig van kan worden zegt dan ook vooral iets over het zelfvertrouwen van veel politieke bestuurders, of beter: het gebrek daaraan. Daarom is het ook zaak dat de dagkoersen van de opinieonderzoekers niet de status van harde feiten gaan krijgen. Een wijs bestuurder knikt naar de cijfers – hij laat zien ze gelezen te hebben – maar neemt vervolgens verantwoordelijkheid voor zijn eigen interpretatie daarvan.

Een overtuigend goed voorbeeld van wijs omgaan met publieke emotie hebben wij nog heel onlangs kunnen zien. Ze zeggen dat de publieke steun voor de Nederlandse missie in Uruzgan afneemt. De negatievere opinie kwam na enkele elkaar snel opvolgende rampzalige berichten vanuit Uruzgan, met het sneuvelen van de zoon van de net aangetreden commandant der Strijdkrachten, Dennis van Uhm, als dieptepunt. Dat dan de publieke steun zakt is zelfs gezond. Het duidt er op dat de mensen nog steeds verdriet hebben bij dit soort tragedies en zich dus verzetten tegen de oorzaken daarvan, voor zover men daar invloed op denkt te kunnen hebben.

De indrukwekkende houding van generaal Peter van Uhm imponeerde vervolgens zo sterk dat de mensen merkbaar weer aarzelen over hun eerdere standpunt. De vorige week gemeten afnemende steun is daarmee niet een absoluut feit geworden maar meer waarschijnlijk een bezorgd signaal. Nederland heeft ontzag voor de generaal en daar ligt de basis voor nieuw vertrouwen in zijn missie.

Solidariteit

De relativering van de opinievorming bij het grote publiek laat trouwens onverlet dat de Nederlanders nog steeds een behoorlijk sterk ontwikkelde internationale solidariteit kennen. Natuurlijk weet iedereen heel goed wat het eigenbelang is, maar in Nederland is er nog steeds veel steun voor zowel de zachte vorm

de oriëntatie naar buiten. Bovendien is Nederland gewoon trots op zijn soldaten.

Natuurlijk komt ook bij militaire acties de emotie om de hoek kijken. Bij gruwelijk en op de televisie zeer zichtbaar onrecht klinkt al snel de roep om in te grijpen en iets te doen. Dat is nobel. Maar het taaie volhouden op de langere termijn, als de eerste emotie is geluwd, is minder eenvoudig. Daarom is het verstandig dat de politiek bij iedere militaire actie steeds nauwkeurig en van tevoren de einddatum van de Nederlandse bijdrage vaststelt, en zich daar ook aan houdt. Zeker als het gaat om acties die buiten het direct voelbare Nederlandse belang gaan, geeft een ook in de tijd afgerond pakket een beter uitzicht op duurzame steun vanuit de samenleving.

FOTO: ANP, E. DANIELS

'Als de politiek goed functioneert is zij de tambour-maitre van de harmonie'

van internationale solidariteit, de economische en sociale hulp en de opbouw, als de harde kant, het militair ingrijpen waar dat nodig lijkt. Nederland is nog onverminderd een natie met

Nederland wil best helpen maar heeft geen zin klem te komen zitten in een wespennest, dat men zelf niet heeft opengespord, en waar men met goed fatsoen niet kan uitkomen.

Srebrenica heeft Nederland niet laffer gemaakt. De houding van het publiek is hier juist zakelijker en verstandiger geworden. Men wil geen onzekere en dus vooral geen smadelijke afloop meer. Een vaste einddatum is daar een wezenlijk element van.

Orkest

Als de politiek goed functioneert, is het de *tambour-maître* van de harmonie, de dirigent die uiteraard zijn orkestleden goed kent en vaak met ze oefent, maar bij uitvoeringen voorop loopt met de rug naar het orkest. Niet te snel lopend, want de man met de grote trom en zijn collega met de tuba moeten het allemaal mee kunnen maken. Niet te langzaam. En zeker niet de hele tijd omdraaien en kijken of iedereen nog meedoet. Een dirigent die dat doet ziet zijn gang onzekerder worden, zijn tempo vertragen, hij botst tegen obstakels op die hij te laat zag en uiteindelijk komt hij heel ergens anders uit dan hij zich aanvankelijk had voorgenomen. Doorpakken en richting geven, is ook vandaag het devies.

De sterke emotionele wind vanuit de samenleving is politiek niet steeds evenwichtig vertaald. Waar de hulp aan arme gebieden buiten het jaarlijkse loven en bieden van de begroting is gehouden en is gefixeerd op 0,8 procent BBP, internationaal de absolute top, is die consequentie voor Defensie niet getrokken. Met als gevolg dat onze ambities weliswaar nog steeds hoog zijn, maar de budgettaire steun daarvoor al jaren aan het afnemen is. Defensie moet jaar in jaar uit gewoon een nummertje trekken bij de minister van Financiën en daarmee concurreren tegen kinderopvang, generaal pardon, onderwijs, openbaar vervoer en achterstandswijken.

Begrotingskrimp

Tegen al die maatschappelijk zo gevoelige onderwerpen, met hun machtige maatschappelijke lobby's, heeft Defensie het zichtbaar moeten afleggen. Alle politieke partijen dragen daar verantwoordelijkheid voor. Het voordeel daarvan kan misschien zijn dat geen enkele partij reden heeft zich hier beter te voelen dan andere. Het zou goed zijn als politiek Den

Haag hier elkaar geen vliegen gaat afvangen, maar eendrachtig samenwerkt voor een betere toekomst van de krijgsmacht. Onze internationale ambitie is nog steeds aanzienlijk, maar we hebben er feitelijk steeds minder geld voor over. Je zou het vandaag niet zeggen, maar als de begrotingskrimp zo doorgaat, bevinden we ons over enkele jaren in de onderste regionen van de NAVO. Dat is voor een welvarend land als Nederland beneden zijn niveau.

Zolang Defensie elk jaar weer in de rij zal moeten, zie ik amper kansen voor verbetering. Welke politicus gaat aan de bevolking verkopen dat bijvoorbeeld de zorg minder, maar Defensie meer krijgt? Die discussie heb je over Ontwikkelingssamenwerking nauwelijks. Het vaste percentage houdt Ontwikkelingssamenwerking buiten het jaarlijkse politieke verdeel en heersdebat. Pas als de politiek bereid is ook de inspanningen voor Defensie buiten de budgettaire haken te plaatsen, is er weer uitzicht op een solide basis die in overeenstemming is met onze ambitie en met onze verantwoordelijkheid.

In de politiek tekent zich voorzichtig een meerderheid af om budgettair zorgvuldiger om te gaan met Defensie, maar ik ben bang dat zonder een vast percentage het bij goede voornemens blijft die het overmorgen weer moeten afleggen tegen urgenter lijkende binnenlandse vraagstukken, zeker wanneer Nederland straks weg is uit Uruzgan. Ik knoop daaraan vast de waarschuwing dat als Nederland misschien tijdelijk eens minder betrokken zou zijn bij uitendingen, dit geen vrijbrief mag zijn voor extra ombuigingen, en omgekeerd, dat het deelnemen aan een missie om de inhoud moet gaan en niet wordt gesteund om zo budgettaire aanslagen te voorkomen.

Gevarenzone

De regering is nu begonnen aan zogeheten Verkenningen om breed te peilen hoe de toekomst van de Nederlandse krijgsmacht eruit zou moeten zien. Op zich misschien een nuttige exercitie, maar deze zou aan richting en relevantie winnen als de regering vooraf haar eigen doelen als ijkpunt zou inzetten. Een hele

oploop deskundigen kan van alles adviseren, maar uiteindelijk gaat het om de politieke wil die stuurt, draagvlak creëert en zo de ambities waarmaakt.

Die scherpe politieke wil kan ik helaas nog steeds niet ontdekken. Nu lijkt het er op dat de regering eerst draagvlak zoekt en er vervolgens het daarbij passende beleid op gaat zetten. Dat is de verkeerde volgorde. De leiding loopt voorop, niet achter de feiten aan. Politiek blijft Defensie daarom nog steeds in de gevarezone.

De pers

Ten slotte de laatste P, de pers. Van oudsher zoeken journalisten niet de regel, maar de afwijking ervan. Nieuws is als iets anders gaat dan je had verwacht. Daarom verstoort verslaggeving van nieuws vaak de vertrouwde omgeving, waarbij de boodschapper ook nog wel eens verantwoordelijk wordt gehouden voor de inhoud van zijn boodschap. Natuurlijk stuurt de journalist. Hij selecteert en ordent de feiten tot een verhaal. Vroeger breedspakiger en grondiger, tegenwoordig emotioneler en oppervlakkiger. Niettemin probeert hij de schijn van objectiviteit op te houden op straffe van een teruglopend lezerspubliek.

Het bewegende beeldenmedium, de televisie, heeft vooral emotie toegevoegd aan de berichtgeving, ten koste van nuchterheid. Niet de feiten staan steeds voorop, maar veeleer de emotionele context ervan. Elke dag hoor of lees je wel het woordje 'woedend'. Emotie kleurt de feiten in, maar maakt daardoor de waarheidsbeleving subjectief. Het stelt hoge eisen aan de journalist om enerzijds te voldoen aan de smaak van zijn publiek, met alle bijbehorende stemmingen en beelden, en anderzijds toch zo feitelijk mogelijk verslag te doen.

Impact van beelden

Wat enorm is veranderd is het hulpmiddel van de journalistiek, de informatietechnologie. Ik noem de spectaculairste voorbeelden. U kent allemaal Google Earth, en dat zijn dan nog maar foto's. Ook in levende beelden kan vanuit de ruimte worden waargenomen of ik

in de tuin zit, wat ik aan heb en wie er bij mij op bezoek zijn. Niet alleen via de ruimte is alles te zien. De halve wereld sjouwt de hele dag met camera's in hun gsm'etjes en elke gebeurtenis wordt vastgelegd, bewust of onbewust.

Volstrekt onverwacht crashte in Parijs een Concorde, maar even later, ja hoor, daar waren de eerste bewegende beelden al op CNN. Een beetje onscherp misschien, niet professioneel, maar wel heel zichtbaar. Kort daarna vloog er trouwens geen enkele Concorde meer.

FOTO: HOLLANDESE HOOGTE, F. HOOGENVOORST

'Niet de feiten staan voorop, maar de emotionele context ervan'

Was dat zonder beelden ook gebeurd? Waarschijnlijk wel. Het concept raakte aan het einde van zijn levenscyclus en bovendien speelde de aanzwellende milieufactoor ook een rol. Maar de diepe impact van de beelden heeft zeker aan het doodvonnis bijgedragen.

De dramatiek van het ooggetuige-zijn bij alle indrukwekkende gebeurtenissen wereldwijd kleurt de omgang ermee door de burgers. Vroeger waren journalisten vaak medevertegenwoordigers van een ideologie, of het nu in het verzuilde Nederland was of elders waar de pers een functie had in het verspreiden van de ideologische boodschap. Vandaag spreken de feiten voor zich. Iedereen kan het zelf zien. De kleuring is daarmee niet langer ideologisch, maar vooral emotioneel. Heftig dus, maar niet erg duurzaam.

Gebabbel

Al met al kun je zeggen dat de berichtgeving in Nederland een vrij correcte weerspiegeling is van onze actuele samenleving. In de breedte tamelijk oppervlakkig, soms tot op het banale af. In de diepte minder ter zake, maar zeker meer opgewonden. Stemmingen en sferen van de dag, en dan vooral de beelden, bepalen in belangrijke mate nieuwsselectie en opiniëring. De deskundige achtergrondverhalen hebben terrein verloren aan het columnistisch gebabbel. Natuurlijk, er is ook nog ouderwetse kwaliteit, maar dat was vroeger regel en is nu veeleer uitzondering. Wat berichtgeving over vredesvraagstukken bedreigt is dus vooral de emotie van de dag en de daarbij behorende heftige disputen.

Onbevangen berichtgeving

Kind en badwater kunnen zomaar samen in één plens in het putje belanden. Maar in termen van politieke of maatschappelijke vooringomenheid is de berichtgeving over de Nederlandse vredesinspanningen de laatste jaren veel onbevangener en meer gelijkgestemd geworden. De pers kan niet worden verweten dat de politiek het naar de krijgsmacht de laatste jaren budgettair heeft laten afweten, net zo min als de pers te verwijten zou zijn dat de Nederlander steeds minder kranten leest

of nieuwsrubrieken ziet. Natuurlijk, ook de media versterken al die onnutte hypes. Het zijn altijd bij uitstek de media die op zoek waren naar primeurs. Het is hun taak. Maar er is geen krant die de Tweede Kamer verplicht om in een kalm weekje zeven spoeddebatten te agenderen, alsof de wereld aan het vergaan is.

Tot slot

Als ik mijn observaties nog eens langsloop dan moet de conclusie luiden dat de drie P's voornamelijk met zichzelf bezig zijn. Ons land bevindt zich in menig opzicht in een stroomversnelling. In de schouwburg van de samenleving kijkt het publiek uit naar richtinggevende bestuurders. De politiek kijkt de zaal in, maar ziet vooral een bewegende vloer, waarop het moeilijk vastberaden lopen is. En de pers probeert zijn programmaboekjes trendy te houden zonder te veel te leunen naar de ene of de andere kant.

Mits goed geregisseerd kan Nederland ook op het terrein van internationale veiligheid prima spel laten zien. Aan de zaal en aan de programmaboekjes zal het niet liggen. Op de planken van de politiek zal het spel moeten worden gemaakt. ■

De onlosmakelijke band tussen professionaliteit en ethiek

Hoe ontwikkel je (militaire) professionaliteit? Professionaliteit moet garant staan voor deskundigheid en morele verantwoordelijkheid. Ze is geworteld in de eigen bestaansethiek. De eigen waarden, normen en belangen zijn altijd aanwezig en spelen een rol in de keuzes die iemand maakt. Het is dan ook belangrijk dat militairen leren reflecteren en zich bewust worden van hun eigen bestaansethiek.

*Drs. J.M.H. Groen – majoor der infanterie en prof. dr. D.E.M. Verweij**

Edere zichzelf respecterende beroepsgroep laat zich voorstaan op zijn professionaliteit. Professionaliteit staat garant voor twee zaken: deskundigheid én morele verantwoordelijkheid. Als ‘echte’ professional ben je namelijk niet alleen goed in je vak, je doet je vak ook op een goede manier. Met andere woorden, als professional oefen je je vak niet alleen op kundige wijze uit, maar je doet dit ook met aandacht voor de waarden, normen en belangen die bij de uitoefening van je vak aan de orde zijn. Een van die belangen kan bijvoorbeeld het imago van je beroep zijn.

Wie werkt niet graag met dit type professional? Maar voldoen alle professionals aan deze criteria? Vind je professionals in alle beroepen of is er een verschil tussen ‘professies’ en ‘gewone beroepen’? En wat betekent dit voor de professional? Maar, wellicht de belangrijkste vraag: hoe ontwikkel je professionaliteit?

Dit artikel wil een bijdrage leveren aan de beantwoording van deze laatste vraag. Allereerst beschrijven we de relatie tussen professionaliteit

en professie. Vervolgens bespreken we de wijze waarop M.L. Cook over de morele dimensie van militaire operaties heeft geschreven. Aansluitend belichten we kort het begrip ‘militaire professionaliteit’ en maken een verdiepingsslag met de bespreking van het begrip ‘normatieve professionaliteit’, waarna we in de laatste paragraaf de verschillende lijnen weer verbinden.

Professies en professionaliteit

Professies worden veelal omschreven als beroepen die zich op een aantal punten onderscheiden van ‘gewone beroepen’. Allereerst is er voor een professie specifieke kennis nodig, waarvoor eveneens een specifieke en vaak intensieve opleiding gevolgd moet worden. Daarnaast onderscheiden professies zich van ‘gewone beroepen’ doordat zij een – door de samenleving belangrijk geachte – waarde representeren. Zo zijn ‘gezondheid’ en ‘welzijn’ cruciale waarden voor artsen en verplegend personeel, en zijn ‘vrede’ en ‘veiligheid’ cruciale waarden voor militairen.

Aandacht voor waarden

Beroepen die professies worden genoemd hebben veelal een eigen beroepscode en beroeps-ethiek, en onderscheiden zich ook in dit opzicht

* Jos Groen was docent leidinggeven en ethiek aan de Faculteit Militaire Wetenschappen (FMW) van de NLDA. Hij is momenteel plaatsvervangend hoofd Sectie 3 Brigadestaf van 43 MechBrig. Desiree Verweij is hoogleraar militaire ethiek aan de FMW.

FOTO ANDD, H. WESTENDORP

Nederlands Militair Noodhulp Hospitaal in Pakistan, waar Nederlandse artsen en verpleegkundigen slachtoffers van de aardbeving opvangen en behandelen

van andere beroepen. De hiervoor genoemde artsen en militairen oefenen dus een professie uit, maar zijn ze daarmee ook per definitie professionals? Deze vraag kan niet zondermeer bevestigend beantwoord worden. Het feit dat iemands beroep een professie kan worden genoemd, maakt de persoon zelf nog niet tot een professional. Ook omgekeerd geldt dat iemand zich kan ontwikkelen tot een goed professional in een beroep dat niet als professie wordt gekwalificeerd.

Eigenlijk vinden we mensen pas goede professionals als ze hun vak niet alleen deskundig uitoefenen maar ook, zoals hiervoor aangegeven, als ze hun vak uitoefenen met aandacht voor de waarden, normen en belangen die hierbij aan de orde zijn. In de militaire praktijk gaat het dan concreet om twee 'werelden': de situatie tijdens uitzendingen (mogelijk in oorlogsgebied) en de situatie in Nederland op de diverse defensiecomplexen. In beide 'werelden', hoe verschillend ze ook zijn, zijn waarden, normen en belangen aan de orde en is er dus sprake van professioneel optreden, of het ontbreken daarvan. (Ook het uitoefenen van geweld is immers aan bepaalde regels en daaronder liggende waarden gebonden.) Er is dus niet alleen een

nauwe band tussen professie en ethiek, maar ook tussen professionaliteit en ethiek.

In literatuur over professionaliteit (o.a. Brakel, 2000) wordt duidelijk dat de professionele mentaliteit zich kenmerkt door het belang dat gehecht wordt aan waarden. Professies en ook professionaliteit hebben beide dus met waarden en daarom tevens met ethiek te maken. Hierbij zal duidelijk zijn dat voor de professional die binnen een professie werkt de noodzaak van aandacht voor ethiek alleen maar toeneemt. Niet alleen omdat de eigen professie als zodanig vraagt om een continue reflectie op de concretisering van de waarden die deze professie kenmerken, maar ook omdat de ontwikkeling

tot een goede professional vraagt om een continue reflectie op de waarden, normen en belangen die in de praktijk aan de orde zijn.

Morele dilemma's

Het gaat hierbij overigens niet per definitie om dezelfde waarden. In de context van de militaire professie spelen vrede en veiligheid een rol. In de context van het professionele handelen in een concrete situatie kunnen allerlei waarden aan de orde zijn en zelfs tegenover elkaar staan. Loyaliteit bijvoorbeeld kan tegenover integriteit komen te staan, of welzijn van burgers (van de lokale bevolking in het uitzendgebied) kan tegenover de ROE (*Rules of Engagement*) komen te staan.

De moeilijke keuze die in dit soort morele dilemma's gemaakt moet worden kan de waarden van de professie als zodanig (vrede en veiligheid) in gevaar brengen. Bijvoorbeeld: hoe geloofwaardig zijn de waarden vrede en veiligheid als lijdzaam moet worden toegezien wanneer burgers het slachtoffer worden van oorlogshandelingen van strijdende partijen waarbij de ROE ingrijpen verbieden?

Juist omdat deze situaties zich kunnen voordoen in de militaire praktijk is in de defensie-

organisatie inderdaad de aandacht voor de morele aspecten van de militaire praktijk en dus de aandacht voor ethiek toegenomen.¹ De diverse missies die tijdens de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden, hebben de noodzaak van deze aandacht aangetoond. Het belang van aandacht voor ethiek wordt ook onderstreept door Cook in zijn boek *The Moral Warrior*.

De interventie in Kosovo

In zijn boek *The Moral Warrior* stelt Cook, docent aan de Air Force Academy en de Defense Academy in de VS, dat we met de wijze van inzet van militairen, en vooral de wijze van inzet van *air power*, in een nieuwe historische fase zijn beland.² Voorafgaand aan de interventie in Kosovo, door Cook als voorbeeld genomen, werden we geconfronteerd met complexe morele dilemma's. Voordat de grondtroepen 'veilig' konden worden ingezet, moest er een uitgebreide luchtcampagne plaatsvinden. De vraag was vanaf welk moment de grondoperaties van start moesten gaan. Het ging hier om het morele dilemma van *force protection* versus de preventie van de schending van mensenrechten.

Dit was echter niet het enige dilemma. De morele dimensie van militaire operaties en de hierin aanwezige technologische mogelijkheden creëren vervolgens nieuwe vragen en dilemma's.

Het gaat hierbij niet alleen om vragen en dilemma's met betrekking tot de immuniteit van non-combattanten maar tevens om vragen over bijvoorbeeld de verwoesting van een groot deel van de civiele infrastructuur. Dit laatste heeft niet alleen op de korte termijn maar juist ook op de lange termijn problematische gevolgen. Zware bombardementen verhogen niet alleen de veilige inzet van grondtroepen.

Het platbombarderen van bijvoorbeeld een elektriciteitscentrale heeft naast het effect op de militaire mogelijkheden van de tegenstander ook ingrijpende neveneffecten. Ziekenhuizen zijn bijvoorbeeld lange tijd niet in staat te functioneren, onder meer omdat onvoldoende medicijnen en geneeskundige preparaten gekoeld opgeslagen kunnen worden. Daarnaast

kan een dergelijk bombardement het onmogelijk maken voor een samenleving om voldoende schoon drinkwater voor haar bevolking te produceren, met alle gevolgen van dien. Hiermee wordt zowel op de korte als de lange termijn op een omvangrijke schaal onnodig menselijk leed veroorzaakt.

Bij dit soort interventies dienen dus de consequenties van die interventies, zeker op de lange termijn, niet uit het oog te worden verloren. 'Wanneer we humanitaire oorlogen gaan voeren', aldus Cook, 'dan moeten ze op zijn minst niet gewonnen worden ten koste van onschuldige burgers'. Dit zou haaks staan op de humanitaire grondslag van de operatie.

Met behulp van de interventie in Kosovo maakt Cook duidelijk dat het belang van aandacht voor ethiek niet onderschat moet worden. Met het belang van aandacht voor ethiek wordt ook het belang van aandacht voor professionaliteit onderstreept. Beide zijn van cruciaal belang, in zowel vredessituaties als in onoverzichtelijke operaties of in 'ernstoperaties' of *three block warfare*, of welke term ook gebruikt kan worden voor huidige operaties als die in Irak en Afghanistan.

Want zoals aangegeven, is de goede professional precies een goede professional omdat hij moreel verantwoord handelt, onder alle omstandigheden. Hetgeen verre van eenvoudig is aangezien er geen schooloplossingen bestaan voor morele en/of ethische dilemma's. Het gaat dan ook om bewust moreel verantwoord handelen in dit soort situaties. Dit is inherent aan professionaliteit. Het is dan ook niet toevallig

-
- 1 In dit verband verwijzen we naar de vele publicaties in tijdschriften. Niet alleen in Nederland maar ook in *The Journal of Military Ethics*. Er kan tevens verwezen worden naar congressen: bijvoorbeeld het jaarlijkse JSCOPE congres in de VS (*Joint Services Conference on Professional Ethics*); tegenwoordig ISME: *the International Society for Military Ethics*) en het drukbezochte internationale congres in oktober 2006 in Nederland: *The Moral Dimension on Asymmetrical Warfare*. Ook het symposium 'Heel Menselijk' kan in dit verband genoemd worden; een symposium over medisch-ethische dilemma's in 2006, in een overvolle Jaarbeurshal in Utrecht. Zie tevens het *Praktijkboek Militaire Ethiek* (Van Baarda, Van Iersel en Verweij, 2004) en de Engelse vertaling daarvan: *Military Ethics, The Dutch Approach* (Van Baarda en Verweij, 2006).
 - 2 Cook behandelt in dit boek de fundamentele veranderingen van het militaire beroep sinds de start van de 'oorlog tegen het terrorisme'.

dat niet alleen ethiek maar ook professionaliteit expliciet aandacht krijgt in *The Moral Warrior*.

Militaire professionaliteit

Cook confronteert de militair met een aantal cruciale vragen. In het oude politieke systeem, het zogenoemde Westfaalse systeem dat is ontstaan in 1648 met de Vrede van Münster, vervulden militairen taken die te maken hadden met de territoriale integriteit en politieke soevereiniteit van hun staten en daaraan gekoppelde belangen. Een aanval hierop vormde een van de redenen tot oorlogvoering.

FOTO U.S. NAVY, R. AMARIZ

Operatie Allied Force. Nieuwe technologische mogelijkheden creëren nieuwe vragen en morele dilemma's

De tijden zijn echter veranderd. Sinds de val van de Berlijnse muur zijn militairen in toenemende mate ingezet voor een breed scala aan taken, zoals vredestaken en humanitaire missies. In het geval van de VS zijn naast de Eerste en Tweede Golfoorlog, de operatie *Iraqi Freedom* en de inzet van militairen in de 'oorlog tegen

het terrorisme' belangrijke, recente voorbeelden, maar zeer zeker ook de militaire missies in landen uit het voormalige Joegoslavië en eveneens de desastreuze verlopen missie in Somalië.

De politieke omwentelingen van de laatste vijftien jaar hebben dus ook direct effect gehad op de inzet van militairen. De militair wordt hiermee dagelijks in de uitoefening van zijn werk geconfronteerd. Ondanks het 'primaat van de politiek' en dus de ondergeschiktheid aan politieke beslissingen kan dit leiden tot vragen die de militair zichzelf stelt en die ook het wezen van het officierschap beïnvloeden en zo om reflectie en verdieping vragen.

Vooraf de inzet van militairen in het kader van de 'oorlog tegen het terrorisme' kan de gemeenschap van een hierbij betrokken land, én de militairen van dit land in het bijzonder, voor een aantal belangwekkende keuzes plaatsen. Cook stelt dan ook de cruciale vraag of de militaire macht slechts nationale belangen dient, of ook 'universele morele doelen ter promotie van democratie, het ondersteunen van mensenrechten en het verdrijven van een onderdrukkend regime'. Zijn naties, en hun militairen, bereid om uit naam van morele doelen offers te brengen?

Op het moment dat er fundamentele veranderingen plaatsvinden is het onwaarschijnlijk dat het professionele ethos van de hierbij betrokken militairen constant blijft. Cook gaat in zijn boek dieper in op de vier elementen die volgens hem de normatieve dimensie van het begrip professionaliteit definiëren:

- professionele kennis,
- cohesie,
- motivatie en
- identiteit.

Dit sluit aan bij G. Teitler (1974), die aangeeft dat een professionele militair vaktechnische competenties, militaire traditie, een erencode en een besef van lotsverbondenheid bezit, naast een ethos van dienstverlening aan de staat. Cook bevestigt voor een groot deel de door Teitler genoemde dimensies. Hoewel Cook een ethos van dienstverlening niet specifiek bespreekt, is dit in zijn boek wel degelijk een

belangrijk thema, dat wordt verbonden aan het werk van een professionele militair. In beide beschrijvingen van professionaliteit wordt de eerder besproken verbinding tussen deskundigheid en morele verantwoordelijkheid als basis voor professionaliteit nogmaals onderstreept.

Anticiperen op veranderingen

De hedendaagse uitdaging voor de professionele militair is om op een juiste wijze om te gaan met de veranderde aard van de omgeving waarin hij zich bevindt. Volgens Cook is de strategische realiteit dat grootschalige oorlogvoering, zoals in de Tweede Wereldoorlog, niet erg waarschijnlijk meer is, maar dat andere typen operaties zich aandienen. Gezien deze realiteit heeft het weinig zin wanhopig vast te houden aan de Koude Oorlog-mentaliteit en aan het daarbij horende beroepsbeeld, hetgeen tevens geldt voor doctrines en militaire cursussen en trainingen.

De uitdaging voor een professionele krijgsmacht is om intellectueel creatief te zijn en te kunnen anticiperen op veranderingen in de omgeving. Deze intellectuele flexibiliteit bevordert het vertrouwen. Het gaat dan niet alleen om het eigen vertrouwen maar ook om het vertrouwen van de samenleving in haar militairen. Militairen dienen te laten zien dat zij in staat zijn de eisen, gesteld vanuit de veranderde veiligheidssituatie, met enthousiasme tegemoet te treden. De militair zal zijn bedrijfscultuur, professionele kennis, cohesie, motivatie en identiteit, en de ontwikkeling van zijn intellectuele betrokkenheid moeten doorgeven en uitbreiden voor zijn toekomstige omgeving, aldus Cook.

Individuele onafhankelijkheid

Professionaliteit veronderstelt volgens Cook eveneens individuele onafhankelijkheid. Deze onafhankelijkheid is gebaseerd op persoonlijke kennis en vaardigheden, en de mate waarin men in staat is deze kennis toe te passen. Het betekent ook het vermogen een oordeel te vellen op basis van de eigen ervaringen. Dit is ook wat opdrachtgerichte commandovoering inhoudt. Het betekent eveneens, zoals A.L.W. Vogelaar (2007) stelt:

subcommanders should think through the situations they are confronted with and take the initiatives that are required of them, even if they have no orders or where the given orders are not appropriate to the situation at hand.

De cruciale vraag hierbij is natuurlijk hoe dit oordeel zich verhoudt tot de gehoorzaamheid die militaire leiders hun commandant en aan hun politieke leiders verschuldigd zijn. Wanneer is gehoorzaamheid niet langer gepast maar is het, juist vanuit het oogpunt van professionaliteit, gepast om je ontslag aan te bieden, vraagt Cook. Dat een immoreel en onwettig bevel geweigerd dient te worden is voor iedereen inmiddels helder, maar hoe zit het met dat grijze gebied waarin de immoraliteit en/of onwettigheid niet, of nog niet, is vastgesteld?

Deze vragen kunnen niet zomaar beantwoord worden. Wellicht kan het begrip ‘normatieve professionaliteit’ van H. Kunneman enige hulp bieden als het gaat om het concreet vormgeven van militaire professionaliteit.

Normatieve professionaliteit

Het begrip ‘normatieve professionaliteit’ is geïntroduceerd door de Nederlandse filosoof Kunneman (1992). In de meest algemene zin kan dit begrip omschreven worden als het vermogen kritisch na te kunnen denken over de inhoudelijke vragen en dilemma’s die in het concrete werk naar voren komen. Deze omschrijving sluit dus aan bij het eerder besproken vermogen van de goede professional om het eigen vak uit te oefenen met aandacht voor de waarden, normen en belangen die hierbij aan de orde zijn. Kritisch denkvermogen is dus een belangrijke vaardigheid van de professional.

Verbanden: systeem- en leefwereld

Kunneman geeft aan dat normatieve professionaliteit ontstaat door het leggen van goed doorzichte en onderbouwde verbindingen tussen (1) de kwaliteit van het eigen leven, (2) de inhoud van het werk dat men doet en (3) de bredere culturele en maatschappelijke context waar-

binnen dat werk plaatsvindt. Dat alles met het oog op de kwaliteit van het eigen professionele handelen. Het is echter niet eenvoudig om deze verbindingen te realiseren.

De betekenis van het begrip ‘normatieve professionaliteit’ en de rede waarom de realisering hiervan niet eenvoudig is legt Kunneman uit onder verwijzing naar twee ontwikkelingen:

- 1) de toename van de spanningsverhouding tussen systeem- en leefwereld;
- 2) de systematische inperking van de eigen handelingsruimte van professionals.

Spanningen

Allereerst het eerste punt, de toename van de spanningsverhouding tussen systeem- en leefwereld. De termen ‘systeem-’ en ‘leefwereld’ ontleent Kunneman overigens aan de Duitse filosoof J. Habermas. De leefwereld is het domein waarin mensen in kleine gemeenschappen met elkaar samenleven.

Vóór het industriële tijdperk was dit vooral in familieverbanden en in kleine dorpen. Omdat mensen in deze kleine gemeenschappen elkaar goed kenden gingen ze op een open en familiale manier met elkaar om. Kunneman spreekt over het culturele en institutionele domein waarin het communicatieve handelen van mensen zich afspeelt.

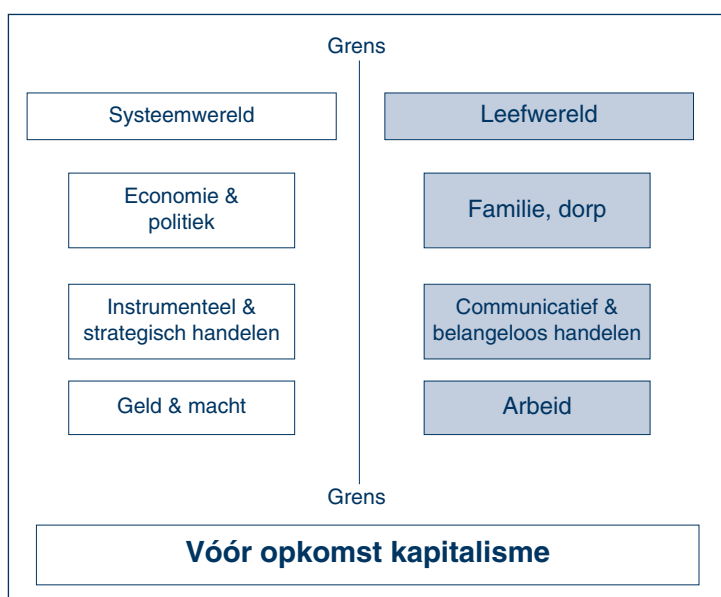
Met het communicatieve handelen (wederom een term van Habermas) wordt een manier van open en belangeloos handelen tussen mensen bedoeld. Vóór de opkomst van het kapitalisme vond de arbeid, en dus alles wat te maken had met de materiële instandhouding van de mens, plaats in de leefwereld, dat wil zeggen, in het gezin, de familie, het dorp, et cetera.

De opkomst van het industriële tijdperk (en dus van het kapitalisme) bracht de verplaatsing van de arbeid vanuit de leefwereld (en dus vanuit de kleine familiale gemeenschappen) naar de systeemwereld met zich mee. De systeemwereld is de wereld van het economische en het politieke systeem. In tegenstelling tot de leefwereld gaat het in de systeemwereld om grote, onoverzichtelijke gemeenschappen.

Men gaat dus in deze gemeenschappen ook anders met elkaar om dan in de kleine gemeenschappen van de leefwereld. Het handelen in de systeemwereld is dan ook instrumenteel en strategisch. Niet alleen omdat men elkaar niet of minder goed kent, maar ook omdat de systeemwereld gericht is op productiviteit, profijt en macht. De systeem- en leefwereld en lijken dus twee verschillende werelden, maar ze zijn minder van elkaar gescheiden dan men zou aannemen.

Habermas stelt zelfs dat de leefwereld in toenemende mate wordt ‘gekoloniseerd’ door de systeemwereld, waarmee hij bedoelt dat geld en macht een steeds grotere rol zijn gaan spelen in het sociale leven van mensen en dus in hun familiestructuur en woonomgeving. Daarmee is ook de wijze waarop men met elkaar omgaat veranderd. Het aanvankelijke open en belangeloos handelen en communiceren dat voor de leefwereld kenmerkend was, verdwijnt langzaam en wordt vervangen door strategisch en manipulatief handelen.

Ook in de leefwereld wordt het communicatieve, dus open en belangeloos handelen steeds meer verdrongen door strategisch en dus manipulatief handelen. Er is sprake van een sterk toegenomen invloed van economisch denken. Dat geldt niet alleen in politiek maar ook in

cultureel opzicht. Consumptie en prestatie worden steeds belangrijker elementen, ook in de leefwereld. In de leefwereld, dus op het niveau van de familie en de kleine gemeenschap, zijn met de omwentelingen in de jaren zestig en zeventig de hiërarchische gezagsverhoudingen voor een groot deel vervangen door een geïndividualiseerde bestaansethiek.

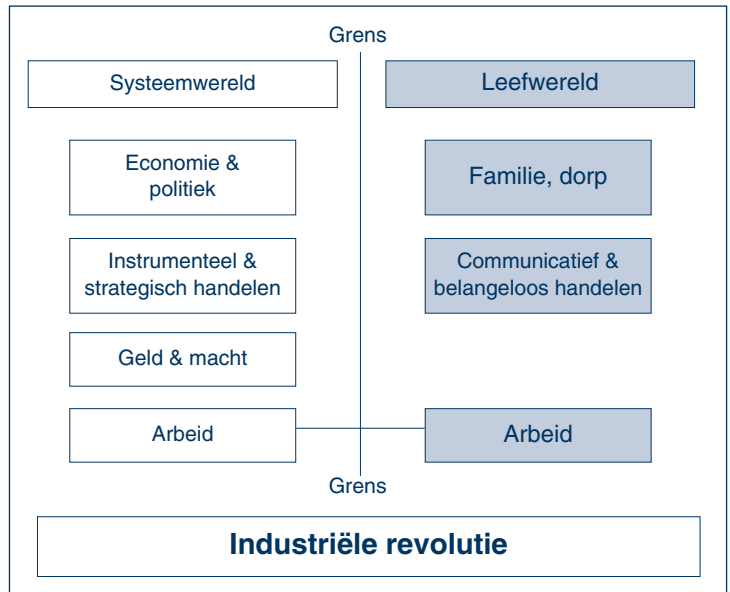
Bestaansethiek

Met de term 'bestaansethiek' wordt bedoeld: de waarden, normen en hieraan gekoppelde emoties en oordelen van iemand persoonlijk. Met deze eigen bestaansethiek, het persoonlijke ethos, geeft iemand zijn eigen leven vorm, zowel privé als – tot op zekere hoogte – daarbuiten. In een samenleving waarin sprake is van een sterk geïndividualiseerde bestaansethiek en waarin autonomie en authenticiteit als belangrijke waarden worden gezien, kan het niet anders dan dat er voortdurend botsingen zijn tussen de diverse bestaansethieken. Dat wat de ene persoon is en waar hij voor staat botst vaak met dat wat de andere persoon is en waar hij voor staat.

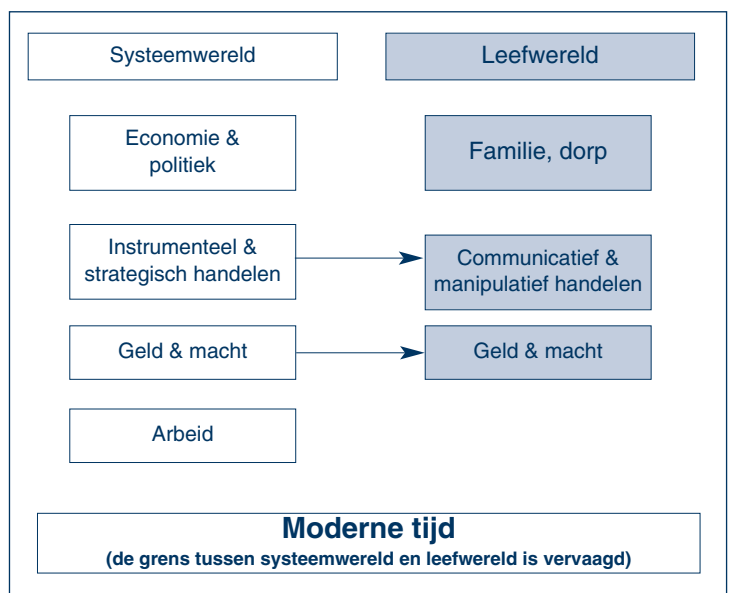
Hoe meer we autonomie en authenticiteit benadrukken, hetgeen gebeurt in onze huidige samenleving, hoe groter de botsingen zullen zijn. Dit is ook precies de reden dat er veel aandacht wordt gevraagd voor waarden als respect, gelijkwaardigheid en diversiteit. Het is niet voor iedereen even eenvoudig om deze verschillende waarden probleemloos te verbinden.

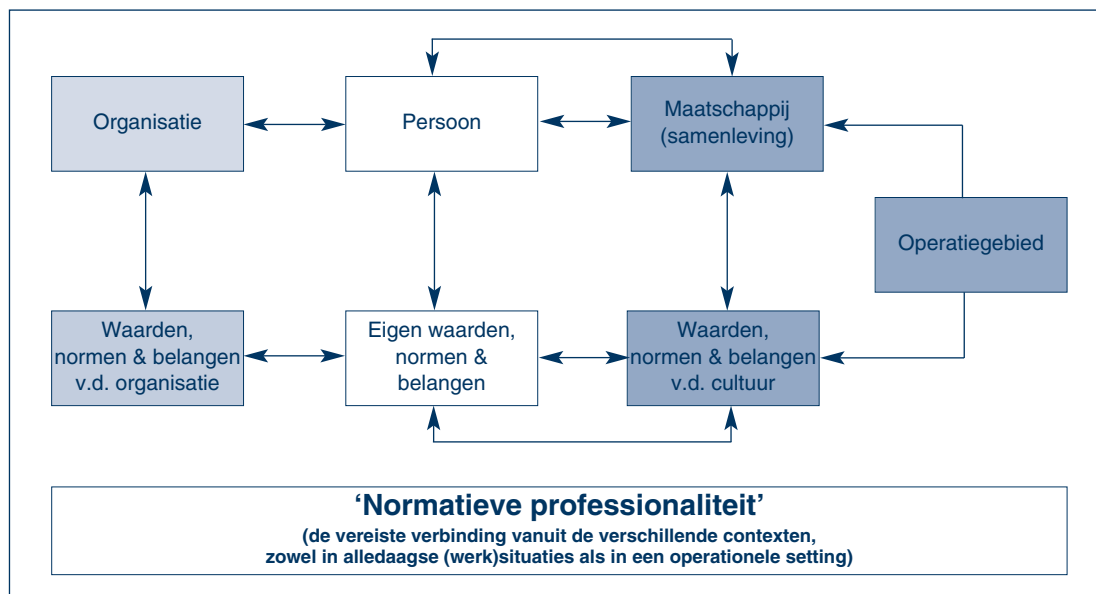
Persoonlijke betrokkenheid en een kritisch oordeel

De tweede ontwikkeling die Kunneman bespreekt is de systematische inperking van de eigen handelingsruimte van professionals. De toegenomen spanning tussen systeem- en leefwereld, die hiervoor is besproken, vraagt van professionals dat ze kritisch kunnen nadenken over hun eigen positie. Dit is belangrijk om op een goede wijze met de spanningen tussen de systeemwereld en de leefwereld om te kunnen gaan. In de militaire context zullen deze spanningen overigens groter zijn wanneer militairen op uitzending zijn. De verschillen tussen de eigen leefwereld en die van het uitzendgebied zullen vaak zeer groot zijn.

Volgens Kunneman proberen veel professionals in de praktijk inhoud te geven aan hun werk op een manier die dicht in de buurt komt van normatieve professionaliteit. Dat wil dus zeggen dat ze in staat zijn een goed doordachte en onderbouwde verbinding te leggen tussen de eigen waarden en normen, die van de organisatie en die van de sociale omgeving waarin zij zich bevinden (dit kan een uitzendgebied zijn, maar ook in Nederland).

Maar dit is niet eenvoudig. Want de wijze waarop mensen moeten werken en de structuren waarbinnen het werk georganiseerd is, kunnen het realiseren van normatieve professionaliteit bemoeilijken of zelfs tegengaan. In de militaire context bijvoorbeeld creëren drills, voorgeschreven bureaucratische processen en strakke methodische inkadering weliswaar controleerbaarheid, voorspelbaarheid en beheersbaarheid, maar dit zijn typische systeemwaarden.

De toepassing van deze waarden kan situaties creëren die haaks op de waarden uit de leefwereld komen te staan en dus haaks op de eigen waarden en normen

Voor deze waarden uit de leefwereld is dan geen plaats.

Daardoor kan het ontstaan van normatieve professionaliteit belemmerd worden omdat het bij normatieve professionaliteit precies gaat om het vermogen verbindingen te creëren tussen de waarden van het eigen bestaan en van het werk, geplaatst in de bredere culturele en maatschappelijke context. Het probleem is, aldus Kunneman, dat de persoonlijke betrokkenheid

en de individuele oordeelsvorming van werknemers grotendeels uit het beeld verdwenen is. En die persoonlijke betrokkenheid en ruimte voor het persoonlijke, kritisch doordachte en beargumenteerde oordeel zijn nodig voor het ontstaan en het verder ontwikkelen van normatieve professionaliteit.

Met het begrip ‘normatieve professionaliteit’ beoogt Kunneman de aandacht te vestigen op dit verlies en doet hij een appèl op organisaties om de normatieve dimensie van het werk opnieuw serieus te nemen. Dat betekent ook dat de mogelijkheid moet worden gecreëerd om de individuele bestaansethiek van werknemers, dus de eigen normen en waarden waarin hun normatieve professionaliteit uiteindelijk geworteld is, te ontwikkelen.

Technische professionaliteit

Ook Kunneman maakt dus duidelijk dat deskundigheid als zodanig niet voldoende is. Deze deskundigheid noemt Kunneman ‘technische professionaliteit’ en ten aanzien hiervan stelt hij dat deze in veel gevallen nauwelijks houvast biedt. Technische professionaliteit is gericht op effectiviteit en beheersing, en dat is natuurlijk van wezenlijk belang. Maar omdat de mens zijn beslissingen uiteindelijk ook een plaats zal willen geven binnen zijn eigen normen en waar-

den, de eigen bestaansethiek, biedt technische professionaliteit op zichzelf onvoldoende houvast.

Technische professionaliteit sluit dan ook normatieve professionaliteit niet uit, maar is daar eerder een onderdeel van. Volgens Kunneman hebben hedendaagse professionals bij het nadenken en spreken over de keuzes die zij moeten maken ook met emoties en verlangens te maken die bij deze keuzes aan de orde zijn. De keuzes worden beïnvloed door de eigen bestaansethiek, dus door de waarden en normen die in het eigen leven richtinggevend zijn. Voor de professional betekent dit dat technische professionaliteit alleen onvoldoende ondersteuning geeft om op een – ook voor hemzelf – juiste wijze invulling te geven aan zijn taken.

Wisselwerking tussen mens en organisatie

Normatieve professionaliteit beoogt mensen een handvat te bieden op die momenten dat er een moeilijke beslissing genomen moet worden. Hierbij speelt de ruimte die de organisatie creëert voor het ontwikkelen van normatieve professionaliteit een cruciale rol. Dat betekent dat de organisatie tijd en ruimte moet scheppen voor het nadenken over het leggen van een goed doordachte en onderbouwde verbinding tussen de eigen waarden en normen, die van de organisatie en die van de sociale omgeving waarin men zich bevindt (ook in een uitzendgebied).

Dit creëert een goede basis voor onderlinge steun en betrokkenheid, voor inhoudelijk overleg, intervisie, kritische discussie en argumentatieve toetsing, het uitwisselen van ervaringen, expressie van emotie, en gemeenschappelijke leerprocessen. Het gaat daarbij vooral ook om het bespreken van handelingen en oordelen waarover mensen zich onzeker voelen, waarbij hun angsten en emoties in het spel komen, waarbij ze dilemma's onder ogen moeten zien, op harde randvoorwaarden stuiten en pijnlijke keuzes moeten maken. Kortom: waar hun professionaliteit in de meest fundamentele zin in het geding is, bijvoorbeeld gedurende een uitzending.

FOTO U.S. AIR FORCE, J. GORDINIER

Deskundigheid is een onderdeel van normatieve professionaliteit

Professionaliteit: deskundigheid en morele verantwoordelijkheid

Professionaliteit is de verbinding tussen deskundigheid én morele verantwoordelijkheid. Zoals eerder aangegeven neemt voor de professional die binnen een professie werkt de noodzaak van aandacht voor ethiek alleen maar toe. Niet alleen omdat de eigen professie als zodanig vraagt om een continue reflectie op de concretisering van de waarden die deze professie kenmerken, maar ook omdat de ontwikkeling tot een goede professional vraagt om een continue reflectie op de waarden, normen en belangen die in de dagelijkse praktijk van het werk van de professional aan de orde zijn. Het gaat hierbij niet per definitie om dezelfde waarden, zoals we hebben gezien aan de hand van de voorbeelden uit de militaire praktijk. Cook stelt een aantal cruciale vragen over de professionaliteit in deze militaire praktijk.

Met behulp van het begrip 'normatieve professionaliteit' van Kunneman is gezocht naar een antwoord op deze vragen en dan vooral op de vraag hoe militaire professionaliteit concreet vormgegeven kan worden. Kunneman heeft laten zien dat het bij normatieve professionaliteit gaat om het vermogen goed doordachte en onderbouwde verbindingen te creëren tussen

de eigen waarden en normen (de eigen bestaansethiek), de waarden en normen van de organisatie, en de waarden en normen van de bredere culturele en maatschappelijke context, dus de omgeving waarin men leeft en werkt. Voor militairen is dit zowel in Nederland als in het operatiegebied van belang. Zoals aangegeven gaat het hier weliswaar om verschillende 'werelden' maar desalniettemin wordt er in beide werelden professioneel optreden verwacht, ook in morele zin.

Kunneman heeft tevens laten zien dat de realisering van normatieve professionaliteit bemoeilijkt wordt door twee ontwikkelingen. Ten eerste de spanningsverhouding tussen de systeem- en leefwereld, waarbij de invloed van de systeemwereld in de leefwereld en dus de invloed van geld en macht op het meest primaire leefniveau aan de orde is. Daarnaast speelt ook de individualisering een grote rol, waardoor sterk geïndividualiseerde bestaansethieken met elkaar botsen. Dat kan ook niet anders in een samenleving waar aandacht wordt gevraagd voor autonomie en authenticiteit, maar ook voor gelijkwaardigheid.

De tweede ontwikkeling is de inperking van de eigen handelingsruimte van professionals. Hierdoor kan er geen aandacht zijn voor de eigen bestaansethiek. Dit is een probleem omdat normatieve professionaliteit geworteld is in de eigen bestaansethiek. Wat betekent dit alles concreet voor het professionele handelen van de militair op de werkvloer?

De centrale vraag

De centrale vraag uit de inleiding – hoe ontwikkel je professionaliteit? – speelt eigenlijk op twee niveaus. Het is zowel de persoonlijke vraag van iemand, ongeacht rang of stand, die zijn professionaliteit wil ontwikkelen als de vraag van de organisatie die de professionaliteit van de organisatie als geheel, en dus ook van haar werknemers, wil ontwikkelen. Het behoeft weinig betoog dat als de vraag slechts vanuit één van de genoemde niveaus wordt gesteld, de ontwikkeling spaak zal lopen. Dat is ook precies wat Kunneman laat zien. Het individu kan zijn professionaliteit niet ont-

wikkelen buiten de organisatie of werkplek, en omgekeerd kan de organisatie haar professionaliteit niet ontwikkelen als de werknemers deze wens zelf niet hebben. Het is in de dagelijkse praktijk de direct leidinggevende die de organisatie vertegenwoordigt naar zijn personeel. Hij is naast de eigen professionele ontwik-

FOTO AVDD, R. FRIGGE

Bloedbank in Kandahar

keling verantwoordelijk voor de professionele ontwikkeling van het personeel. Naast een behoefte aan eigen ruimte hiervoor dient hij die ruimte ook voor het personeel te creëren.

Dus een eerste vereiste is de verbinding van de twee niveaus (persoon en organisatie). Daarbij is de persoon of het individuele niveau van groot belang. Kunneman stelt immers ook dat professionaliteit alleen maar geworteld kan zijn in de eigen bestaansethiek. De eigen waarden, normen en belangen zijn dus altijd al aanwezig, en vaak spelen ze onbewust een rol in de keuzes die gemaakt worden. Het is dan ook belangrijk dat de militair leert reflecteren en zich bewust wordt van de eigen bestaansethiek.

Vervolgens is het van belang dat men in staat is deze bestaansethiek bespreekbaar te maken, waardoor de verschillende opvattingen aan elkaar getoetst worden. Reflectie gaat dus altijd vooraf aan toetsing: het bewustzijn van de eigen normen en waarden, en persoonlijke reflectie vormen de basis van deze toetsing. Hierin speelt de leidinggevende weer een belangrijke rol: hij dient het personeel te begeleiden bij het leren reflecteren en het ontwikkelen van bewustzijn van de eigen waarden en normen.

Rol van de organisatie

De organisatie speelt hierin een wezenlijke rol. De organisatie kan (en moet wellicht) dit bewustzijn en het gesprek hierover alsmede de hieruit voortvloeiende toetsing stimuleren en faciliteren. In de initiële opleiding en vervolgcursussen kan hieraan de nodige aandacht worden geschonken. De ontwikkeling van de inmiddels gestarte 'train de trainer' cursus op het gebied van ethiek is ook een stap in die richting. Met deze cursus wordt de kennis van instructeurs op het gebied van ethische vraagstukken verbreed, zodat zij deze kennis binnen de organisatie verder kunnen verspreiden en kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van professionaliteit, ook op moreel niveau.

Dit is belangrijk want in het eerder genoemde bewustzijn, de persoonlijke reflectie, het gesprek en de toetsing gaat het niet alleen om de eigen bestaansethiek, maar ook om de ethiek van de organisatie en dus om de afstemming van beide op elkaar.

Professionaliteit op moreel niveau kan alleen ontstaan en zich verder ontwikkelen als de eigen bestaansethiek een plaats heeft in de ethiek van de organisatie

In die zin dat de diverse waarden, normen en belangen van individu en organisatie op constructieve wijze verbonden kunnen worden.

Andere normen en waarden

Een tweede vereiste is een verbinding die, vanuit de verbinding van de twee eerder genoemde niveaus (persoon en organisatie), vervolgens gelegd moet worden met de waarden, normen en belangen van de bredere culturele en maatschappelijke context, zowel in Nederland als in het uitzendgebieden. Door deze verbinding realiseert de goede professional zich dat een andere cultuur, een andere maatschappelijke

context en samenleving ook is gebaseerd op een eigen systeem- en leefwereld.

De westerse visie van de militair kan dus botsen met andere ideeën hierover, bijvoorbeeld in het missiegebied. Lokale normen en waarden zijn het product van lokale bestaansethieken.

Dat kan en zal zeker spanningen met zich meebrengen. In het missiegebied, waar reeds spanningen bestaan, kan de her-

Oefening Medical Harbour heeft als doel landmachtpersoneel te trainen in de militaire geneeskundige ondersteuning. Er wordt samengewerkt met verschillende lokale instanties

FOTO NINH

Op alle niveaus wordt van militairen professioneel gedrag verwacht, ook in morele zin

kenning en erkenning hiervan van groot belang zijn. Bewustzijn van botsende waarden en normen en het ontstaan en de gevolgen hiervan, kan soms een daadwerkelijke escalatie voorkomen. Dit kan bovendien het ontwikkelen van nieuwe botsingen voorkomen en daarmee het ontstaan van andere spanningsbronnen. Dat is ook de uitdaging en de realiteit voor de uitgezonden militair, zoals deze door Cook is beschreven.

Ter afsluiting

De vragen en dilemma's die zich voordoen op de werkvloer (of dit nu in het eigen land of tijdens uitzendingen is) dienen zoals gezegd te worden benaderd vanuit de goed doordachte en onderbouwde verbinding van de eigen bestaansethiek met de organisatie-ethiek en met de ethiek van de culturele en maatschappelijke

omgeving. Dat is niet eenvoudig. Maar het werk van een goede professional is ook niet eenvoudig. De 'goede', of in de woorden van Kunneman de 'normatieve' professional, is in staat een balans te vinden tussen de eigen bestaansethiek, de eigen waarden, normen en belangen én de waarden, normen en belangen van de organisatie én de waarden, normen en belangen van de bredere culturele en maatschappelijke context waarin hij zijn werk verricht.

Het ontwikkelen van kritisch denkvermogen, van inzicht in de eigen waarden en normen en van de relatie tussen de eigen waarden en normen en die van de organisatie en de sociale omgeving waarin men werkt, is van wezenlijk belang bij het ontwikkelen van professionaliteit. De inhoud van dit professionele handelen verschilt per niveau; de korporaal heeft immers andere werkzaamheden dan de kolonel. Maar op alle niveaus wordt van militairen professioneel gedrag verwacht, ook in morele zin.

De taak van de organisatie is het stimuleren en faciliteren van goede professionals. Deze investering van de organisatie zal zeker vruchten afwerpen, voor zowel de organisatie als de professional. Want de goede professional hoeft zich geen zorgen te maken over zijn imago, en dus de professionele organisatie ook niet. Goede professionals in een professionele organisatie dwingen per definitie respect af. ■

Literatuur

- Brakel, A. (2000), 'Professionalism and values', in: *Business ethics: a European review*, vol. 9 nr. 2, 99 - 108
- Cook, M.L. (2004), *The Moral Warrior*. State University of New York Press, Albany
- Kunneman, H.: *Normatieve professionaliteit: een appèl*, in: *Tijdschrift Sociale Interventie*, jaargang 5 / 1996 / 3
- Kunneman, H. (1996), *Van theemutscultuur naar walkman-ego: Contouren van postmoderne individualiteit*. Boom, Amsterdam/Meppel
- Teitler, G. (1974), *De wording van het professionele officierskorps: een sociologisch-historische analyse*. Universiteitspers, Rotterdam
- Vogelaar, A.L.W. (2007), 'Leadership from the Edge: A Matter of Balance', in: *Journal of Leadership & Organizational Studies*, vol 13 nr. 3, 27 - 42

Een Atlantische luis in de pels

Nederland en de Europese militaire integratie

Tijdens de NAVO-top in München, in februari 2008, kwam er van Amerikaanse zijde forse kritiek op de gebrekkige inzet van een aantal Europese bondgenoten rond Afghanistan. Terugkijkend op de periode 1998-2008 blijken de negatief gestelde Amerikaanse voorwaarden over Europese samenwerking op defensiegebied contraproductief gewerkt te hebben. Nederland koos voor het primaat van de NAVO en stuurt binnen Europees verband ontwikkelingen bij. De haarscheuren binnen de NAVO dwingen tot verdere bezinning op alternatieven voor de consensusbesluitvorming binnen de NAVO en binnen Europa.

Mr. drs. R. Westerneng*

Tijdens de NAVO-top in München, in februari 2008, uitte de Amerikaanse minister van Defensie Gates ferme kritiek op de gebrekkige inzet van sommige Europese bondgenoten bij het bestrijden van de Taliban en Al Qaida in Afghanistan. Ook van de Europese Unie werd een bijdrage verwacht. De haperende inzet van de NAVO in Afghanistan roept vragen op over de effectiviteit van het bondgenootschap als vredesafdwingende en wederopbouwende organisatie.¹

Deze discussie maakt de Europese worsteling met de problematiek van het Europese Veiligheids- en Defensiebeleid (EVDB) weer actueel. Met het *battlegroup*-concept, waarmee de EU kan beschikken over verschillende multinationale gevechtsgroepen, kreeg het EVDB in theorie de 'big stick' die geloofwaardigheid moest geven aan beleidsdoelstellingen van de EU in de wereldpolitiek.²

FOTO NAVO, K. MÖRK

Minister van Defensie Gates tijdens zijn speech op de NAVO-top in München

Europees onvermogen

Toch is het niet in de eerste plaats de EU die bepaalt in hoeverre en met welke voortvarende de militaire samenwerking zich ontwikkelt. De VS bepaalt voor een belangrijk deel het marstempo van het militaire EVDB, via de EU-lidstaten die tevens behoren tot de NAVO. Dat tempo is niet bepaald straf te noemen. Voormalig minister van Defensie Kamp constateerde in 2006 dat:

Europa vooralsnog bestaat uit zelfstandige staten met een eigen buitenlands beleid

* De auteur is werkzaam als zelfstandig juridisch adviseur. Hij publiceerde eerder in de *Internationale Spectator* over uitbreiding van de NAVO, politieke haken en ogen van het gemeenschappelijk buitenlands- en veiligheidsbeleid, en over parlementaire betrokkenheid bij de uitzending van militairen.

1 www.euobserver.com, 11-2-2008.

2 R.J. Querido en J. van den Brink, 'Zin en onzin van de EU-Battlegroups', *Militaire Spectator* 174 (2005), p. 328-342.

Kamerstukken II 2005-2006, 30162, nr. 3.

3 Kamerstukken II 2005-2006, 21501, nr. 33, p. 4.

en eigen krijgsmachten die niet eensgezind worden ingezet.³

Anderzijds is er, vooral sinds 1998, wel degelijk sprake van een kentering in het Europese denken over de noodzaak van 'herijking van het defensiebeleid in Europa'. Daarin staat niet zozeer de verdedigingstaak centraal als wel crisisbeheersingsoperaties, gericht op het bewaren van vrede en wederopbouw van crisisgebieden.

Ondanks het feit dat de lidstaten van de EU zich in de ontwerp-grondwet van 2004 (voor wat betreft de veiligheids- en defensiebepalingen herbevestigd in het verdrag van Lissabon, december 2007) ertoe verbonden hun militaire vermogens geleidelijk te verbeteren, mede voor de uitvoering van het EVDB, blijven die vermogens nog steeds ver achter bij het politiek-militaire aspiratieniveau van de EU.

Dit artikel richt zich echter op een andere factor, die onbedoeld bijdraagt tot het Europese onvermogen om een militaire rol van betekenis te spelen in de wereldpolitiek. Ten tijde van de regering van president Clinton zijn drie voorwaarden geformuleerd voor het versterken van de Europese defensie zonder dat daarbij afbreuk zou worden gedaan aan de Amerikaanse betrokkenheid bij de Europese veiligheid en de NAVO. In dit artikel staat de vraag centraal welk effect twee van deze voorwaarden (het verbod van duplicatie en ont koppeling) hebben gehad voor Europese militaire samenwerking in de jaren 1998-2008. Tevens komt de vraag aan de orde in hoeverre daardoor de Nederlandse opstelling tegenover de Europese samenwerking werd beïnvloed.

Aansluitend wordt gezien of recente ontwikkelingen binnen de EU en de NAVO Nederland nopen tot een meer positieve houding jegens Europese militaire integratie als onafhankelijk proces. Is de Nederlandse balanceeract vol te houden als het koord tussen Washington en Brussel nog slapper wordt?

Amerikaanse voorwaarden

I Geen duplicatie

Op bijna elke bijeenkomst van de Kamercommissies van Buitenlandse Zaken en Defensie klinkt de mantra dat de NAVO een onwrikbare factor is in de Nederlandse veiligheidspolitiek. Nederlandse politici van Atlantische snit bekeken de gefaseerde ontwikkeling van een gemeenschappelijk defensiebeleid, zoals voorzien in het Verdrag betreffende de Europese Unie ex artikel 17, dan ook lange tijd met argusogen. Een slagvaardig EVDB zou tot een vermindering kunnen leiden van de Amerikaanse betrokkenheid bij de Europese veiligheid. Anderzijds konden niet ontkomen aan een versterkte vorm van Europese defensiesamenwerking.

Na de Koude Oorlog was er een nieuwe, introverte houding te bespeuren in Washington. Bovendien groeide de Amerikaanse onvrede over de Europese inspanningen op defensiegebied. Een evenwichtiger verdeling van de lasten onder de NAVO-lidstaten was geboden om haarscheuren in de alliantie te voorkomen. Europese militaire samenwerking mocht echter niet zodanige vormen aannemen dat de NAVO als veiligheidsorganisatie overbodig werd.

De regering Clinton stelde daarom drie voorwaarden aan het Europese project:

- geen duplicatie van middelen, structuren en faciliteiten die al via de NAVO ter beschikking stonden aan de Europese bondgenoten;
- geen ont koppeling van de transatlantische veiligheid in een Amerikaanse en Europese component;
- geen achterstelling of uitsluiting van Europese NAVO-lidstaten die geen lid van de EU zijn. Laatstgenoemde voorwaarde blijft overigens verder onbesproken in dit artikel.⁴

Van alle vormen van mogelijke duplicatie is die van collectieve verdediging wellicht het meest vergaand. Voor deze taak is de NAVO immers opgericht. Tegelijkertijd is de politieke integratie die de EU nastreeft moeilijk denkbaar zonder de bepaling dat men elkaar militair zal bijstaan bij een gewapende aanval. Desondanks ontbrak een dergelijke bijstandsclausule in de

³ Kamerstukken II 2005-2006, 21501, nr. 33, p. 4.

⁴ Kamerstukken I/II 1999-2000, 26945, nrs. 108 en 1, p. 6, 7.

Kamerstukken II 1999-2000, 24128, nr. 4, p. 6.

defensiebepalingen van het EU-verdrag (1991). De ontwerpgrondwet van de Europese Conventie (2003) voorzag in deze lacune, maar mede door interventie van Nederlandse gedelegeerden werd de betreffende bijstandsbepaling aangepast aan het Amerikaanse verbod van duplicatie (in dit geval artikel 5 van het NAVO-verdrag). In de definitieve tekst van de solidariteitsverklaring (onder I-41 van de conceptgrondwet 2004) verplichtten de lidstaten zich overeenkomstig artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties om hulp en bijstand te verlenen aan een lidstaat die gewapenderhand op zijn grondgebied wordt aangevallen.

Het werd als een Nederlands succes beschouwd dat de solidariteitsverklaring werd aangevuld met de vaststelling dat de verbintenis die uit deze bijstandsbepaling voortvloeit, in overeenstemming moet zijn met de verplichtingen van het lidmaatschap van de NAVO. Ook benadrukt de bepaling dat de NAVO voor de Europese lidstaten:

*de grondslag en het instrument van hun collectieve defensie blijft.*⁵

Ten overvloede, want het EU-verdrag alsmede de ontwerpgrondwet kennen reeds tal van verwijzingen naar de vereiste verenigbaarheid van het Europese veiligheidsbeleid met de verplichtingen die uit het Noord-Atlantische verdrag voortvloeien en het in NAVO-kader vastgestelde veiligheids- en defensiebeleid.

Als een Europese solidariteitsverklaring de nadruk legt op het feit dat Europese NAVO-lidstaten de NAVO beschouwen als de grondslag en instrument van hun collectieve defensie, is de vraag gerechtvaardigd in hoeverre de vorming van een gemeenschappelijk Europees defensiebeleid nog kans van slagen heeft. Moet de solidariteitsverklaring zo gelezen worden dat de NAVO zal ingrijpen als een lidstaat van de EU gewapenderhand wordt aangevallen, ook als deze geen lid van de NAVO is?

II Geen ont koppeling

Naar aanleiding van de NAVO-luchtacties in Kosovo (1999) constateerde de regering:

dat er binnen de NAVO sprake is van een aanzienlijke onevenwichtigheid tussen Europa en de VS als het gaat om beschikbaarheid van militaire middelen. Deze scheve verhoudingen op het militaire vlak raken uiteindelijk ook de politieke verhoudingen binnen het bondgenootschap.

FOTO: MINDEF, DV. H. KEERIS; COLLECTIE NIMH

'Scheve verhoudingen binnen de NAVO als het gaat om militaire middelen'. Italië, 1999

Zo stelde de regering over het verloop van de luchtacties vast 'dat de politieke afweging van individuele bondgenoten niet collectief besproken en getoetst wordt'. Dit was mede een gevolg van het feit dat Amerikaanse middelen die worden ingezet in NAVO-verband uiteindelijk onder Amerikaans bevel staan. Zo werden Amerikaanse Apache-helikopters niet gebruikt, ondanks aandringen van Nederland. Verder bleven Amerikaanse inlichtingensystemen ontoegankelijk voor Europese bondgenoten.⁶ Deze gang van zaken legt de zwakte van het duplicatieverbod bloot tot op de zenuw. Het verbod vooronderstelt namelijk een absolute beschikbaarheid en toegankelijkheid van Amerikaanse middelen voor de Europese bondgenoten, gekoppeld aan intensieve politiek-militaire consultatie in elk stadium van een internationale crisis. Als dit niet het geval is, heeft het er alle schijn van dat het duplicatieverbod niet in de eerste plaats betrekking heeft op het streven naar rationele afstemming van schaarse militaire middelen, maar vooral dient om de Europese militair-politieke afhankelijkheid van de VS te bestendigen.

5 Kamerstukken II 1994-1995, 24128, nr. 3, p. 8.

Kamerstukken II 2003-2004, 21501-02, nr. 525, p. 3.

Kamerstukken II 2004-2005, 30025 (R 1783), nr. 3, p. 96.

6 Kamerstukken II 1999-2000, 22181, nr. 310, p. 16, 18.

Ook ten aanzien van de snelle-reactiemacht huldigt de regering het principe dat de EU niet moet proberen een NAVO in het klein te worden. Nederland was dan ook niet betrokken bij de conceptie van de Europese *battlegroups*, waarbij het initiatief uitging van Frankrijk, Duitsland en Engeland. Voormalig minister van Buitenlandse Zaken Bot had het 'in de krant moeten lezen'. Ondanks dat deze *battlegroups* wel degelijk als een duplicatie zijn te beschouwen van de interventiemacht *NATO Response Force* (NRF), draagt Nederland bij aan deze ontwikkeling door deelname aan de Duits-Finse *battlegroup* en aan de (UK/NL) *Amphibious Force*. De regering heeft dan ook een gegronde reden om actief deel te nemen: de *battlegroups* vormen de basis van een eventuele gestructureerde samenwerking tussen een aantal EU-lidstaten met een meer dan gemiddelde militaire capaciteit; een ontwikkeling waarin de Europese grondwet voorziet.

Het is zaak voor Nederland om de richting en intensiteit van die samenwerking als deelnemende lidstaat van binnenuit bij te sturen. Op deze wijze kan de militaire kerngroep geen bedreiging gaan vormen voor de transatlantische veiligheidsrelatie. Bovendien gaat de regering ervan uit dat de *battlegroups* qua operatieterrein en omvang niet zo snel in het vaarwater van de NAVO of de VS zullen belanden.

Aanvankelijk gaf de regering in het overleg met parlementariërs aan dat de *battlegroups* als aanvulling moesten worden beschouwd op de NRF. De *battlegroups* zouden zich, in navolging van de West-Europese Unie met de vertrouwde Petersbergtaken bezighouden (hulpverlening in crisisgebieden, evacuatie van belaagde burgers en vredeshandhaving), terwijl de NRF zich richtte op collectieve verdediging en vredesafdwingende operaties 'in de hogere delen van het geweldsspectrum'.

Dit bleek een wat al te simpele voorstelling van zaken. Bij het overeenkomen van de Europese

militaire doelstelling *Headline Goal 2010* (mei 2004) werd plotseling gesteld dat inzet van de *battlegroups* mogelijk zou moeten worden gemaakt in het gehele geweldsspectrum, met inbegrip van *initial entry* (gewapenderhand toegang krijgen tot een crisisgebied).⁷

Autonome EU-missies?

Vooralsnog kan dit laatste als een theoretische mogelijkheid worden afgedaan. In goed onderling overleg spraken de EU en de VS af ('Berlijn-plus') dat de NAVO de aangewezen organisatie blijft voor crisisbeheersingsoperaties. Pas wanneer de alliantie besluit om geen troepen in

'De NAVO blijft de aangewezen organisatie voor crisisbeheersingsoperaties'

te zetten, komt de EU in beeld als veiligheidsorganisatie. Voor de nodige inlichtingen, hoofdkwartieren en materieel kan de EU in dat geval een beroep doen op de faciliteiten van de NAVO. Pas in laatste instantie kan de EU overwegen een autonome operatie op te zetten zonder bijstand van de NAVO. Het idee dat de EU in staat zou moeten zijn tot

7 Kamerstukken II 2003-2004, 21501-28, nr. 18, p. 2, 12.

Kamerstukken II 2003-2004, 21501-02/ 28676, nr. 528, p. 5.

Kamerstukken II 2004-2005, 21501-28, nr. 20, p. 2.

Kamerstukken II 2002-2003, 28676, nr. 6, p. 5, 6.

dergelijke operaties, kwam uit de koker van de toenmalige Duitse minister van Buitenlandse Zaken Fischer. Zijn Nederlandse collega Van Aartsen deed deze mogelijkheid af als 'vrij hypothetisch'. De autonome EU-operaties zullen volgens de regering per definitie kleinschalig van aard moeten zijn, omdat het 'onwenselijk is dat de EU op grote schaal over eigen militaire structuren en middelen beschikt'. Tegelijkertijd is deze situatie wel in strijd met de politieke uitgangspunten van de regering over Nederlandse deelname aan vredesmissies (april 2004). Daarin wordt klip en klaar gesteld dat de regering een taakverdeling tussen de VS en de EU afwijst 'waarbij de VS de zware militaire operaties voor zijn rekening neemt en de Europeanen de lichte'.⁸ Maar deze verdeling van taken is nu juist het onvermijdelijke gevolg van de afspraken tussen de NAVO en de EU inzake crisisbeheersingsoperaties en van de onderliggende Amerikaanse voorwaarden voor versterking van de Europese defensie.

Weerstand

Bovendien is de Nederlandse weerstand tegen autonome EU-missies aan revisie toe. De mogelijkheid tot EU-operaties met gebruik van NAVO-faciliteiten wordt kleiner naarmate politieke en militair-strategische motieven de VS hebben doen afzien van een optreden in NAVO-verband. In dat geval is het onwaarschijnlijk dat de EU wel gebruik mag maken van NAVO-structuren, zelfs als alle EU-lidstaten het eens zouden zijn over de noodzaak van een bepaalde missie. Als dan ook nog eens de capaciteit ontbreekt om een autonome, vredesafdwingende operatie van respectabele omvang op te zetten, kan gesteld worden dat de EU behalve collectieve verdediging ook crisisbeheersing via het middel van een militaire, vredesafdwingende missie volledig heeft uitbesteed aan de alliantie.

Onvermijdelijk?

Een dergelijke situatie kan zich voordoen wanneer bijvoorbeeld de VN op basis van hoofdstuk VI (vredeshandhaving) of VII (afdwingen van vrede) een beroep doet op de EU om een bepaalde missie op te zetten en uit te voeren. Daaraan gehoor kunnen geven op een zo kort mogelijke termijn is een van de doelstellingen

van de permanente gestructureerde samenwerking binnen het EVDB. De gevolgen van de Berlijn-plus afspraken verhouden zich dus moeizaam tot de Europese verdragsregels omtrent militaire integratie. Daar komt bij: is voor het kunnen uitvoeren van autonome militaire EU-missies niet een bepaalde mate van duplicatie met bestaande NAVO-middelen onvermijdelijk?

Geen volwaardig EVDB?

Het verbod van decoupling heeft enerzijds betrekking op een ontkoppeling van de transatlantische veiligheidsstructuur in een Europese en een Amerikaanse component en anderzijds op een splitsing van de westerse veiligheid in collectieve verdediging (NAVO) en crisisbeheersing (EU). De Nederlandse regering stond aanvankelijk sceptisch tegenover een verdere ontwikkeling van militaire samenwerking in Europa, waartoe de aanzet werd gegeven tijdens de bilaterale besprekingen tussen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk te Saint Malo (december 1998). Maar de evaluatie van de Kosovo-crisis (1999) bracht de Nederlandse regering tot een meer positieve houding.

Geheel in lijn met de Amerikaanse voorwaarden dient het EVDB vooral ter verdere versterking van de transatlantische samenwerking. Europa moet meer inbrengen om de VS bij de NAVO betrokken te houden. Het EVDB als logisch gevolg van economisch-politieke integratie van de EU en als onmisbaar onderdeel van het gemeenschappelijk buitenlands- en veiligheidsbeleid wordt veelal slechts in de marge vermeld door bewindslieden. Minister van Defensie De Grave zag geen fundamenteel verschil tussen de visie van Clinton en Bush op het EVDB: Europese militaire samenwerking is acceptabel en gewenst zolang dit proces bijdraagt tot een evenwichtiger verdeling van lasten in de NAVO (*burden sharing*). Het EVDB moest zijn gericht

8 Kamerstukken II 1998-1999, 25819/26348, nr. 6, p. 8, 10.
Kamerstukken II 1999-2000, 24128, nr. 4, p. 4.
Kamerstukken II 1999-2000, 26800 V, nr. 69, p. 13.
Kamerstukken II 2005-2006, 30162, nr. 3, p. 46.
Kamerstukken II 2003-2004, 29521, nr. 1, p. 4, 5.

op het versterken van NAVO-*capabilities*. Minister van Buitenlandse Zaken Van Aartsen ging zelfs zo ver om het EVDB als object te zien van *double ownership* (NAVO en EU). De versterkte Europese samenwerking mocht echter volgens de VVD-minister niet leiden tot de vorming van een Europese 'caucus' binnen de NAVO.⁹

Des te opmerkelijker is het dat de VVD in het Liberaal Manifest anno 2005 juist de suggestie deed om de EU een rol te geven binnen de NAVO, waarbij de Europese NAVO-lidstaten hun afzonderlijke stem zouden moeten inleveren.

In 1998 gaf de VVD-fractie nog blijk van een stevige dosis achterdocht ten opzichte van het EVDB. De Europese dadendrang kon alleen maar leiden tot een ondermijning van de NAVO, en werd als een overbodige ontwikkeling gezien.

In soortgelijke termen sprak de huidige minister van Defensie Van Middelkoop zich destijds uit als woordvoerder van het GPV. Terwijl laatstgenoemde als volksvertegenwoordiger bleef volharden in zijn standpunt ten aanzien van het EVDB, vond er een ommezwaai plaats in het liberale kamp.¹⁰ Deze koerswijziging kan niet los worden gezien van de internationale afspraken die in de loop van 1999 werden gemaakt op het gebied van westerse veiligheid, en volledig tegemoet kwamen aan het Nederlandse standpunt. Tijdens de top van Keulen kwam men overeen dat het EVDB niet zou mogen leiden tot een mogelijk concurrerend militair bondgenootschap naast de NAVO. Collectieve verdediging bleef voorbehouden aan de alliantie.

In Helsinki rekende de EU bovendien af met het denkbeeld dat het EVDB op termijn een beroep zou moeten kunnen doen op een Europees staand leger. Daarnaast aanvaardde Washington een nieuw strategisch concept, dat crisisbeheersing expliciet als taak voor de NAVO onderstreepte. De EU zag, zoals gezegd, niet alleen af van een nieuwe regeling over onderlinge militaire bijstand, maar ook kwam er na langdurige onderhandelingen een Europese erkenning van het primaat van de NAVO op het gebied van crisisbeheersing (december 2002).¹¹

EU: niet handelingsbekwaam

Het verbod van decoupling heeft er uiteindelijk toe geleid dat de EU voor wat betreft de planning en uitvoering van militaire operaties, evenals voorheen de West-Europese Unie, volstrekt afhankelijk is van de NAVO. Zelfs de opzet van een eigen centraal hoofdkwartier voor Europese crisisbeheersingsoperaties werd door een Amerikaans veto vrijgesteld omdat dit een schadelijke duplicatie zou zijn van het NAVO-hoofdkwartier SHAPE.

In feite heeft de EU geaccepteerd dat het EVDB onder Amerikaanse curatele staat en mag de EU zich in die zin niet handelingsbekwaam noemen. Al met al wekt het bevreemding dat de VS aan de ene kant al decennialang aandringt op een grotere Europese bijdrage aan trans-atlantische veiligheid, en aan de andere kant nog steeds argwanend staat tegenover Europese defensiesamenwerking zonder Amerikaanse regie. Daarbij moet wel worden vermeld dat de EU in feite niet zoveel bezwaren heeft tegen militaire impotentie. Het verruimen van defensiebudgetten is, ondanks het conflict tussen de westerse mogendheden en de radicale islam, politiek onverkoopbaar.

Bovendien stelt het militaire onvermogen de EU in staat zich te profileren als zachte, morele supermacht die hoog verheven staat boven het wapengekletter, en zich liever bezighoudt met conflictpreventie en postconflictsituaties.

Terecht klinkt het verwijt in Washington dat deze Europese verhevenheid alleen maar moge-

9 Kamerstukken II 2002-2003, 21501-02, nr. 485, p. 1.

Kamerstukken II 2004-2005, 21501-28, nr. 26, p. 4, 5.

Kamerstukken II 2003-2004, 21501-02, nr. 525, p. 1.

Kamerstukken II 2000-2001, 27400 X, nr. 48, p. 3.

Kamerstukken II 2000-2001, 26900, nr. 36, p. 6, 7.

Handelingen I, 2001, p. 20-958, 20-961, 20-963, 20-976.

10 Kamerstukken II 2004-2005, 21501-28, nr. 26, p. 12.

Kamerstukken II 1998-1999, 21501-02, nr. 282, p. 3.

Kamerstukken II 1998-1999, 25819/ 26348, nr. 6, p. 3.

Kamerstukken II 1999-2000, 26800 V, nr. 69, p. 3, 4, 8.

Handelingen II 1999, p. 72-4211.

11 Kamerstukken II 2003-2004, 21501-02/ 28676, nr. 528, p. 4.

Kamerstukken II 1999-2000, 24128, nr. 4, p. 3.

lijk is omdat de Amerikanen de hete ijzers uit het vuur halen. In sommige publicaties wordt zelfs gesproken van een *frozen conflict* tussen de NAVO en de EU.¹²

Duplicatie leidt overigens niet automatisch tot decoupling. De EU zou over een eigen volwaardige capaciteit moeten kunnen beschikken voor autonome operaties in het gehele geweldspectrum op basis van een expliciet VN-mandaat. Reeds in de Kosovo-evaluatie (1999) stelde de regering dat een versterking van de Europese defensie noodzakelijk is om de geloofwaardigheid van het gemeenschappelijk buitenlands- en veiligheidsbeleid te bevorderen.¹³ Gezien de militaire *overstretch* waarin de VS en de NAVO zich momenteel bevinden, waarbij mensen en materieel mondiaal worden ingezet op meerdere fronten tegelijk, zou die autonome capaciteit bovendien op basis van het principe van wederkerigheid na een unaniem besluit in de Raad van de EU beschikbaar kunnen worden gesteld aan de NAVO ten behoeve van crisis-beheersing.

Politieke gelijkwaardigheid

Wat zou erop tegen zijn om EU-gevechtsgroepen ter beschikking te stellen van de NAVO voor de strijd in Afghanistan? De strijdkrachten van de EU-landen zijn immers te beschouwen als een *single set of forces*, inzetbaar voor EU- en NAVO-missies. Een dergelijk principe van wederkerigheid vooronderstelt politieke gelijkwaardigheid van de betrokken partijen en vormt op de langere termijn een steviger fundament voor de transatlantische veiligheid dan de negatief geformuleerde voorwaarden van non-duplicatie, non-decoupling en non-discriminatie.

Bedelnap

De effecten van het verbod van decoupling worden echter in de praktijk nog eens versterkt door het uitblijven van Europese investeringen in geconstateerde militaire tekorten, vooral op het gebied van inlichtingensystemen, strategisch transport en commandostructuren. De inning van het vredesdividend na de Koude Oorlog in de vorm van structurele bezuinigingen op het defensiebudget werd gekoppeld aan een boven-

FOTO MINDEF, DV, H. KEERIS; COLLECTIE NIMH

Informeel EU-top in Noordwijk (2004). 'De VS staat argwanend tegenover Europese defensiesamenwerking zonder Amerikaanse regie'

matig Europees vertrouwen in blijvende Amerikaanse betrokkenheid bij Europese veiligheidszaken. De noodzakelijke investeringen gaan bovendien veelal het nationale budget te boven. Aldus ontstaat de situatie dat Nederland niet voldoet aan de NAVO-afspraken om twee procent van het bruto binnenlands product aan het defensiebudget toe te schrijven, en moet men met de bedelnap langs de bondgenoten om medewerking te krijgen voor het luchttransport van de Nederlandse missie naar Uruzgan.¹⁴

De chronische tekorten die de NAVO kent voor wat betreft materieel en beschikbare eenheden doen het ergste vrezen voor het geval de EU voor een bepaalde operatie leentjebuurt wil spelen bij de alliantie. Wellicht zal de EU uit een ander vaatje moeten tappen om aan de doelstellingen van het EVDB te kunnen vol-

12 Kamerstukken II 2005-2006, 30162, nr. 3, p. 45, 46.

Kamerstukken II 2003-2004, 21501-02, nr. 510, p. 9.

Jean-Yves Haine – Militaire zaken: het EVDB getransformeerd? *NAVO-kroniek* (zomer 2005).

M. de Haas, ed. – *From taking stock to increased European defence cooperation*. Den Haag, Instituut Clingendael, 2007, p. 19, 20.

K. Naumann, J. Shalikhvili, P. Inge, J. Lanxade, H. van den Breemen – *Towards a grand strategy for an uncertain world. Renewing transatlantic partnership*, januari 2008, www.csis.org.

13 Kamerstukken II 1999-2000, 22181, nr. 310, p. 15.

M. van den Doel – *De militaire ambities van de Europese Unie: retoriek of werkelijkheid?* Den Haag, Instituut Clingendael, mei 2004.

14 Kamerstukken II 2005-2006, 21501-28, nr. 33, p. 3.

Kamerstukken II 2005-2006, 21501-28, nr. 31, p. 7.

doen. Gezamenlijke financiering van middelen en operaties is geboden. Waar het militaire EVDB nu grotendeels wordt gefinancierd uit de nationale begrotingen, zou financiering via het GBVB-budget naar het voorbeeld van het civiele EVDB voor de hand liggen.

Het Europees Parlement zou dan een controlerende functie krijgen als gevolg van het begrotingsrecht, terwijl de intergouvernementele aansturing van het EVDB gegarandeerd blijft via de Raad en het Europees Defensie Agentschap (EDA), waarin de ministers van Defensie een bepalende rol hebben.

Een dergelijke aanpak lijkt niet in strijd met het Nederlandse regeringsbeleid. De regering streeft naar een centrale rol van het EDA in het versterken van de Europese defensie. Ze constateerde in 2002 dat Europees achterblijven bij Amerikaanse militaire investeringen tot 'een groeiend probleem in de NAVO kan leiden'. Gevreesd moet echter worden dat een dergelijke gemeenschappelijke financiering wordt gefrustreerd door een gebrek aan onderlinge solidariteit tussen de EU-lidstaten. Zelfs ten aanzien van de transportkosten van gevechtsgroepoperaties moest de regering in 2006 constateren dat consensus over gemeenschappelijke financiering nog ver weg is. Ook in NAVO-kringen wordt volop gediscussieerd over *common funding* van operaties als alternatief voor de huidige situatie dat deelnemers aan een missie het volledige gelag betalen en de overige lidstaten de portemonnee gesloten houden.¹⁵

Militaire kopgroep EVDB?

Een aanzienlijk obstakel voor de slagvaardigheid van het EVDB is het vereiste van unanieme besluitvorming in de Raad van de EU.

De vorming van een militaire kopgroep kan dit probleem verminderen, maar kan tevens als

bedreiging worden beschouwd voor de eenheid van transatlantische veiligheid. De VS kan in dat geval minder politieke invloed aanwenden op de Europese NAVO-lidstaten om de Europese defensiesamenwerking in gewenste banen te leiden. Dit is des te meer het geval als een dergelijke kopgroep zich ontfert over het politiek-militaire EVDB zonder daarbij qua besluitvorming gebonden te zijn aan het oordeel van de andere EU-lidstaten.

Al in 1995 pleitte de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid voor gedifferentieerde integratie, waarbij een kleine groep lidstaten besluiten neemt op gebieden buiten de markt-integratie. De regering liet destijds in een reactie weten dat zij 'zeker niet principieel afwijzend staat tegenover deelname aan eventuele kerngroepen', leidend tot een Europa van meerdere snelheden. Een militaire kopgroep van Duitsland en Frankrijk vond de regering vanuit praktisch oogpunt echter niet waarschijnlijk. Duitsland was op militair gebied 'voorshands aan beperkingen onderhevig'. Bovendien was het VK, de leidende militaire mogendheid, onmisbaar voor een dergelijke voorhoede, maar op dat moment niet genegen tot deelname.

Een andere, terechte, overweging van de regering was dat een besluit van een militaire kerngroep niet in het luchtledige plaatsvindt: de deelnemende lidstaten zullen politieke en militaire steun moeten verwerven bij de NAVO en de overige EU-lidstaten, en het besluit zal moeten worden gebaseerd op een mandaat van de VN of OVSE. Ook zal het EU-recht een juridische grond moeten bieden voor het bestaan van de kerngroep.¹⁶

Afvalproduct

Minister van Buitenlandse Zaken Van Mierlo liet in augustus 1995 een ander, meer principieel geluid horen over de notie van een EVDB-kopgroep:

het verschijnsel van kopgroepen en meerdere snelheden wordt door de regering gezien als het afvalproduct van een mislukte poging om een voor iedereen aanvaardbare oplossing te bereiken.

15 Kamerstukken II 2004-2005, 21501-02/ 28, nr. 600, p. 5, 9.

Kamerstukken II 2004-2005, 21501-02, nr. 579, p. 4, 5.

Kamerstukken II 2005-2006, 30162, nr. 3, p. 47, 49.

Kamerstukken II 2003-2004, 21501-02, nr. 525, p. 7.

Kamerstukken II 2002-2003, 28600 V, nr. 12, p. 4, 5.

Kamerbrief inzake het EVDB, 10-7-2006, www.minbuza.nl.

16 Kamerstukken II 1994-1995, 24337, nr. 14, p. 7, 8, 9.

Toch probeerde de regering op de Intergouvernementele Conferentie (IGC) in 1996 af te dingen op de consensusregels in de besluitvorming om een effectief buitenlands- en veiligheidsbeleid binnen handbereik te brengen zonder dat het loslaten van unanimiteit zou mogen leiden tot een niet door de Nederlandse regering ondersteunde inzet van Nederlandse militairen voor crisisbeheersingstaken. Wel acceptabel voor Nederland, en later ook terugkerend in de Europese ontwerpgrondwet van 2004 onder artikel III-310, was de uitvoering van een door alle lidstaten aanvaarde operatie door een 'coalitie ad hoc'.¹⁷

FOTO U.S. AIR FORCE, J. ALLEN

Europese consensus over gemeenschappelijke financiering is nog ver weg

Dezelfde uitgangspunten zijn herkenbaar in de Nederlandse opstelling ten tijde van de IGC in 2003. Op tafel lag een aantal bepalingen van de voorbereidende conventie die Atlantici achter de oren deed krabben: gestructureerde samenwerking tussen een aantal lidstaten met grotere militaire vermogens met het oog op de 'meest veeleisende operaties', militair-politieke solidariteit tussen alle EU-leden op basis van een bijstandsverplichting in het geval van een externe bedreiging.

Nederlandse interventies

Mede door Nederlandse interventies werd de gestructureerde samenwerking voortijdig ingedamd door deze afhankelijk te maken van een unaniem te nemen besluit van alle lidstaten. De lat werd bovendien wat lager gelegd voor

potentiële deelnemers. Zij moeten in staat zijn om alleen of met andere staten binnen vijf tot dertig dagen gevechtseenheden te leveren; 'voor een robuuste operatie ver buiten Europa'. Voorkomen moest worden, aldus de regering, dat een kleine groep beslissingen neemt ten aanzien van het EVDB zonder dat alle lidstaten daarin meegestemd hebben.

Blijkbaar beschouwt de regering de nationale beslissingsbevoegdheid over de krijgsmacht als het hoogste goed, zelfs als dit op de langere termijn – volgens de Adviesraad Internationale Vraagstukken – het grootste obstakel vormt voor een sterkere operationele samenwerking tussen EVDB-leden.¹⁸

Militaire marginalisering?

Er zijn verdere initiatieven inzake gestructureerde samenwerking te verwachten, vooral na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon. De te vormen kopgroep blijft echter voor wat betreft gezamenlijk extern optreden afhankelijk van de goedkeuring van de overige lidstaten.

De Intergouvernementele Raad besluit op grond van artikel III-310 van de grondwet tot het opzetten van de missie, bepaalt de omvang, reikwijdte en doelstelling van de missie, en neemt voltallig besluiten als de praktische uitvoering van de missie veranderingen nodig maakt.

Om uit de impasse te raken van consensusbesluitvorming van de Europese Unie zou een militaire voorhoede van enkele landen zich ten aanzien van het opzetten van een bepaalde

17 Kamerstukken II 1994-1995, 24128, nr. 3, p. 9.

Kamerstukken II 1994-1995, 24128, nr. 2, p. 12, 20.

18 Kamerstukken II 2003-2004, 29213, nr. 1, p. 9, 10.

Adviesraad Internationale Vraagstukken, Militaire samenwerking in Europa; mogelijkheden en beperkingen.

www.grondweteuropa.nl, protocol betreffende permanente gestructureerde samenwerking.

missie kunnen beroepen op een expliciet mandaat van de Veiligheidsraad. Het door het EU-verdrag onderschreven VN-Handvest bepaalt immers klip en klaar in hoofdstuk VII (artikel 48) dat lidstaten gehouden zijn gehoor te geven aan een oproep van de Veiligheidsraad. Uiteraard zou dit ook gelden voor een coalitie

Engeland (Amphibious Force) en Duitsland (legerkorps). Voorts zou het parlement zich te allen tijde moeten kunnen uitspreken over de wenselijkheid van Nederlandse deelname aan de betreffende operatie en de daarvoor samengestelde gelegenheidscoalitie. Na verloop van tijd kan deze intensieve samenwerking uit-

FOTO BRITISH MINISTRY OF DEFENCE, P. SAXBY

De EU moet worden gestimuleerd om haar politieke en militaire verantwoordelijkheid te nemen

van NAVO-landen die een bepaalde operatie dermate van belang acht dat het consensusvereiste daarmee niet in de weg mag staan.

Zou een dergelijke kopgroep ook bezwaarlijk zijn voor de Nederlandse regering? Waarschijnlijk niet als de VS deel uitmaken van die groep. Dat zou het gevaar wegnemen dat kleinere lidstaten worden overstemd door een directorium van Europese grote mogendheden, een dreiging die wel aanwezig is in EVDB-verband.

Nederlandse deelname aan een EVDB-coalitie zou wel overwogen kunnen worden als die groep qua samenstelling een atlantische oriëntatie heeft. Daarvoor kan men voortborduren op de al lang bestaande samenwerking met

groeien tot een meer permanent verband voor wat betreft gezamenlijke financiering van middelen en operaties, alsmede het opzetten en uitvoeren van autonome missies op grond van een expliciet VN-mandaat.

Al met al kan gesteld worden dat de Nederlandse argwaan jegens het denkbeeld van militaire integratie van een beperkt aantal lidstaten binnen bestaande organisaties gedateerd is. Wat was het Europa van de zes eerste lidstaten anders dan een inspirerende voorhoede? Niemand kan stellen dat Europa er slechter van is geworden in economisch opzicht.

Ook het Europees Defensieagentschap (artikel III-311 van de grondwet) kan een versterkende

werking hebben op militaire integratie van een beperkte groep lidstaten binnen de EU. Het EDA 'staat open voor alle lidstaten die daarvan deel wensen uit te maken'. Binnen het agentschap worden 'specifieke groepen lidstaten gevormd die gezamenlijk projecten uitvoeren'. Daaruit volgt dat niet alle lidstaten verplicht zijn mee te werken aan het harmoniseren van operationele behoeften en het versterken van capaciteiten door middel van multinationale samenwerking.

Als het gaat om ontwikkeling van defensievermogen, onderzoek en aankopen ligt het voor de hand dat vooral de lidstaten die deelnemen aan gestructureerde samenwerking hun voordeel doen met het platform van het EDA. Het is dus zaak voor Nederland om vanaf het prille begin deel uit te maken van de groep die zich bij de Raad meldt voor intensieve militaire integratie op grond van artikel III-312 van de grondwet. Militaire marginalisering is het alternatief.

Tot slot

Terugkijkend op de periode 1998-2008 is duidelijk geworden dat de negatieve Amerikaanse voorwaarden geen impuls waren voor een versterkte Europese samenwerking op defensiegebied. Integendeel: ze hebben een contra-productief effect gehad, ervan uitgaande dat de VS in principe garen zou kunnen spinnen bij een grotere militaire slagkracht van de EU, zoals in Afghanistan.

Gebaseerd op positief geformuleerde uitgangspunten (politieke gelijkwaardigheid die zich aan de onderhandelingstafel vertaalt in een gezamenlijke aanpak van gedeelde veiligheidsrisico's, en een wederzijdse beschikbaarheid van militaire middelen) zou de EU alsnog gestimuleerd kunnen worden om haar politieke en militaire verantwoordelijkheid te nemen ten aanzien van de westerse veiligheid. Uiteraard kan die grotere betrokkenheid bestaan uit een intensivering van de Europese bijdrage aan de NAVO, zoals de VS graag zou zien, maar een politiek-economische zwaargewicht als de EU ontkomt op den duur niet aan de

noodzaak zelf de capaciteit op te bouwen voor volwaardige autonome, vredesafdwingende operaties zonder gebruik van de NAVO-infrastructuur.

De Nederlandse regering stond en staat niet te trappelen van enthousiasme tegenover dit type autonome EU-missies. Ze is bang dat die missies de Amerikaanse veiligheidspolitiek bemoeilijken of zelfs doorkruisen, en in het uiterste geval zouden kunnen leiden tot een doorsnijden van de transatlantische veiligheidsgordel door een teloorgang van de NAVO. Nederlandse beleidsmakers geven er daarom de voorkeur aan te streven naar een EVDB dat zich welhaast volledig richt op directe of indirecte versterking van de alliantie.

De genoemde Amerikaanse eisen sloten naadloos aan op al langer bestaande Nederlandse opvattingen over de compatibiliteit tussen Europese defensiesamenwerking en het primaat van de NAVO als Europese veiligheidsorganisatie. Voor zover Nederland meegaat in de Europese militaire samenwerking, kan dit tot op heden worden beschouwd als een poging om die ontwikkeling van binnenuit bij te sturen, zoals in het geval van het battlegroup-concept en de permanente gestructureerde samenwerking.

Uiteindelijk kan Nederland het zich echter niet veroorloven om de remmende of blokkerende factor te zijn in het militaire veiligheidsbeleid, aangezien het daarvoor een prijs moet betalen op andere Europese integratiegebieden. Daarbij komt dat de onderlinge solidariteit van de NAVO-lidstaten zo langzamerhand ernstige haarscheuren is gaan vertonen. Nederland zal zich nu al moeten bezinnen op alternatieven voor de consensusbesluitvorming binnen NAVO en EU.

Een militaire voorhoede van enkele lidstaten zal baanbrekend werk moeten verrichten op het gebied van crisisbeheersing, investeringen en gezamenlijke financiering, zonder daarbij gehinderd te worden door *free riders*, die blijkbaar vooral gericht zijn op de voordelen van collectieve verdediging en economische vooruitgang. ■

Frustraties in Birma

L. Polman*

Bij rampen en oorlogen zijn militairen altijd de laatsten die van honger omkomen. *Damn frustrating,* sputterde een medewerker van het UN World Food Programme (WFP) in Zuid-Sudan. Het was in de jaren negentig. De hulpverlener zag hoe het Sudanese militaire regime dankzij WFP-voedselhulprantsoenen zichzelf aan de macht kon houden. Dankzij de hulpleveranties hoefden de militairen zich geen zorgen te maken over hun dagelijkse natje en droogje en hadden ze hun handen vrij voor hun oorlog tegen rebellen. Die moesten wél zelf aan voedsel zien te komen. Nu al een kwart eeuw is Sudan een van 's werelds grootste ontvangers van humanitaire hulp en ten minste net zo lang houdt het Sudanese regime stand tegen zijn vele vijanden.

In Sudans buurland Somalië dankte dictator generaal Siad Barre tot 1991 zijn positie voornamelijk aan zijn populariteit onder Somalische vluchtelingen. Die bivakkeerden massaal in kampen van de VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR en dachten dat Barre de internationale hulporganisaties persoonlijk opdracht gaf om hen elke dag te voeden. Ze waren hem daar dankbaar voor, net als Barres soldaten. De baas betaalde hen met zakken hulprijst.

Thein Sein, voedselhulp pakketten aan dankbare slachtoffers overhandigde. De opdrukken op de dozen waren met vilstift doorgekrast. Nog net te zien was dat er 'Gift of the Government of India' had gestaan. Ernaast hadden de Birmese generaals duidelijk leesbaar hun eigen namen geschreven.

Ooggetuigen vertelden dat zodra de camera's uitknipten, soldaten opdraafden om de voedsel pakketten van de ontvangers af te pakken en naar hun basis te dragen.

En à la het regime in Sudan, gebruiken de militairen in Birma de humanitaire hulp ook om aan de macht te kunnen blijven. Na de cycloon mochten hulpgoederen uit de hele wereld Birma binnengevlogen worden, maar de distributie ervan hielden de militairen strikt in eigen hand.

Ze hielden er allereerst zichzelf mee op de been. Birma's leger telt naar schatting 400.000 manschappen. Met hun familieleden erbij, is de militaire klik misschien wel twee miljoen zielen groot. Veel van hen behoren tot de slachtoffers. De storm raasde precies over de vruchtbare delta van de rivier Irrawaddy, Birma's belangrijkste landbouwgebied.

Hulpvoedsel als wapen in handen van militairen: in het Birma van na de cycloon Nargis herhaalt zich de geschiedenis

In uitzendingen van de Birmese staatstelevisie zagen we hoe Birma's premier, luitenant-generaal

Vanwege het economische belang van de regio en eerder geleverde slagen erover met rebellen-groepen, waren veel militairen en hun families juist daar gelegerd. Rijstooogsten en -voorraden vernietigd, militaire onderkomens weggespoeld,

* Mw. L. Polman is freelance journalist en auteur van 'k Zag twee beren. De achterkant van de VN-vredesmissies.

soldaten met lege magen die verdronken familieleden moesten begraven – de junta moest maatregelen nemen om de manschappen bij de les te houden. De noodrantsoenen van de internationale humanitaire gemeenschap werden een belangrijk instrument in de overlevingsstrijd van een regime dat door de cycloon wankelde op zijn benen.

‘Laat me eerlijk zijn: die hulporganisaties geven in Uruzgan via lokale partners een beetje voedsel- en landbouwhulp. In sommige gevallen overhandigen ze eenderde van de goederen als betaling aan de Taliban’.

Damn frustrating. Maar voor niets gaat alleen de zon op. ■

Even, toen bleek dat de junta alle voedselleveranties in beslag zou nemen, zette het WFP de hulpaanvoer naar Birma stil. Het protest duurde niet eens een dag. Geen hulp geven is nu eenmaal geen optie in een noodsituatie zoals die in Birma.

Weldoorvoede bad guys hebben we dan kennelijk maar op de koop toe te nemen

Kijk in dat verband ook naar Uruzgan. Een doorkijkje in de wederopbouwoperatie daar kregen we in december 2007 tijdens een tien uur durende hoorzitting over de missie in een zaaltje naast de Tweede Kamer. Vierentwintig betrokkenen kwamen aan het woord. ‘Ik ben verbijsterd!’ riep op zeker moment Kamerlid Van Baalen (VVD). Hij had geluisterd naar de bestuurder van de VN in Afghanistan, Masadykov, toen die uitlegde dat Uruzgan te gevaarlijk is voor de VN om er spoedig aan de slag te gaan. ‘Wij zitten daar wel, hulporganisaties zitten er, jullie moeten daar ook zijn. Neem eens wat risico alsjeblijft!’ brieste Van Baalen.

De VN-bestuurder legde de VVD’er nog één keer uit hoe het soms zit met humanitaire operaties:

Newspeak

*Drs. F. Matser – kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst**

Beste uitgever,

In dit nieuwe geschiedenisleerboek voor de bovenbouw van HAVO en VWO wil ik graag de juiste toon vinden om de hedendaagse jeugd op de hoogte te brengen van een aantal belangrijke historische feiten. Omdat ik na het nodige onderzoek tot de conclusie ben gekomen dat de hedendaagse jeugd zich bedient van een eigen vocabulaire, wil ik proberen hen daarin aan te spreken, zodat de boodschap maximaal overkomt. Ik stuur u hierbij een proefdruk van hoofdstuk 7: 'De Tweede Wereldoorlog' van mijn nieuwe boek, *De historie van de 20ste eeuw*.

Wetenschappelijk onderzoek bij de doelgroep heeft aangetoond dat 89 procent van de 14- tot 16-jarigen na het lezen van dit stuk (eindelijk) begrijpt waar opa het over heeft als hij over 'de oorlog' praat. Bovendien kon 73 procent van deze groep na het lezen van deze informatie de namen van acht van de tien belangrijkste spelers van dit historisch conflict noemen in relatie tot hun geschiedkundige rol. Een significante verbetering ten opzichte van de bestaande conventionele onderwijsmethoden.

Ik hoop dan ook van harte dat u geïnteresseerd bent in mijn boek en bereid bent dit te publiceren.

*Professor dr. M. O. Dern
Historicus en publicist*

HOOFDSTUK 7:

De 2de Wereldoorlog

Met de 2de Wereldoorlog bedoelen we een *Überchille* knokpartij die van 1940 tot 1945 plaatsvond tussen een *gang* die zich 'de As' noemde en de rest van de wereld. De belangrijkste *gangleader* van de As was ene Adolf Hitler, een in die tijd erg bekende blanke *rapper*, die met veel *vette raps* zijn nazi-*gabbermaten* wist op te ruien om een stelletje hippies dat zich de Joden noemden, te *dissen*.

Die Hitler had een behoorlijk *X-factor* en daardoor veel fans in Duitsland, maar ook in Italië, waar Benito Mussolini, een *bracke relnicht* die ze de *Duce* noemde, het in die tijd voor het zeggen had. Samen reden ze met hun *gepimpte waggies* door het land en organiseerden *vet coole megaparty's* (zowel *black* als *brown editions*) waar heel veel *Tokkies* op af kwamen, die hele dagen stonden te zwaaien met hun handen en 'Sieg Heil' riepen op de *vette* muziek van *kei-gave* DJ's en VJ's, in die tijd *Sturmbahn-* en *Gruppenführers* genoemd.

De bekendste VJ van die tijd was ene Joseph Goebbels. Als hij in Duitsland in de *line-up* van een *trans-event* stond, kwamen er 100 Kbyte mensen op de show af. In de Duitse *scolos* van die tijd moesten de kinderen verplicht de hele dag naar die *vage nazi-shit* luisteren. *Kei-veel* mensen in Nederland vonden Goebbels en Hitler gevaarlijke gekken met een *fogel*, maar ze konden er niets aan doen dat ze steeds meer te vertellen kregen. In Duitsland vonden veel mensen de *vage nazi-palavers* en die *megaparty's* en muziek *kei-gaaf* en werden lid van Hitlers *scene*.

Ook in Nederland vond Hitler talrijke *matties*, zoals de NSB-leider Anton Mussert en de *vage* politicus Rost

* Op deze plaats vindt u afwisselend een bijdrage van kolonel (KL) Frans Matser en majoor der mariniers Marc Houben.

van Tonningen. De nazi-*hakkebarren* droegen hippe *fashionclothes* met zwarte *patta's*, bruine bloezen, leren petten en jassen, en *coole* armbanden met 'hakenkruizen'. Een soort *laffe* voorlopers van de huidige *tribal tattoo's*.

Die Hitler stuurde eerst ff een *mattie* van hem, die luisterde naar de *vette* naam Von Ribbentrop, naar de Russische mafia. Die *slacke* gasten hoorden toen bij de internationale *gang* van de communisten, die door de hele wereld hun *flexe mantra's* verkochten. Die communisten-*reli's* waren in die tijd een hele *hippe shit*, die heel veel videoclips maakte over onderdrukte arbeiders en gelijke rechten voor *bitches*. Die Von Ribbentrop maakte met de *gangleader* van de communisten, met de artiestennaam Josef Stalin, een *vette undercover deal* waarbij Polen (je weet wel: het land waar alle Nederlandse bouwvakkers vandaan komen) werd opgedeeld tussen beide *gangs*. Die Polen werden *bruut vet gedisst* en hun land werd *gruwelijk geript*.

Ondertussen bleef Hitlers opper-VJ, Joseph Goebbels, de kranten (dat was het internet van die tijd) volzetten met leugenachtige raps, songs, blogs en weblogs. Ook maakte hij veel *gierige real life-soaps* en *überflexe* videoclips met *dope lingo* waarin de Joden altijd de *bad guys* speelden. Hij was dus behoorlijk polariserend bezig. Hij schreef op z'n *weblog* dat die Joden alle *Doekoes* in Duitsland verstopten en niets wilden *banken* en *passen* aan de arme nazi-*hakkebarren*. Eén grote *hoax* natuurlijk. Maar omdat er in die tijd nog geen echt internet was, kon niemand die informatie ergens anders *checke*. Die nazi-*hakkebarre tripten* toen ze dat allemaal lazen en knalden helemaal uit hun pan. Allerlei *gangsta* groe-

pen, zoals de SA en de *Landsturm*, gingen in Duitsland de straat op en gooiden de ramen in van de Joden, spotten *graffiti* op hun *osso's*, paktten al hun *bling bling* af en *disten* ze vet.

Er was nog een Nederlandse kraker die probeerde iedereen voor die nazi's te waarschuwen: Marinus van der Lubbe. Hij stak hun clubhuis in Berlijn in de fik, maar omdat hij zijn *tags* op de muur had achtergelaten, konden ze hem vinden en een kopje kleiner maken. Dat mocht dus niet baten en de hele *fittie* liep verschrikkelijk uit de hand tot er wel 50 Mbyte aan slachtoffers was gevallen.

Uiteindelijk is het ons gelukt met hulp van de Engelse leider Winston Churchill (een soort Bruce Willis, die ondanks honderd tegenslagen bleef doorknoken) en de Amerikaanse president Roosevelt (de opa van George Bush) en hun *bomsweete* soldaten-*matties* Patton en Eisenhower, die nazi-*gang* weer uit ons land en de rest van de Europese Unie te werken.

Mussolini werd in 1945 door de Italianen opgeknoopt, Hitler en zijn *chicky* Eva Braun namen in datzelfde jaar een overdosis, samen met die *looser* Goebbels en zijn *bitch*. Toen de *battle* uiteindelijk voorbij was, was iedereen in Nederland *vet mega happy* en werd er door het hele land *gechilled* en *gepartyd*. En sindsdien herdenken we in Nederland ieder jaar op 4 mei de slachtoffers en op 5 mei het einde van deze *gruwe* bendeoorlog.

2bctnd...

Krijgswetenschap aan de FMW

In *Militaire Spectator* 5 behandelen S.J. Lindley-French en A.C. Tjepkema een belangrijk onderwerp: de ontwikkeling van het vakgebied Krijgswetenschappen (KW) aan de Nederlandse Defensie Academie.¹ Hoewel ik hun pleidooi voor de verdere ontwikkeling van KW als vakgebied volledig steun, wil ik bij dit artikel toch enkele kanttekeningen plaatsen met betrekking tot een KW-promotietraject en de invoering van een master-KW. Ik hoop hiermee tegemoet te komen aan de oproep tot discussie van de auteurs, die ook de KVBK aansporen zich over deze zaak uit te spreken.²

In de VS krijgen getalenteerde officieren de ruimte om promotieonderzoek te verrichten aan een civiele universiteit. Hierna treden zij voor een aantal jaren als universitair docent bij één van de *war colleges* in dienst. Dit is een mooi voorbeeld dat nagevolgd kan worden door de FMW. Een gemiddeld promotieonderzoek duurt echter ongeveer vier jaar en gedurende deze periode moet de onderzoeker zoveel mogelijk worden vrijgesteld van andere verplichtingen. De officier-promovendus moet dus vier jaar lang in zijn levensonderhoud worden voorzien, zonder in die periode voor staf- of commandofuncties beschikbaar te zijn. Dit vergt een extra financiële inspanning. Indien de officieren-promovendi hun onderzoek uitvoeren aan de FMW, dan kunnen zij tijdens hun onderzoek natuurlijk ook lesgeven aan die faculteit, net als hun civiele AIO-collega's. Het zal hier echter om niet meer dan circa 10 procent van hun aanstelling kunnen gaan.

Het is natuurlijk ook mogelijk om er voor te kiezen de nieuwe generatie krijgswetenschappers niet zelf op te leiden, maar van buiten aan te trekken. Een eerste optie is dan het aanstellen van *fellows* aan de FMW. Dit zijn gastdocenten van buitenlandse instituten die tijdelijk (vaak zes maanden tot twee jaar) aan een gastuniversi-

teit lesgeven en onderzoek doen. Nog een andere mogelijkheid is het stimuleren van KW aan civiele instituten. Militaire geschiedenis en internationale veiligheidsvraagstukken maken reeds deel uit van de curricula van Nederlandse universiteiten en er bestaat in deze disciplines ook een kleine pool van promovendi.³ Defensie zou deze onderzoeksgroepen financieel kunnen ondersteunen, waarmee zij extra promovendi aan kunnen trekken. Door dit civiele traject te kiezen blijft het aanbod aan docenten met een dubbele wetenschappelijke én operationele kwalificatie natuurlijk beperkt, terwijl ook dit alternatief een financiële inspanning vraagt. Intern opleiden biedt daarom meer mogelijkheden.

Bij het intern opleiden van promovendi binnen de FMW is wel een master-KW noodzakelijk. Een masterprogramma dat via *e-learning* te volgen is, zoals de door Lindley-French en Tjepkema genoemde masterstudie aan *King's College London*, kan met dit doel voor ogen echter geen uitkomst bieden. Een vergelijkbare master kan officieren een bredere academische achtergrond bieden die houvast geeft bij het opereren in een complexe situatie waarin van junior-officieren veel wordt gevraagd. Een dergelijke opleiding kan echter geen kweekvijver vormen voor toekomstige onderzoekers. Dit heeft te maken met de eindtermen van een soortgelijk masterprogramma. De Britten kennen meerdere masterprogramma's in *War Studies* en *Strategic Studies*.⁴ Deze programma's richten zich echter allemaal op het ontwikkelen van theoretische kennis – om deze vervolgens in de beroepspraktijk toe te passen – en niet op het verrichten van wetenschappelijk onderzoek.

Een masteropleiding gericht op doorstroom naar een promotietraject moet een zeer sterke onderzoekscomponent kennen. Het voornaamste accent moet liggen op het aanleren van onderzoeksvaardigheden waarmee de toekomstige onderzoeker nieuwe wetenschappelijke inzichten kan ontwikkelen. Het curriculum moet dan ook bestaan uit vakken als wetenschapsfilosofie, *research design*, methoden van dataverzameling en data-analyse, een onderzoeksstage en natuurlijk een uitgebreide scriptie gebaseerd op eigen (empirisch) onderzoek. Het gaat hier om vakken waarbij academische vaardigheden worden aangeleerd. Deze vakken zijn alleen doelmatig te doceren in kleine groepen waar intensief contact met de docent centraal staat. In het

1 S.J. Lindley-French en A.C. Tjepkema, 'Krijgsbedrijf x wetenschap = krijgswetenschap' in: *Militaire Spectator* 177 (2008) (5) blz. 286-294.

2 Lindley-French en Tjepkema, blz. 294.

3 Zo zijn via de Universiteit Leiden onder meer enkele promovendi werkzaam bij The Hague Center for Strategic Studies. Tevens zijn er af en toe promovendi in de Militaire Geschiedenis verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

4 Onder meer het *War Studies* programma aan *King's College* (met meerdere mastervarianten), het *Strategic Studies* programma aan Aberystwyth University en *Strategic Studies* aan Aberdeen University.

ideale geval bestaat een dergelijke master uit een tweejarig traject, conform onderzoeksmasters aan civiele universiteiten. E-learning kan als didactische vorm echter zeker niet volstaan.

De FMW staat met de verdere ontwikkeling van KW voor een grote uitdaging. Indien de FMW besluit om promovendi intern op te leiden zal zij de bevoegdheid moeten verwerven een college van promoties aan te stellen. Ook zal dan een master-KW moeten worden ontwikkeld. Als dit masterprogramma zowel de toekomstige officier een brede academische ontwikkeling moet bieden én een kweekvijver voor toekomstige onderzoekers moet zijn, dan zal de FMW zelfs twee verschillende mastervarianten moeten ontwikkelen: een doorstroommaster en een onderzoeksmaster.⁵

Ik wens de FMW veel succes toe met de uitdaging dit belangrijke vakgebied verder te ontwikkelen.

*drs. W.M. Dekker**

ANTWOORD OP MENINGEN VAN ANDEREN

Wij stellen de sympathieke bijdrage van drs. W.M. Dekker zeer op prijs, al was het maar omdat de door ons aan de orde gestelde professionalisering van het vak Krijgswetenschap verdere uitdieping verdient. Het was nu eenmaal ondoenlijk in één artikel alle aspecten van dit vraagstuk grondig te behandelen. Een extra ronde kan dus opheldering verschaffen.

Wij zijn het met Dekker eens dat plaatsing van een officier-promovendus bij de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie een gelukkige keuze kan zijn. De praktijk bewijst dat al door de aanwezigheid van een tiental officieren die het docentschap combineren met onderzoek. Nu is juist één van onze bezwaren (zie blz. 291 van ons artikel) tegen een gebrek aan regeling/regelgeving dat deze officieren op onderling zeer ongelijke voorwaarden zijn geplaatst. Sommigen hebben in het geheel geen onderwijsverplichting, terwijl anderen voor meer dan de helft van hun tijd bij het onderwijs betrokken zijn.

Over het betrekken van krijgswetenschappers van buiten zijn wij niet op voorhand enthousiast, al kunnen wij

ons voorstellen dat er buitenlandse wetenschappers zijn met een militair-operationele achtergrond die het vak KW nieuwe impulsen zouden kunnen geven. Dat Defensie 'KW-achtige' curricula bij Nederlandse universiteiten zou kunnen ondersteunen, zoals Dekker suggereert, lijkt ons niet nodig. Wij volstaan met onze verwijzing naar het programma aan de Universiteit van Amsterdam (blz. 291), dat als rolmodel voor andere universiteiten kan dienen.

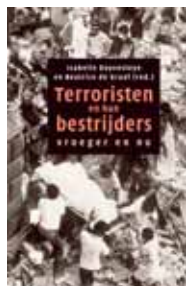
Volstrekt oneens zijn wij het met de stelling dat het door ons aanbevolen mastertraject (via e-learning) bij King's College London onvoldoende basis zou bieden voor een promotieonderzoek. Om te beginnen is ieder masterdiploma formeel gezien wel een voldoende opstap, maar geen garantie voor toelating. De Nederlandse universiteiten hebben naast een doorstroommaster een onderzoeksmaster (een extra jaar) gecreëerd om talenten in huis te houden. Het behalen van de onderzoeksmaster geldt als een plus voor hen die toelating tot een promotietraject ambiëren, maar is geen sine qua non, zoals studenten nogal eens denken. Er zijn zelfs officieren toegelaten zonder doctoraal of masterdiploma. Enige compensatie, zoals een reeks relevante publicaties, zonodig aangevuld met een verdieping in de wetenschapsfilosofie en methodologie, zal de promotor dan waarschijnlijk wel verlangen.

Ten tweede heeft King's College een MPhil/PhD programma in *War Studies* naast de masterstudie *War in the Modern World*, die via e-learning te volgen is. Dit programma vereist twee jaar studie, in deeltijd drie jaar. Het vormt, evenals de genoemde onderzoeksmasters aan Nederlandse universiteiten, een heel goede opmaat voor promotieonderzoek. Wat Dekker over het hoofd ziet is dat militair-operationele ervaring in brede zin (inclusief carrièreopleidingen en staffuncties) zwaar meetelt bij de beoordeling of een kandidaat geschikt is promotieonderzoek in de Krijgswetenschap te doen.

prof. dr. S.J. Lindley-French en drs. A.C. Tjepkema

* Drs. W. M. Dekker is als PhD-Candidate verbonden aan Aberystwyth University (VK).

5 Civiële universiteiten hanteren deze tweedeling sinds de invoering van het Bachelor-Master stelsel. Hierbij kan iedere student de doorstroommaster volgen, die algemene verdieping biedt. Voor toelating tot de onderzoeksmaster vindt selectie plaats.

Terroristen en hun bestrijders

Vroeger en nu

Door Isabelle Duyvesteyn en Beatrice de Graaf (red.)

Amsterdam (Uitgeverij Boom) 2007

178 blz., geïllustreerd

ISBN 978 90 85066 425 1

€ 19,50

Opkomst van het jihadisme

Sinds enige tijd waarschuwt de AIVD voor de opkomst van het salafisme in Nederland. Hoewel een radicale stroming binnen de islam, geldt het salafisme niet als gewelddadig. Wel worden salafisten als onverdraagzaam beschouwd. Zij verwerpen de open, pluralistische samenleving. De AIVD waarschuwt dat het salafisme in Nederland kan leiden tot polarisatie en interetnische spanningen. Van het salafisme is het vaak maar een kleine stap naar het gebruik van geweld. De AIVD spreekt in dit verband niet van radicalisering, maar van jihadisering, om aan te geven dat het hier gaat om een extremistische variant die verder reikt dan het niet willen integreren en het afwijzen van de democratische rechtsstaat.

Overigens hebben tot nu toe slechts enkele radicale jongeren deze laatste stap gezet. De opkomst van de Hofstadgroep en de moord op Theo van Gogh zijn voorbeelden die aangeven waartoe 'de gewelddadige jihad in Nederland' kan leiden. Om te voorkomen dat jongeren radicaliseren, bepleit de AIVD een preventieve aanpak. Jonge moslims moet een beter alternatief worden geboden om hen uit extremistisch vaarwater te houden. De AIVD vindt dit niet

alleen de verantwoordelijkheid van de overheid, maar van de hele samenleving – de islamitische gemeenschappen in het bijzonder.

Terroristen en hun bestrijders

In de bundel *Terroristen en hun bestrijders*, onder redactie van Isabelle Duyvesteyn (Instituut Geschiedenis/ Universiteit Utrecht) en Beatrice de Graaf (Centrum voor terrorisme en contraterrorisme van de Campus Den Haag/Universiteit Leiden), krijgt de AIVD de ruimte om de uitgangspunten voor een preventieve aanpak nader uit te werken. In het eerste deel van de bundel laten zeven historici uiteenlopende verschijningsvormen van terrorisme de revue passeren. Aan de orde komen de aanslagen op koning-stadhouder Willem III in Engeland in de zeventiende eeuw, het anarchistisch activisme in Rusland in de negentiende eeuw, staatsterrorisme in de negentiende en begin twintigste eeuw en het dekolonisiaterrorisme in Algerije. Tevens is er aandacht voor revolutionair terrorisme in Zuid-Amerika en het links terrorisme in Duitsland (*Rote Armee Fraktion*), Nederland (*Rode Jeugd*) en Italië (*Brigate Rosse*). Ten slotte volgen twee bijdragen van (oud-)medewerkers van de AIVD die zijn gewijd aan het fenomeen terrorisme in Nederland.

Dutch approach

Paul Abels (oud-medewerker van de BVD/AIVD en thans directeur Kennis en Analyse bij de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding) gaat in zijn artikel in op het Nederlandse contraterrorismebeleid sinds 1973. Kenmerkend voor dit beleid – door voorstanders de Dutch approach en door tegenstanders de 'softe aanpak' genoemd – was het streven naar geweldloze oplossingen zolang daar nog ruimte voor was. Zo wilde het kabinet-Den Uyl ten tijde van de Molukse gijzelingen voorkomen dat Zuid-Molukse activisten overgingen tot het doden van mensen. De Dutch approach sloot nauw aan bij de manier waarop politiek en samenleving destijds met radicalen wensten om te gaan. Niet opjagen en elimineren, maar het politieke protest inkapselen binnen de Nederlandse democratische rechtsorde.

Begin jaren tachtig verdween de politieke en maatschappelijke belangstelling voor terrorisme. Volgens de inlichtingendiensten waren er geen terroristen actief in Nederland. In de tweede helft van de jaren tachtig nam de aandacht echter weer toe toen de overheid met nieuwe vormen van politiek geweld werd geconfronteerd. Politici en beleidsmakers wilden net als in de jaren zeventig een beleid voeren dat moest voorkomen dat activisten de stap naar terrorisme zouden maken. Dit uitgangspunt kwam echter onder druk te staan door zeer gewelddadige acties van de Revolutionaire Anti-Racistische Actie (RaRa), die protesteerde tegen het apartheidsregime in Zuid-Afrika en tegen het vreemdelingen- en asielbeleid. Een Kamermeerderheid

weigerde echter te spreken van terrorisme en gaf de voorkeur aan de term 'politiek gewelddadig activisme'. De kwalificatie was afkomstig van de BVD. In een tijd waarin sommige wetenschappers en politieke commentatoren de RaRa vergeleken met terreurgroeperingen als IRA en ETA, bleef de BVD deze term hanteren. Dat was geen gemakkelijke opgave, zeker niet toen de RaRa in 1991 een bomaanslag uitvoerde op het woonhuis van de staatssecretaris van vreemdelingenzaken Aad Kosto. Ondanks alle kritiek dat de BVD deze aanslag niet had weten te voorkomen, bleef de dienst staan voor de softe aanpak.

Brede benadering

Van de Dutch approach is het slechts een kleine stap naar de 'brede benadering' in de huidige tijd. In het artikel *De gewelddadige jihad in Nederland* werkt een anonieme AIVD-medewerker het preventieve beleid nader uit. De 'voorzichtige' aanpak van radicale islamitische jongeren wijkt niet veel af van het beleid dat de inlichtingendienst van oudsher voerde. Om te beletten dat jongeren radicaliseren en de laatste stap naar terrorisme zetten, wordt ditmaal de hulp van ouders, leraren, jongerenwerkers en wijkagenten ingeroepen. De regering roept iedereen op om toch vooral met elkaar in gesprek te blijven en niemand uit te sluiten.

De oproep aan PVV-leider Geert Wilders om geen provocerende film over de Koran te maken en het besluit van het Haags Gemeentemuseum om geen aanstootgevende foto's van islamitische homo's tentoon te stellen, passen helemaal in de breed uitgedragen campagne

'Nederland tegen terrorisme', bedoeld om polarisatie tussen bevolkingsgroepen tegen te gaan.

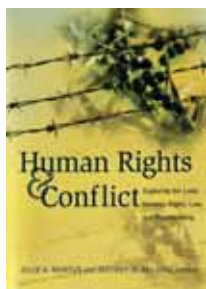
Heldere analyse

De Nederlandse autoriteiten hebben politiek radicale personen altijd de mogelijkheid willen bieden om in de normale maatschappij terug te keren. De overheid stelde en stelt alles in het werk om te voorkomen dat zij de laatste stap in het radicaliseringsproces maken en overgaan tot dodelijk geweld. In *Terroristen en hun bestrijders* beschrijven en analyseren deskundigen op heldere wijze de historische achtergronden van dit beleid. De AIVD krijgt in deze bundel de gelegenheid zich te

presenteren als een inlichtingendienst die politiek activisme altijd proportioneel heeft benaderd. Deze opstelling is volgens de dienst vooral ingegeven door negatieve ervaringen van terroristenbestrijders in omliggende landen die met hun harde aanpak hun problemen eerder zagen toenemen dan afnemen (zie in de bundel bijvoorbeeld het artikel *Wanneer stoppen terroristen?* van Beatrice de Graaf).

In hoeverre de preventieve aanpak succesvol is, valt niet te achterhalen. Tot nu toe is Nederland echter verschoond gebleven van grootschalige gewelddadige aanslagen

drs. J.T.W.H. van Woensel, NIMH

Human Rights & Conflict

Exploring the Links between Rights, Law and Peacebuilding
Door J.A. Mertus en J.W. Helsing (red.)
Washington (United States Institute of Peace) 2006
536 blz.
ISBN 978 1 929223 76 3
€ 15,40

Gruwelijke taferelen hebben zich afgespeeld in Afghanistan, Bosnië, Sudan, Darfur, Irak, Congo en Sierra Leone. Kenia kan sinds de laatste verkiezingen aan die lijst worden toegevoegd. Dat mensenrechten in alle gevallen ernstig en stelselmatig met de voeten zijn getreden, is een feit. Westerse liberale democratieën zien zich geconfronteerd met genocide, etnisch geweld en onderdrukking, dat overigens van alle tijden is, in alle culturen voorkomt en uitgebreid onderzocht

en verklaard is. In het kader van vredesopbouw en vredeshandhaving is er iets tegen dit geweld te doen, maar dat vereist wel visie en doorzettingsvermogen.

De bundel *Human Rights & Conflict. Exploring the Links between Rights, Law and Peacebuilding* gaat in op de complexe en dynamische relatie tussen mensenrechten, wetgeving en vredesopbouw. Vervolgens legt het boek verbanden die deze drie aspecten hebben met oorlog en

vrede. Vooraanstaande wetenschappers hebben boeiende bijdragen geleverd aan de bundel, die is uitgegeven door het gerenommeerde United States Institute of Peace in Washington (USIP). Deze denktank, waar onder meer Joseph Nye, Chester Crocker, Pamela Aall en Fen Hampson lid van zijn, benadrukt al meer dan twintig jaar het belang van *soft power* in conflictmanagement. Het gaat daar bij voor om *intractable* – langdurige, moeilijk op te lossen maar wel te managen – conflicten. Nadrukkelijk zijn de deskundigen van het USIP van mening dat het winnen van een oorlog op het slagveld een ‘militair kunstje’ is. Maar het winnen en handhaven van de vrede is de crux, waarbij zeer uiteenlopende actoren zullen moeten samenwerken. Dat dit moeizaam gaat is een *understatement*.

Duidelijke lijn

Human Rights & Conflict heeft een duidelijke lijn doordat de auteurs de drie thema’s vanuit meerdere perspectieven beschouwen en koppelen aan *conflict transformation* en *conflict resolution*. Uitgangspunt voor de meeste auteurs is dat ‘vrijheid begint bij veiligheid’, zoals de vader van democratische vrijheid Montesquieu ooit stelde. Het eerste deel belicht het escaleren van conflicten in combinatie met het verslechteren van de mensenrechtensituatie vanuit een meer academisch perspectief. Diverse auteurs vragen zich af hoe macht de mensenrechten bedreigt. De verbanden doen logisch aan, maar de gesuggereerde oplossingsrichtingen hebben nogal eens een ‘ver-van-de-realiteit karakter’; als gedachten-exercitie hebben ze echter wel een doel. Deel twee en drie van de bundel zijn prag-

matischer, waarbij meerdere casestudies de revue passeren. Ongeveer de helft van de artikelen wordt direct becommentarieerd.

Boeiend is de idealistisch aandoende bijdrage van Richard Falk, *Humanitarian Intervention after Kosovo* in combinatie met het commentaar van Richard Weiss. Uit de meeste bijdragen en commentaren blijkt dat het nastreven van verheven mensenrechtendoelen goed is als drijfveer, maar dat ook concrete resultaten noodzakelijk zijn. Lezers krijgen soms de indruk in een mensenrechtenspel beland te zijn.

Mensenrechtenbeleid Nederland

Dat conflictmanagement een geïntegreerde benadering behoeft om mensenrechten – en daarmee duurzame vrede – zeker te stellen is een open deur. Immers, vrijheid van de burger valt samen met veiligheid of met het idee dat men van veiligheid heeft. Ook het gevoel van onveiligheid, waardoor de mensenrechten niet tot wasdom kunnen komen, is daarom een legitiem object van politieke zorg. Regels zijn noodzakelijk ter bestraffing van handelingen, maar hoe ze te handhaven en wisselvallige interpretatie te voorkomen in onstabiele post-conflictsituaties is meer dan een uitdaging. Eenduidigheid is mooi op papier; de praktijk is weerbarstig.

Julie Mertus en Jeffrey Helsing leveren met hun bundel onbedoeld ook een bijdrage aan het Nederlandse mensenrechtenbeleid, waarover minister van Buitenlandse Zaken Maxime Verhagen in *de Volkskrant* van 12 januari stelde dat ‘nationale soevereiniteit nooit een excuus

kan zijn om het niet over mensenrechten te hebben’. De twee redacteuren zullen het met de minister eens zijn. Ze geven met hun bundel denk- en oplossingsrichtingen voor dilemma’s als het doodvonnis van de Afghaanse journalist Sayed Perwiz Kambakhsh – vanwege het in bezit hebben van een anti-islam-artikel maar in werkelijkheid als vergelding voor zijn artikelen over het verwerpelijke gedrag van ‘krijgsheren’ in Noord-Afghanistan – of het verbieden van de film *The Kite Runner* in Afghanistan.

Het feit dat Nederland betrokken is bij Afghanistan betekent dat we invloed kunnen en moeten uitoefenen, ook in zaken die verder gaan dan het beleid voor Uruzgan. Nederland zou gidsland voor de mensenrechten moeten zijn volgens de speerpunten van Verhagen, maar helaas komt er geen boter bij de vis en lijkt mensenrechtenbeleid, zoals zo vaak, een gelegenheidsargument.

*drs. A.J.E. Wagemaker MA,
luitenant-kolonel der mariniers*

SUMMARIES

J.R. Schoeman – Dutch Society and its Veterans

What perception do the Dutch have of their Armed Forces, soldiers and veterans? And what are their feelings towards the military? A part of this view is – reassuringly – as solid as a rock. However, there are also thoughts and perceptions that are disturbingly inaccurate, as simplifications and stereotypes

are ineradicable. How has the pattern of thinking about veterans developed over the years? And to what extent have today's soldiers – and their actions abroad – obtained a place in modern popular culture?

N.A. Dodonova – To Enhance Knowledge Management within Defense

Renewal and change are ongoing processes within Defense. It goes without saying that information management does play a role; but what exactly is that role? And are we effective in dealing with knowledge? Since 2003 those questions have been on the agenda of the Department, and in 2004

they appeared on the agenda of the entire government. Defense has created a governing council on Knowledge and Strategy and has held a symposium that focused on the topic.

D.J. Blaas – The Relevance of Wikis for Knowledge Management

For many decades the management of knowledge has been a topic within Defense. The organization heavily invests in improving knowledge and experience, but this enforces many job rotations that lead to a massive loss of knowledge. Could the concept of Wiki bring any solutions? A Wiki is

little more than a collection of web pages, structured by hyperlinks and categories. A Wiki pilot in 2006 demonstrated a better exchange of information and proved that the use of Wikis kept information and knowledge available.

J.S.J. Hillen – Politics, the Public, and the Press

Every year in May freedom is celebrated, but each time the sobering notion comes to mind that freedom is not self-evident to people around the world. The operations in which our Armed Forces have participated as well as their current missions are not without reason. In the national awareness

of the Armed Forces three P's play a role: the Public, Politics and the Press. Perhaps freedom and the need to support it are important enough to keep the budget of the Department of Defense outside the yearly haggles for money.

J.M.H. Groen and D.E.M. Verweij – Military Professionalism and the Moral Dimension

Each professional body that has self-esteem takes credit for its professionalism. Professionalism has to warrant expertise and moral responsibility. But how is military professionalism best developed? Where and how do profession, professionalism, the moral dimension of operations, military and normative

professionalism interact? In the end it comes to the bond between individual and organization and between those two levels and the values, standards and interests of the broader cultural and societal context in which individual and organization operate.

R. Westerneng – The Netherlands and European Military Integration

At the NATO summit in Munich in February 2008 the Americans strongly criticized the insufficient commitment of some European countries in relation to Afghanistan. It has become clear that the negatively formulated American conditions about an own European defense effort have been counter-

productive. The Netherlands supported the primacy of NATO. Within the European framework the focus is on (re)adjustment. Different views of NATO member states force them to consider alternatives for decision-making by consensus, both within the Alliance as well as in Europe.

Artikelen uit de *Militaire Spectator* op internet

In verband met het 175-jarig bestaan van de *Militaire Spectator* zijn alle artikelen uit het tijdschrift gedigitaliseerd. Ze zijn toegankelijk via de website van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

Ga naar www.kvbk.nl en klik het menu Cultureel Erfgoed aan

Welke informatie te downloaden is staat uitgelegd in het menu Wat treft u aan

Zoektips zijn te vinden in het menu Uitleg zoekfunctie

Opgevraagde artikelen verschijnen in PDF-formaat op het scherm

Het erfgoed omvat ruim 25.000 artikelen, waaronder ook jaarredes, symposia en wetenschappelijke jaarberichten.